

Várad

IRODALOM
MŰVÉSZET
TÁRSADALOM
KULTÚRA

2019

XVIII. ÉVFOLYAM 8. (173.) SZÁM

SZERKESZTŐSÉG

Főszerkesztő: Szűcs László
Irodalom: Tasnádi-Sáhy Péter
Művészet: Ujvárossy László
Kultúra: Tóth Hajnal
Társadalom: Fried Noémi Lujza, Laza Erika
Kritika, esszé: Simon Judit
Főmunkatársak: Boka László,
Kőrössi P. József, Péter I. Zoltán,
Pomogáts Béla, Szilágyi Aladár,
Tavaszi Hajnal, Varga Gábor
Olvasószerkesztő: Megyesi Antónia
Tördelőszerkesztő: Benkő J. Zoltán,
Darabont Éva
Szerkesztőségi titkár: Kemenes Henriette

ALAPÍTÓ SZERKESZTŐK:

Barabás Zoltán (1953–2015)
Dr. Indig Ottó (1936–2005)
Kinde Annamária (1956–2014)
Dénes László
Gittai István
Lipcsei Márta

SZERKESZTŐSÉG:

Nagyvárad, Patrioților u. 2.

LEVELEZÉSI CÍM:

Revista culturală Várad
410068 Oradea
Piața 1 Decembrie nr. 12

E-mail: varadlap@gmail.com

Internet: www.varad.ro

KIADJA

a Várad kulturális folyóirat
Felelős kiadó: Szűcs László

KÉSZÜLT

a nagyváradi Europrint Kft. nyomdájában
Felelős vezető: Derzsi Ákos

A *Várad* előfizetési díja 1 hónapra 7 lej, 3 hónapra 18 lej, fél évre 30 lej, egy évre 50 lej. Előfizethető a szerkesztőségben készpénzzel, vagy postán pénzesutalvánnyal (mandat postal), az előfizető nevének és pontos lakcímének, valamint az Abonament *Várad* megjegyzésnek a feltüntetésével: Revista culturală *Várad* Oradea Piața 1 Decembrie nr. 12, CUI 18415639, Cod IBAN: RO81 TREZ 0762 1G33 5000 XXXX Trezoreria Oradea.

A borítókön és a Művészet rovatban

alkotásai láthatók

Szabó Csongor: *Pseudo kő, objekt*

Meg nem rendelt kéziratokat, illusztrációkat
nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

ISSN 1583-0616

Irodalom

3

SZÚCS LÁSZLÓ
Pacsirta vs. pástétom

4

RUMI ENIKŐ
Délután; Vallomás; Reláció
(vers)

5

HORVÁTH ILDIKÓ
Csöndrobogás (próza)

8

ANDREI ZBÎRNEA
#korollarium; #raynaud
#karlmarx;
#worldincollision;
#behring; #fragile (vers)

10

SZTASKÓ RICHARD
Nyári délután (próza)

13

MÜLLER DEZSŐ
Vattapuha; Lekopott; Mit
mondok; Raszkolnyikov
baltája; Belül őrzi (vers)

16

COVACIU NORBERT
Nagyapa (próza)

18

CSONTOS MÁRTA
Hibajegyzék kipipálva;
Határtalanok (vers)

20

DINÓK ZOLTÁN
A kutya; Géza (próza)

24

DEBRECZENY GYÖRGY
Kollázsok Tandori Dezső
műveiből (vers)

31

PILIZOTA SZANDRA
Pepe Canalejo:
CsomagtarTour (próza)

34

BARABÁS BORBÁLA
Konstruktív destrukció –
részletek egy államvizsga-
dolgozatból és válogatás
a diáktársak munkáiból

48

LAKATOS FLEISZ
KATALIN
Fénykép egy sváb
parasztházról

51

ALFÖLDI IMRE
Tejfoggal kőbe (18.)
– Regényes önéletrajzi
krónika apámról
s magamról

54

(Le)hallgatásra ítélve
– Márton Áron lehallgatási
jegyzőkönyveiről – Nagy
Mihály Zoltán történészt
Vig Emese faggatta

59

FRIED NOÉMI LUJZA
A pacsirtákat lelövik, ugye?

63

BARANYI TÜNDE
Hogyan változtatott meg
egy nemzedéket a
közösségi média?

65

RAMONA NOVICOV
Várad szobrok,
emlékművek,
emlékjelek (1.) – Három
férfi és egy nő a Körös-
parti sétányon – Kemenes
Henriette fordítása

69

TÓTH HAJNAL
Rajz és pedagógia,
avagy Ferenczy Béla
csodálatos világa

73

DÁNIELISZ ENDRE
Sinka István költő fél
évszázada
távozott az öröklétbe

81

TÓTH HAJNAL
Nagyvárad krónikájától
az első teljes Ady-életrajzig

86

SZILÁGYI ALADÁR
Továbbgondolt Erdély,
továbbgondolt irodalom

88

SZAMOS MARIANN
Csinszka, a halhatatlan
múzsza

91

ZSIDÓ FERENC
Sissi századai

93

BERETVÁS GÁBOR
A magyar zsánerfilm
magára talál – Apró mesék

Kultúra

Kritika

A CÍMLAPON: Szabó Csongor mesterit végzett
őnarcképe

A HÁTSÓ BORÍTÓN: Deák-Grüman Edit: PLEASURE
BOOK / GYÖNYÖR KÖNYV illusztráció

A Várad folyóirat
működését a Bihar Megyei Tanács
biztosítja

Támogatónk
a Communitas
Alapítvány

SZÚCS LÁSZLÓ

Pacsirta vs. pástétom

Jelentéktelen ügynek tűnhet a Föld módszeres elpusztításának felgyorsult folyamata – lásd klímaváltozás, mindent ellepő műanyag hulladék – mellett a romániai (s feltételezem, nem csak romániai) mezei pacsirták szomorú sorsa, azt viszont szemléletesen ábrázolja – jelen lapszámunk kitűnő írásában –, hogy az ember milyen felelőtlen, bűnös módon képes bánni a gondjaira bízott természeti környezettel. Hiszen a tavaly májustól idén májusig tartó gyilkolászási szezonban a vízügyi és erdészeti tárca több mint négyszázezer (!) romániai mezei pacsirta kilövését engedélyezte, illetve nem csak romániaiakét, ugyanis az énekesmadarak tömeges elpusztítására őszi vonulásuk idején mutatkozik a legnagyobb (vadász)társadalmi igény, ezért meglehetősen sok olyan madár is Románia légterében kerül puszkavégre, amelyik északra tart a mediterrán térség felé. S mindez nem azért, hogy elejét vegyék a véres pacsirtatámadásoknak, hanem mert itáliai ínyencek odáig vannak a mezei pacsirta nyelvéből készült pástétoméért. S ha odáig vannak, ezért jó pénzt fizetnek.

Érdekes egyébként, hogy a lapunknak nyilatkozó madárvédelmi szakembert mennyire meglepte a laikusok által bántóan magasnak gondolt idei kilövési kvóta ismertté válása nyo-

mán mutatkozó élénk médiaérdeklődés, ugyanis öt évvel korábban a pacsirtakvóta a hatszázezret is meghaladta. S hogy a természetnek az ember általi tartós hatású pusztítására visszatérjünk, azt is érdemes hozzátenni, hogy a madárpusztítás kevésbé látványos, kevésbé drámai módja a mezei pacsirta természetes élőhelyeinek a visszaszorulása – ez jelenti az igazi veszélyt a fajra. Sajnos érdemi változásokban mindaddig nem reménykedhetünk, míg a nyugat-európai folyamatokhoz hasonlóan nálunk, Kárpát-medence-, Balkán- stb.-szerte is meg nem erősödnek a zöldmozgalmak, hiszen a hazai politika alakítói – beleértve sajnos a romániai magyar politikusok jelentős részét is – ma még érzéketlenek a téma felelős kezelése iránt, mondhatni, a pacsirták énekénél jobban kedvelik a pástétomot. Ha nem is kóstolták sohasem.

RUMI ENIKŐ

Délután

*Nyurga, hangtalan végtag a perc.
Lomhán simítja arcodat, s te felfigyelsz
egy nyakadba cseppenő, hideg szóra.
Lassan úszik át közöttünk a délután.*

Vallomás

*Nem szégyellem, hogy úgy írsz arcomra mosolyt,
mint egy félig teleírt könyv minden második lapjára
új befejezést.*

*Te nem vagy még enyém, s talán nem is leszel.
De én a tiéd vagyok, mint kő a nyom, mit rajta hagynak
az évszakok.*

*Kétkedem. De mégsem tudok elszakadni tőled,
mert a részed vagyok,
s te az én egészem.*

Reláció

*Félem a zsarnok gyengeségét.
Ha nincs több ország, nincs nép, nincs szolgál,
ki oldja fel a diktátor magányát?
Odakötteti magát egy fához és szíjat hasított a saját hátából?
De ha nincs kés, mert nincs tűz, nincs üllő,
nincsen kovács, és nincsen vas?
Elhinné-e vajon, hogy a nép által volt hatalmas?*

RUMI ENIKŐ (1989, Budapest) az ELTE spanyol szakán végzett, bölcsész, a költészet mellett műfordítással is foglalkozik. Egyetemi évei alatt több alkalommal nyert műfordítási pályázaton, önálló művei az interneten és nyomtatott formában egyaránt megjelenő holtnapmagazin.hu folyóiratban olvashatók.

HORVÁTH ILDIKÓ

Csöndrobogas

Nem tapsikolt örömeiben. Persze, melyik elvetemült anya örülne egy szem gyermeke veszélyes bolondériájának? A fenébe is! Motorbiciklit vett, nem is akármilyet. Százhatvannal tépi az utakon! Mindig a végletek ígézetében élt. Érettségi után Afrikában önkénteskedett, melózott itt-ott, gyűjtött egy kis pénzt, beállt mélybúvárkodni. Alig jött haza, kolostorba vonult. Hat hónapig nem érintkezett velük, később is csak fokozatosan tért vissza a való világba. Most meg ez a motorozás!

Rugalmas anyának hitte magát, aki nem telepszik a fiára, hagyja élni a saját életét. De ez megviselte. Rámentek az éjszakái, majdnem nyugtatókhoz nyúlt.

Egy borongós délelőttön bukósisakkal meg lábszárvédőkkel robogott be. Gyere, anya, most nincs pardon, viszlek! Bizalom!

Nyelt egyet, ügyetlenül ráncigálta magára a bélelt cuccokat, becsatolta a sisakot, és felkucorodott a hátsó ülésre. Átkarolta a fiát, és próbált (jaj, mit is?) nem elájulni... Olyan védtelennek, kiszolgáltatottnak érezte magát, semmi biztonsági öv, semmi kapaszkodó, csak a fia robusztus háta meg a süvítő szél... Félt a sebességtől. Hetven fölött már szorította az ülést a combjával, koncentrált, hogy jól vegyék a kanyart, próbált bedőlni, s mint a fogorvosnál, ökölbe szorult kézzel szenvedte végig az előzéseket. Egy merő görcs volt a teste, csupa tömören tapadó idegszál. (Istenem, hova tettem az eszemet!)

De ahogy fogyott az út alattuk, lassanként oldódott a görcs a gyomortáján, lazult zsigereiben a gubanc, s be kellett látnia, a fia felelősen vezet, csínján bánik a sebességgel, óvatosan előz, körültekintő. Mielőtt belevágott volna, elvégzett két tanfolyamot, felkészült becsülettel. Kisgyerekként is mindent olyan komolyan vett, olyan nagy beleéléssel csinált, igaz, egy idő után mindenre ráunt, és új kihívást keresett. Szóval, apránként, el tudta engedni magát végre, és csodák csodája, rá kellett döbbsennie: élvezzi a suhanást.

Még vigyél! – súgta búcsúzáskor. Lám, csak ennyi kellett, máris helyre-zökkentek benne a dolgok. Várva várta a következő alkalmat. Persze, ha volt szabad ideje, inkább a barátnőjét ültette föl a járgányra, a haverokkal indultak neki. De néha szakított időt rá is, összekötötte a munkájával. Olyankor hosszú kilométereket robogtak. Megszerette ezt a burrogós vág-tázást, már nem csekkolta folyton a kilométerórát meg a teherautókat,

HORVÁTH ILDIKÓ (1967, Magyarláros) családorvos, író. A MOGYE-n végzett, Marosvásárhelyen él. Néhány éve ír. Prózája jelent meg a Kortárs női hangok c., a Magyar Nők Szövetsége által kiadott pályázati antológiában és egy riportja a Drót Magazinban.

megtanult jól bedőlni a kanyarban, emelte az ülepét a göröngyösebb utakon. Bámészkodott és ábrándozott. Átadta magát az utazásnak, belefeledkezett. Élvezte a tovaröppenő tájat, az elsuhanó illatok báját, a civilek bámész tekintetét. Nagy hévvel üdvözölte a szemből jövő motoros galeriket, örült, hogy részese lehet a motorosok nagycsalád-szindrómájának, ennek a nyitott, kissé gyermekes társaságnak, akik bárhol találkoznak, seperc alatt szóba elegyednek, s órákig tudnak mesélni köbcentikről és kilométerekről, elülső vagy hátsó fékezésről, kanyarokról, márkákról, ortopédiai kalandokról... Mi tagadás, volt az egészben egy olyan lobogós-robogós fiatalság filing, a soha fel nem nővök péterpánsága, a konszolidálódás ellen vívott lázadás párlata, a homo ludens csökevénye bennük... Olykor annyira elkalandozott, hogy szintelátta magát motorostalálkozókon csillogó Harley Davidsonok, tar fejek, sasok és karvalyok között lángoló lobonccal zúzva a death metalra. De aztán lehűtötte magát.

Keveset beszéltek ezeken az utakon, mint könnyű fuvallat simogatását, csak hagyták, hadd kényeztesse őket a puszta lét, egymás közelsége. A sisak alatti térben néha úgy érezte, morajlik benne a csönd. Ez a robogós-burrogós szilaj csönd. És mintha ez a morajlás a fiára is átáradna, benne zsongana tovább.

Amúgy furcsa egy páros lehettek. A benzinkutaknál vagy ha megálltak nyújtózni egyet, mindig jól megbámulták őket. Milyen vén spinét szedett fel ez a fess fiatalember! – villant a szemekben ödipuszi felhanggal, ők meg cinkosan összemosolyogtak. Azt tényleg senki nem gondolta, hogy édes egy anyját ültette a hátsó ülésre.

A legjobban azt szerette, hogy kikapcsolt, el tudott engedni minden nyűgöt-nyavalyát, és megindult benne egyféle eddig nem észlelt sajátos belső utazás, gondolatszövevények, ötletek, rímek, ritmusok, dallamok, mint hömpölygő gomolyfelhők kavargtak, úsztak, majd letisztultak, összeálltak valami megnyugtató rendbe. És ő, aki világeletében úgy gondolta, elég egy könyv vagy a monitor, no meg némi fantázia, a világ egy fotelből is bejárható, megízlelte az utazás szédületét.

Egy alkalommal egy ilyen hosszabb kiruccanáson, valahol az ország déli részén, megálltak egy út menti vendéglő teraszán kicsit felfrissülni. Komótosan kortyolgatta a kávéját, míg a fia elvonult az ügyeit intézni. Vizslatta az átutazókat. A szemközti asztalnál egy középkorú férfi ült, napbarnított arcán táncoltak a finom ráncok, ő is telefonált. Volt valami furcsa-ismerős érzése vele kapcsolatban. Méla mozdulataival, szelíd-barna tekintetével valakire emlékeztette... Amint indulni készült, és megfordult, meglátta őszülő feje búbján a két srégen-forgót, azt a bizonyos ferde nyolcast. Beléhasított a felismerés. És épp most! Hiszen alig pár hete keresett rá a Facebookon, csak úgy kíváncsiságból, érdekelte, hogy kinek hogyan alakult az élete, vagy inkább, ki mit tesz ki a kirakatba belőle... De hát tucatsnyí ilyen nevű emberként dobott ki a gép, az arcok meg nem mindig kivehe-

tők. S ki tudja, tán nincs is bejelentkezve, szerény házi statisztikája szerint az ő generációjukban tízből három ember nem él vele.

Diákszerelem volt az övék, olyan szemérmesen kézfogós, mozibajárós. Tizenhárom-tizennégy évesek lehettek, csúfolkodtak is az osztálytársai: szeretőd van, szeretőd! Egyszer még meg is bőgették. A fiatal angoltanár nő vigasztalta, ne búsulj, bizonyára irigyek. Őt meg a srégül-nyolcas forgói miatt csúfolták. A biológiatanár is heccelte, amikor nem tudta kimondani a dezoxiribonukleinsavat, hova a végtelenbe merült el forgók alatti szép szemed világa? De a csodájára is jártak, ilyen esztelen ritkaságot nem láttak még. Amikor elköltöztek, lassan megszakadt a kapcsolatuk, akárcsak Dalma barátnőjével, akivel vég nélkül kóboroltak a külvárosban anno, ékteleneket marhultak, telefonbetyárkodtak, s az obládi-obládára rázták serdülő popsijukat. Neki volt elsőként igazi oridzs-farmere az osztályban, anyuja Amerikából hozta, s már be is voltak adva a papírjaik a kitelepedésre. Dalmára is rákeresett, de hát ki tudja, hogy hívják azóta, s az Államok melyik fertályán él!

Zoltán! – szólt utána. Lomhán, ráérősen fordult meg, s még mielőtt látta volna, válaszolt: Anna! A hangod... Visszahuppantak a székbe, és egy darabig csak fürkésztek egymás vonásait, keresték egykori önmagukat.

Nehézkesen indult a beszélgetés. Mint kifinomult, bár kissé kopott ruhadarabokat, életük foszlányait teregették. A fia születése meg a válás, néhány magányos év, új jó fej élettárs, a tanári pálya buktatói... Mezei történet. Nála meg: sikertelen felvételik, sodródás, majd rendszerváltáskor a lehetőség, hogy utazzon, világot lásson: kamionsofőr lett. Rossz társaság, zavaros ügyletek, másfél év börtön... Aztán házasság, pszichológus feleség, három gyerek, az állandó úton levés. Meg a zene.

Hát, szokatlan páros, az operabolond kamionsofőr (Turandotrans?) meg a lélekbúvár feleség. Elképzelte, ahogyan a fiatal börtönpszichológus bele-szeret a szelíd tekintetű rabfiúba, majd Zoltán a kiszabadulása után meg-keresi, tétován megkéri a kezét...

Felbukkant a fia, és intette, menniük kell. Felállt, megölelte Zoltánt, s már libbent volna tova, mikor a férfi még mosolygó szemével utána szólt: Dalmát vettem el...

Megrendülten ült fel a hátsó ülésre, jól belekapaszkodott a fiába, s már robogtak is. Volt min merengenie az úton hazafelé. Szóval nem költözött ki Amerikába, és... Lám, mégiscsak ki kellett szállnia abból az istenverte fotelból! Alig várta már zaklatott gondolatainak lecsendesedését... Úgy érezte, nagyon megviselné, ha a fia valami másra váltana, és eladná ezt a szelíd-szemtelen járgányt. Ejnye, mégiscsak elvetemült anya lenne?!

ANDREI ZBÎRNEA

#korollárium

van
néhány gyötrő
gondolatom
rossz önarcképek nem léteznek
csupán téves
szögek
melyekből né-
zünk

#raynaud

most
hogy
mind-
nyájan
megértettük a mechanizmust
azt mondom menjünk tovább

#karlmarx

mal-
raux
azt mondta
a huszonegyedik század
vagy vallásos lesz
vagy egyáltalán nem lesz
ennek a képletnek van legalább három ismeretlenje

ZBÎRNEA, ANDREI (1986, Urziceni) román költő, copywriter. Kötetei: *Rock în Praga* (2011), *#kazim* (contemporani cu primăvara arabă, 2014), *Turneul celor cinci națiuni* (2017). A Blitz Show Revival elnevezésű irodalmi performance-estek szervezője, a frACTal felolvasóklub vitaindítója, a Mornin' Poets költészeti műhely főszervezője. Versei angol, cseh és dán fordításban is olvashatók.

MIHÓK TAMÁS (1991, Nagyvárad) kétnyelvű költő, műfordító és kiadói szerkesztő. Az alap- és mesterképzést a váradai egyetem román–angol szakán végezte, majd ösztöndíjas-ként két évig az ELTE Bölcsészettudományi Karán tanult. A marosvásárhelyi egyetemen doktorált bölcsészetből. Kilenc kötete jelent meg (négy saját, öt műfordítás).

#worldincollision

*hogyan születik a nyílt mezei erőszak
honnán indul a Föld forgása hát
a bolygók állása a téli hónapokra
mit jövendől
a medúza fiziológiájának elkerüléséért mit teszünk*

#behring

*a
megoszló fi-
gyelem halála
a pezsgés
a fontos dol-
gok eldőlnék
az euromaidanon*

#fragile

*az első lépést első lépést reno felé ki teszi meg
hát a bostoni maratón kezdő futtye kié lesz
a türelmetlenség gesztusait mikor írjuk tiszta lapra
és mikor változtatjuk őket át vaktölténnyé
egy gyár hogyan válhat zarándokhelyé
a családon belüli erőszak áldozatai számára*

SZTASKÓ RICHARD

Nyári délután

Még most is hallom, hogy azt mondja, siessünk, mert az apja, a doktor úr, bármikor hazaérhet – Nincs mese, sietni kell – A gödör hamar elkészül – Mire végzünk, a körmeink alatt ott a fekete kosz – Mindketten mocskosak és izzadtak vagyunk, és az augusztusi nap egy percre se hagyná abba – Odafönt trónol, és a környéken egy darab felhő sincs – A kerti csapnál megmosakszunk, amennyire csak lehet – Gyere, üljünk le, mondom, és leülünk – A tornác lépcsőjéről rálátni a farakásra meg a két pózna közé kifeszített szárítókötélre – A földön, a fűben mindenütt megbarnult almadarabkák, fölöttük a levegőben megvadult darazsak tánca – Keringenek, kavarognak – Néhány úgy tesz, mintha nem volna holnap, mások meg teljesen betompulnak a gyümölcsöző cefreködben – Az egyik darázs majdnem rám száll, de arrébb hessegetem – A folyó felé menet, az erdő közepén van egy hatalmas fa, korhadt az odúja, ha le akarsz jutni a partra, sajnos nem tudod kikerülni, hát annak a fának a közepén lódarazsak tanyáznak, nem ilyen kis apró vackok, hanem igazi nagy dögök – Ahogy elmész a fa mellett, hallod a hangjukat, és nem mersz odanézni – Lesütött szemmel és behúzott nyakkal lépsz – Nagyokat – Mintha valami tompított gép zörögne a korhadás mögött – Rettentően szégyellem magam, amiért belerángattam ilyesmibe, pedig tudom, hogy csak azért történhetett meg, mert ő is akarta – Ha nem akarta volna, akkor most nem lennénk itt, akkor egészen más lenne a helyzet – De most az itt és mosttal kell valamit kezdeni – Próbálom a mutatóujjam körme alól kipiszkálni a hüvelykujjam körmével az aláarakódott földet – Fekete – Ennyit ért a kerti csapnál a dörzsölés – Csak a bőrről vitte le a koszt, a köröm alól nem – A fenyőtűleveleket úgy egyengettük el, hogy senki meg ne mondhatta, meg lett bolygatva ott a talaj az ablak alatt – Nem merem, azt mondta, nem merem a kukába dobni, mi lesz, ha észreveszi, félek – Láttam a szemén, hogy fél – Hogy tart a következményektől – Megmondhattam volna, hogy túlparázza a dolgot, és teljesen fölösleges ennyire görcsölni – Ne izgulj, nem lesz semmi baj – Ásás közben, ahogyan kapartuk a földet, egy hosszabb tincs folyton a szemébe hullott, és ahogyan próbálta hátrasimítani meg a füle mögé rejteni, folyton összekente a homlokát, és mire végeztünk a félméteres gödörrel, két-három sötét csík volt a homlokán – A csapnál ledörzsölte, pirosas lett ott a bőr – Csöndben ülünk a tornáclépcsőn, egyikünk se szólal meg – Látom, ahogyan mereven néz maga elé – Mit néz? Mit lát? – Ott szemközt csak a szomszéd fáskamrája

SZTASKÓ RICHARD (1987, Budapest) magyar-kommunikáció szakos tanárként végzett az Eszterházy Károly Főiskolán, drámatanárként a Károli Gáspár Egyetemen. Jelenleg egy budapesti gimnáziumban tanít. Prózái az alábbi folyóiratokban jelentek meg/kerültek elfogadásra: Magyar Múza, Helikon, Új Forrás, Irodalmi Jelen, Műút.

meg a fészker a kerítésen túl – Az imént, ahogyan a légpuskával a szárító póznákra fölállított almákra lőttünk, az egyiket elhibáztam, és a szoknyás lövedék a palatetőre csapódott, onnan meg szerteszét – Szerencsére senki nem vette észre – Abból lett volna ám csak a baj – Az öreg, ha meglátja, hogy az udvarába lövöldözünk, egyből szól a doktor úrnak, a doktor úr meg gondolkodás nélkül lekap minket a tíz körmünkről, legyen az koszos vagy tiszta, hogy mégis mi a jó francot gondoltatok ti magatokról – Hát ha még azt is tudná, hogy húsz perccel ezelőtt mi történt, soha többet nem láthatnám a lányát – Aki csak ül mellettem szótlan – Amikor persze kitalálta ezt a közös nyaralást, nem tudta, mi lesz belőle – Legfeljebb sétálgatunk a folyóparton és sokat nevetünk – Én csak arra tudtam gondolni – Ahogy kerülgettük a fővenyen a partra sodródott apró kagylókat, az járt a fejemben, és láttam is magam előtt, ahogyan meztelen ül az ölemben, és olyan szenvedéllyel ölel, hogy a folyó egy pillanatra megáll a medrében, elnémulnak a hullámok, egy vízcsepp nem sok, de annyi se fröccsen ki a partra – Tudtam, mi a helyzet, már az elején elmondta, mi lesz, pontosabban mi nem lesz – Az – Mert ő még szeretne vele várni – Majd, ha lesz, aki elveszi feleségül, annak odaadja – Mindenki, akivel csak dolga akadt, azt akarta, és ha nem kaphatták meg, volt le is út meg fel is út – Én nem akartam tolakodó lenni, de képtelen voltam másra gondolni – Szeretlek – A tornáclépcsőn ülünk, és figyelem, ahogyan szótlanul néz maga elé – A darazsak teljesen megkegyelmezve táncolnak az almadarabkák fölött, vonzza őket az erjedő gyümölcsillat – A farkas mögül egy macska somfordál elő, az, amelyik naphosszat képes gubbasztani moccanatlan a tornác sarkán – Puhán lépked – Szökken, ahogy az almadarabkák között jön felénk – A farka mint egy zászlótartó rúd, mered a kék ég felé – Mintha mutatná, hogy ott fönt pontosan tudják, mit tettünk mi idelent, és hogy soha egy percig se gondoljuk, bárhol és bármikor egyedül lehetünk, mert mindez csupán illúzió – A titok nem titok – Igen, megtörtént – A macska úgy jön felénk, hogy nem néz rám, el is megy mellettem, nem érdeklek – Csak ő érdekli – Csak ő – Oda is dörgöli magát a térdéhez, odakuporodik, végül megkapja a simogatást, amitől meg dorombolni kezd – A tenyeremet nézem, a jobb tenyérélen apró pici piros pont, valószínűleg ott szúrtam meg magam a tűlevéllel még ásás közben – El kellett rejtenünk együttlétünk bizonyítékát – Egy zsebkendőbe csomagoltuk, a védőfóliát is mellé kellett tennem – A zsebkendőből áradt a síkosítószag meg az ondóbűz, ahogyan rákotortam a frissen forgatott barnás fekete földet – A tűleveleket elegyengettük, lelapogattuk, hogy úgy tűnjön, mintha semmi sem történt volna az ablak alatt – Ne legyen nyoma annak, hogy a doktor úr lányával lefeküdtem – A macska dorombol – A darazsak a cefreködben döngnek – A nap süt – Az ég kék – Szeretnék rágyújtani – És azt is szeretném, hogy történjen valami, mert az, hogy csak ülünk szótlanul, az olyan, mintha nem is csinálnánk semmit, és ez a semmittevés eléggé gyászos – Miért nem iszunk inkább egy pohár vörösbort? – A hűtőből kivennénk a tegnapi

vacsorához megbontott palackot, és innánk egy-egy pohárkával ebben a hőségben – Vagy miért nem megyünk be a hűvös nappaliba és ülünk le a kanapéra olvasni vagy beszélgetni? – Miért kell itt a teraszlépcsőn semmíteni? – Várjuk a doktor urat – Pár perccel ezelőtt érhetett véget a rendelés – A környékbeli falvakat járta autóval, három-négy egyutcsás település tartozott a körzetéhez – Ha minden igaz, nemsokára hazaér – Mi pedig itt fogunk ülni a lépcsőn, szótlanul, előre felé nézve az augusztusi nap-sütésben – Fájt neki, láttam az arcán, amikor megtörtént – Fölszisszent, és éreztem, hogy nekem is fáj – Aztán szabadkozni kezdett, hogy nem tudja, hogy történjen, ami történik, gyönyörű vagy, soha ilyen szépet még nem láttam – Még nincs tapasztalatom, mondta – Minden a legnagyobb rendben, mondtam – Biztos, kérdezte – Biztos, mondtam – Szólj, ha valamit rosszul csinállok, mondta – Szólni fogok, ne izgulj, mondtam – De nem kellett szólnom – Mikor végeztünk, elment zuhanyozni, és a csobogó víztől nem hallottam tisztán, de úgy rémlik, sírást hallottam odaát, valami fojtott hangú zokogást – Mire letöröltem magam, és begyűrtem a zsebkendőbe a bizonyítékot, ott állt az ajtóban, kezével takarva a melleit – Haragszol, kérdeztem öltözködés közben – Nem, mondta – Minden rendben, kérdeztem – Persze, mondta – A szemében láttam, hogy amit a szája mond, azt a szíve nem hiszi el – Amikor három hónappal később szakítunk egyikünk se gondol erre a délutánra ülök a kollégium folyosóján és a telefonbeszélgetésünk kezd kínossá válni – Szánalmas vagyok a könnyeimet nyelem őt pedig nem hatja meg a sírás közöttünk mindennek vége ne keressem többé felejtsem el – Pár évvel később aztán összefutunk és ahogy döcögve megindul alattunk a villamos vidáman közli tavaly nyáron férjhez ment és mint azt magam is láthatom hamarosan szülni fog – Már meg is van az időpont programozott császár egyébként fiú és természetesen apás szülés lesz az orvosok szerint csupán arra kell ügyelnie hogy az utolsó pár napon ne izgassa föl magát mert az nem tesz jót a babának – Ahogy majd hallgatom egy dolog fog motoszkálni a fejemben vajon elveszített ártatlanságáról beszámolt újdonsült férjének vagy meghagyta abban a hiszemben hogy ő az első férfi aki úgy nyúlhatott hozzá a nászéjszakán – A következő megállónál leugrom a villamosról valami halaszthatatlan dologra hivatkozva és egészen addig nem is hagy nyugodni az iménti kérdés amíg bele nem bonyolódok napokkal később egy évekig tartó felemás kapcsolatba – A macska abbahagyta a dorombolást – A fejével átfúrja magát kettőnk között, fölhuppan a tornácsarokba állított kis székre, és összegömbölyödik – Alszik – Nézem a tenyereimen az apró pici piros pontot – Pár nap múlva viszketni fog – Az ég csön-des és kék, sehol egy felhő – A cefrebűzös, erjedő gyümölcsök fölött rajzó darazsak őrült tánca – A fák lombjai között suttog a szél – Figyelem, ahogy kedvesem homlokáról egy izzadságcsepp a lábai elé hull – Észre se veszi – Hat vagy hét perc múlva hazaér az apja

MÜLLER DEZSŐ

Vattapuha

Csillagtalan
téli éjszakákon
fényforrás hiányában
csak nálam felejtett
nadrágod parázslott
ebből vánszorogtak elő
törpék manók
és rőt csillagok
fejem alatt
kivilágos-kivirradtig
kispárna gyanánt
használtam
vattapuha volt tőle
minden álmom

MÜLLER DEZSŐ költő, lelkipásztor (1953, Zilah). A kolozsvári Protestáns Teológiai Főiskolán végzett 1979ben. Verseit többkevesebb rendszerességgel 1989 óta közlik romániai és magyarországi lapok. Nyolc önálló kötete jelent meg.

Lekopott

Csillámló
arcod ívelése
volt a nappalom
becsukódó
szempilláid röpte
volt az éjem

mióta
szénakazalba esett
tű lettél
szívem stoppolófájáról
lekopott szemed
mohazöld bogara

Mit mondok

*Mit mondok akkor
ha az égen
kirajzolódik
a béke babérkoszorúja
hogy álmomban is
egyre üldöztek
a majomképű emberek
hogy nem volt egy
tisztá napom
melyen vékámba
ürröm helyett
öröm potyogott
s hogy mindig
settenkedtek
körülöttem olyanok
akik nem csak terveimet
hanem a szívemet is megskalpolták.*

Raszkolnyikov baltája

*Hovatovább
elkések
kikecmeregni
az éj
satuszorításából
Raszkolnyikov
baltája villog
homlokom
bádoglemeze fölött*

Belül őrzi

*Életem
nedves burkaiban
kődszárnyak tollán
leng az éj
ha beszorulok
a szuroksötétség
rozsdás satujába
olyanná válok
mint egy kifordított bekecs
mely belül őrzi
pöttömnyi hevének
termosz-melegét.*

COVACIU NORBERT

Nagyapa

Néhány perce ért haza a délutáni zongoraóráról, fáradtan leült az asztal előtt álló székre, utálta a zongorát. Juliska néni résnyire megnyitotta az ajtót, és nevéen szólította. Hangja halk volt és lágy. Gyöngéd utasítás volt csupán, mely szerint csöndesen bekapcsolhatja a tévét, de eszébe ne jusson zenét hallgatni. Ő is tudta, hogy ez mit jelent. Az idős nő, nagyapjának a testvére, nesztelenül megfordult, és gyöngéden becsukta maga után az ajtót. A fiú tudta: a nagyapja meghalt. Nem érte váratlanul, benne volt már a levegőben. Sándor tatája régóta betegeskedett. A fiú gépiesen engedelmeskedett Juliska néni utasításának, bement a belső szobába, megnyomta a tévé gombját, lekucorodott a rongyos kanapéra, amelyben oly sokat üldögéltek együtt, unoka és nagyapa. És elkezdett emlékezni.

Semmiféle időrendiség nem volt benne, inkább csak fel-felbukkanó emlékfoslányok jelentek meg a televízió képernyőjén, melyek később összeálltak jelenetekké. Először nagyapja enyhén borostás arcát látta, hátrafésült ősz hajával, apró fekete szemével és hajszálvékony ajkával, melyet éppen mosolyra húz, miközben kimondja egyetlen unokája nevét. Eszébe jut, hogy ez akkor történt, amikor nagyapja a nyugdíjazását követő hónapban ellátogatott hozzájuk, a szomszédos faluba. A család kissé meglepődött a váratlan látogatáson, a fiú apja hirtelen felkelve az ágyból meg is kérdezte, hogy miért jött. A nagyapa levette simléderes sapkáját, beletúrt a hajába, apró szemével végignézett a szobában lévőkön és röviden azt mondta, hogy *eljöttem meglátogatni a kisunokám*, némi szünetet tartott, majd így folytatta: *amíg még emlékezek rá*, közben küszködött a könnyeivel. A kisunoka nem értette ennek a mondatnak a súlyát, de egész életére megjegyezte. A nagyapa megsimogatta egyszer a kisfiú kerek orcáját és mosolygott egyet. A fiú elkérte a nagyapja orosz férfibiciklijét, amellyel a friss nyugdíjas megtette a tíz kilométeres utat, és boldogan nekivágott a göröngyös, poros utcáknak.

Néhány hónap múlva a nagyapa falujába költöztek, szép lassan az egykori gépészmérnök kihalványodott a világból. Egyre kevesebbet beszélt, gyakran voltak zavart pillanatai, olyankor tekintete üvegessé vált, nem tudta, hol van. Az utolsó három évben folyamatosan ágyban feküdt, az ételt sem volt képes egyedül megenni. Az első alkalommal, amikor hosszabb időre ágynak dőlt, a kisunokája odament hozzá és sírva átölelte, az idős férfi az ágya melletti ablak firhangját matatta, be akart vele takarózni, egy ablakpárkányon lévő orchideát magára borított. A kisfiú elnyúló

COVACIU NORBERT (1988, Margitta) a nagyváradi PKE magyar nyelv és irodalom szakán végzett. Jelenleg pedagógusként dolgozik. Egyetemista kora óta jelennek meg novellái és könyvkritikái. Első kötetét készíti elő. A 2018. évi Tabéry Géza novellapályázat első díjasa.

ajakkal kérte tőle, hogy gyógyuljon meg. Sándor félbehagyta addigi tevékenységét, és szó szerint ezt válaszolta: *ha lehet*, majd elmerengett és újra elismételte, *ha lehet, akkor meggyógyulok*. Ismét az ablak felé nézett, moco-rogni kezdett, fel akart volna ülni, hogy kilásson az ablakon, az emlékeit kereste volna odakint, de ez után a nap után már soha meg nem találta őket.

Voltak tiszta pillanatai is. A kisunoka egy érintésből, egy nézésből, egy mosolyból tudta ezt. Tudta, hogy a nagyapja is tudja, ő is ugyanazt gondolja. Emlékszik. Ilyen alkalmakkor nem csináltak semmi mást, csak hallgatták a boldog csendet.

Régen, a nagyapa betegségének kezdetén, gyakran tornáztak együtt. Eleinte kint a szabadban, amíg a férfi járóképes volt, aztán bent a szobában. Kezdetben jól ment, de nagyapja állapotának romlásával inkább volt nevezhető kínlódásnak, mint tornázásnak ez a tevékenység. A szülők hamarjában le is beszéltek a fiút arról, hogy kínozza megfáradt nagyapját. Sőt, a szülők egyre inkább lebeszélték a fiút arról, hogy bármilyen kapcsolatba is kerüljön a nagyapával. A férfit külön épületben ápolták, mindent megtettek azért, hogy a fiúval keveset találkozzon, valamiért úgy gondolták, hogy ez mindkettőjüknek így a legjobb.

A nagyapja temetésén a fiú egy könnycseppet sem ejtett. Számára az a férfi, aki a koporsóban feküdt, olyan volt, akár egy idegen, az nem az ő nagyapja volt, az ő nagyapja az emlékeiben él. Másnap az iskolában az osztálytársak azt kérdezték tőle, hogy miért nem sírt a temetésen. Zavarában a fiú nem tudott mit válaszolni, de szerencséjére egyik jó barátja megtette ezt helyette, azt mondta a többieknek, hogy az elmúlt napokban annyit sírt, hogy már nem maradt könnye a temetésre. A fiú nem szólt semmit, csupán szomorúan bólintott egyet. Ez elég volt az osztálytársaknak.

A tévét kapcsolgatta, de mindenhol a nagyapja arcképe nézett vissza rá, ezért megnyomta a távirányítón a piros gombot. A tévé egyből kikapcsolt, de a képernyőn még mindig ott volt nagyapjának az arcképe, az, amikor meglátogatta őket biciklivel azon a napon, amikor megtudta, hogy gyógyíthatatlan beteg. Láttá a hátrafésült ősz haját, a papírvékony ajkát, az apró szemét lassan, nagyon lassan elhalványodni a televízió képernyőjén. Amikor az arc végleg eltűnt, a fiú két szeméből egyszerre indult egy-egy könnycsepp lefelé az orcáján, és két hosszú, mély ösvényt vájt ki magának, megjelölve az utat az utána következőknek.

CSONTOS MÁRTA

Hibajegyzék kipipálva

*Romlanak az arányok a vegykonyhában,
lassan nem leszek hasonló önmagamhoz,
a nagy Átváltoztató néha már integet,
s te is, hiába nem tartasz órát a házban,
olykor be-benéz hozzád a Nagy Óraleolvasó,
nem tűri a diktált adatokat.*

*Cicanadrágba csomagolt zsákbamacska
vagyok, ott kering bennem a rosszkedv,
ott az újrapróbálkozás kísérlete
a garanciaidő meghosszabbítására.*

*Valaha nyakláncot hordtam – minden nap
mást –, s gyöngyöket, ma tablettákkal
játszok kirakósdit, ez a mindennapi élvezet.
Selyemsállal próbálkozom eltakarni
nyakamon az árulkodó jeleket.*

*Néha, még ezt sem teszem, hagyom
fedetlenül önformámat, engedem a Smink
Mesternek, hogy játszadozzon velem.*

*Hihetnéd, hogy balek vagyok, az idő
rései között fogoly, -----
mégis, nem sírom el magam, nem
szédülök test és lélek libikókájában, tekerem
Ariadné fonalát, s kötél tánccal a porondon.*

CSONTOS MÁRTA (1951, Győr) tanár, költő, közíró, irodalomtörténész. A JATE magyar–angol szakán diplomázott, doktori fokozatát a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Irodalomtudományi Doktoriskolájában szerezte, summa cum laude, 2019-ben. Legújabb verseskötetei: A sehol szélén (2014), Zónahatárok (2016), Látószögek (2018).

Határtalanok

*Mindennek van határa – mondod,
hisz van hóhatár is, ahol hideg
árnyékok vonulnak az égen, s nem
tudni, odalent – a hegyek gyökerei
alatt – vajon ég-e még a pokol tüze,
vagy már minden kapaszkodó lángot
elnyelt felhőpólyájában odafent
a hótündérek halál-fekete lehelete.*

*Van tűréshatár is, egy demarkációs
vonal, de a közelben mindig takarodót
fújsz, s agyadban a forró lávát
mosoly-meleg folyammá szelídíted,
báránypéű, ártatlan lázadás vagy.
Felségjelvényt hordozol magadon,
ilyennek teremtetél műhelyedben,
fegyelemből építész köréd Nagy Falat.*

*És a szeretethatár? – vajon átlátni
azon a csillagporos mélyen, ahol
a magad-kínáló életmelegben,
a legek szorító ölelésében mindig
alulmarad a dervis-táncú harag,
s a beléd zárt érzés bombabiztos?
Folyton munkál benned valami
elnyűhetetlen, titokzatos jószág,
s a templomablakokban ikonikus
keretekbe hajlítgatod a csapda-vasakat.*

DINÓK ZOLTÁN

A kutya

Lajos úr sétálgatott az utcán. Majd egy füves parkrészt ért, ahol kifújta magát. Egy kutyára lett figyelmes. Szimatolt az egyik fa körül, majd odaszaladt Lajos úr lábához. Nyelvével nyaldosta a cipőjét.

– Hagyd abba, te!

A kutya erre ugatni kezdett.

– Nincs neked gazdád? – kérdezte Lajos, mintha a kutya értené.

Az csak a farkát csóválta. Majd visszament a fához. Lajos látta hát, hogy nincs gazdája a kutyának. Merész gondolata támadt. A kutyát magához csalta. Szépen hazavezette. Lajos magányosan élt, úgy gondolta, ő majd a gondját viseli. A kutyának sem volt ellenére. Lajos értett a kutyatartáshoz, hiszen már volt egy neki, csak az egy évvel korábban megdöglött. Egyáltalán ezért is vitte magával. Mikor hazaért a kutyával, elővett a hűtőszekrényből pár húscafatot. Azt odaadta neki, egy kis tálon. A kutya rögtön befalta.

– Ügyes vagy! – mondta Lajos.

A kutya a férfi testéhez dörgölőzött. Másnap aztán Lajos sétáltatni vitte a kutyát. Körülbelül ugyanarra a helyre, ahol rátalált. A kutya szimatolt, még a farkát is csóválta, igazán jól érezte magát az új gazdival.

Egyszer csak egy férfi tűnt fel. A kutya régi gazdája. Úgy csinált, hogy ne vegyék észre. Amikor Lajos hazasétált a kutyával, a régi gazda követte őket. Kileste, hol lakik Lajos.

Következő nap Lajos épp mosogat, amikor kopogtatnak.

– Maga az a Varga Lajos?

– Igen. Én. Mit akar tőlem?

– A kutyája eredetileg az enyém.

– Tényleg? Bocsásson meg! Visszaadom, ha akarja!

Az idegen nevetett.

– Épp ezért jöttem!

– Miért? – értetlenkedett Lajos.

– Hogy köszönetet mondjak, amiért a kutyám szerető gazdára lelt. Én a viselkedését már nem tűrtem meg, ezért hagytam ott a parkban.

A kutya hangosan ugatni kezdett.

– Csak halkan! – mondta Lajos.

– Kutyulónak hívják! – mondta az idegen.

– Talán rosszul viselkedett? – kérdezte Lajos.

DINÓK ZOLTÁN (1981, Kecskemét) író, költő. Volt hírlapáros és könyvkereskedő. Írt regényt, kisregényt, drámát, novellát, verset, esszét. Az álomvilág nagyúr címmel 2010-ben jelent meg novelláskötete.

- Á! Mellettem elvadult. Remélem, ön mellett nem fog.
- Ugyan. Hiszen velem olyan, mint egy bárány.
- Valóban? – kérdezte a férfi.

A kutya mérgesen nézett.

- Hát persze. Nem hazudok.

Lajos a kutyára nézett.

- Nem is értem, hogy magával miért nem jött ki jól.

- Túlságosan elkényeztettem.

Lajos elgondolkodott.

- Maga ne tegye. Hallgasson rám.

Majd a kutya hangosan sivított.

- Csend, kutyuló! – mondta Lajos is ezt a nevet használva.

- Na, én megyek. Vigyázzon a kutyára.

- Jó, viszlát – mondta Lajos.

Majd becsukta az ajtót s a kutyára nézett, aki sunyi képet vágott, de látszott rajta, hogy fellelegzett. Lajos a háztartásban elvégzett ezt-azt, s mikor megy be a nagyszobába, a sarokban egy hatalmas ürülékkupacot lát.

– Hé! Kutyuló! Az istenfádat! Már megmutattam, hova kell menni ilyenkor.

Az szégyellte magát s csóválta a farkát.

- No, mindegy, nem haragszom rád!

S azzal a kutya odament Lajos lábaihoz s nyaldosni kezdte.

- Jól van, te! Menj és játssz!

Kutyuló hallgatott új gazdájának szavára. Lajos meg elővett egy új kutyatápot, s eléggé érthetetlen módon arra gondolt, milyen szép idők voltak, amikor feleségének készítette így el a vacsorát.

Géza

A kocsmában tartózkodott. Haverjaira oda se figyelt. Ők meg úgy viselkedtek, mintha Géza köztük sem lenne. Csak csendben iszogatót, mintha a csillagok közt járt volna. A pincér észrevette, de ő is csak a többi törzsvendeggel volt elfoglalva. Velük beszélgetett ugyanis. Géza kezdte nem jól érezni magát. Ezért kifizette az italát és hazaindult. Útközben arra gondolt, benézhetne a templomba, pap barátjához. Most úgysem tart misét s nem is csinál semmi fontosat. Úgyis útba esik. Géza látta, hogy nyitva a kapu. Bement. Szétnézett, aztán megpillantotta a templomszolgát:

- Hol van Rezső atya?

– Az irodájában.

– Kösz.

Géza odament. Nagy lélegzetet vett, majd kopogtatott.

– Tessék!

– Én vagyok, az, Géza!

– Ja, gyere csak be!

Az atya valóban semmi különöset nem csinált. Géza köhögött, aztán a földet bámulta. Az atya letette kezéből a könyvet, aztán így szólt:

– Miben segíthetek?

Géza felemelte a fejét, de arca bánatos volt és meggyötört. Belevágott a közepébe:

– Maga ért-e a politikához?

Rezső atya meghökkent. Nem is tudta, mit válaszoljon erre.

– Hát... Mivel pap vagyok, politikával nem foglalkozom, de halálomig művelődő ember vagyok, így azért nem vagyok buta ahhoz sem...

– A rendszerváltás... – mondta részegen Géza.

– Mi van a rendszerváltással? – kérdezte a pap.

– Annak vesztese vagyok. Beteg ember. Azelőtt volt munkám. Utána egyre jobban elszegényedtem, ez az igazság... Csak azért jöttem magához, mert maga az Úr Jézus küldötte és követője, azt pedig tudom, hogy Jézus a meggyötörtek, vagyis a szegények királya...

Rezső eléggé meghökkenve hallgatta.

– Ez bizony így van...

– Szóval Jézus biztos szeret engem, ugye? Biztos, hogy egyáltalán viseli a gondomat? S minden elesett, szegény ember gondját-baját?

– Igen, a szegények és betegek az egyház gyermekei... – mondta a pap.

Géza elmosolyodott, bár bárgyú mosoly volt ez azért.

– Tehát Jézus szeret engem, igaz? – kérdezte Géza.

– Hát hogyne. Biztos vagyok ebben. Rendes ember vagy. Pap vagyok, ennyit megállapíthatok.

– De az Úristen akkor miért nem fordítja jobbra a sorsomat? Miért nézi, hogy kínlódjak és szenvedjek?

A pap erre hallgatott.

– Mondjunk el egy imát!

– Ugyan, nem ima kell ide!

– Részeg vagy!

– Igen, mert igazságtalan volt az élet velem!

– Géza, ne csináld!

– Mit ne csináljak? Az élet élőhalottá tett s ne legyek felháborodva? Mások meg úsznak a boldogságban. Csak a temetőben leszünk egyenlők.

– Géza, ne legyél ilyen feldúlt.

– Talán azt mondja erre, hogy boldogok a szelídek? Az élet éppenséggel nem szelídségre nevel.

– Géza, ne légy már ilyen pesszimista és durva! Az élet sokszor valóban nem úgy alakul, ahogy szeretnénk! Az üdvösségért meg kell harcolni! Nem csak neked küzdelem az élet! Ajánlom, hogy imádkozz!

Géza legyintett.

– Mit segítene az rajtam? – mondta tűnődve.

– Sokat, Géza, sokat...

– Talán. De aki nem kisember, az nem is imádkozik... Talán egy politikus imádkozik? Nem hiszem...

– Ne foglalkozz már állandóan másokkal! – mondta a pap.

– Az ember a sorsát hogyan másképp, ha nem másokéhoz hasonlítva méri fel?

A pap sóhajtott.

– Reménytelen eset! – mondta aztán. Meg különben is, innod sem kéne.

– Az egyetlen vigaszomat is megtiltaná?

– Magadnak ártasz. Nem érted?

– Talán igaza van. Bolond vagyok már én is. Csak magamnak ártok folyton.

– Nem vagy bolond. Intelligens ember vagy, amióta csak ismerlek.

– Én nem szolgáltam rá erre a sorsra! – mondta Géza ridegen és komolyan.

– Azt hiszed, az én életem talán könnyű? – kérdezte a pap kicsit felháborodottan. – Nemrég halt meg az anyám.

– Ó! Ezt nem is tudtam. Nagyon sajnálom.

– Hát sok mindent nem tudsz. És? Siránkozom? – kérdezte már gúnyosan a pap.

– Igaza van. A halálélmény komoly dolog. Most aztán maga is imádkozhat sokat...

– Öreg volt nagyon s beteg... Tudomásul veszem s nem nyavalygok. Miért imádkoznék? Azt akkor kellett volna, a betegágyánál...

– De Atyám, mindig azt mondja, hogy sok társadalmi igazságtalanság ellen nem tudunk mit tenni. S törődjek bele ebbe a szegény, nyomorult sorsomba? Hisz maga abban, hogy a politika képes megjavítani a szegény emberek életét?

– Nem nagyon. A kommunizmusról nem sok jó véleményem van.

– Mégis abban a rendszerben éltem jobban.

A papot kezdte fárasztani az eszmecsere.

– Menj haza és pihenj! Vagy kösd le valamivel magad.

– Rendben. Nem vagyok jó beszélgetőpartner.

– Semmi bajom nincs veled, csak engem nem érdekel a politizálás. Én utáltam a szocializmust.

Géza fogta magát s kísért a templomból. Fáradt volt már nagyon. De otthon még asszony se várta. A felesége két évvel korábban meghalt. Várt rá a magány és a sivárság.

DEBRECZENY GYÖRGY
*Kollázsok Tandori Dezső
műveiből*

*a megnevezés**

*tulajdonképpen
megdőbbentő arra gondolni hogy
tulajdonképpen*

*egy kimondottan borús napon
nosztalgiával töltött el
egy kimondottan borús nap*

*megnevezés választja el
a megnevezést
a megnevezéstől*

*fúj erősen a szél
fut a futózápor
szappanbuborékot fingik
az elrepült kalap*

*előfordultam
elfordultam újra
ugyanabba az irányba*

*említhetném azt a felhőt is
miért is ne emléthetném
amelyik ráadásul*

*tulajdonképpen
kimondottan borús megnevezés
a hallgatás*

*említhetném a szél a felhő
a fing a kalap és a szappanbuborék
előfordulását*

DEBRECZENY GYÖRGY
(1958, Budapest) könyv-
tárosként dolgozik. Leg-
utóbbi kötetei: fáj is meg
nem is (Syllabux, 2016),
sötét lesz AJ (Téka Kiadó,
2017), szelektív üveghe-
gyeken innen (Syllabux,
2017), lábjegyzet (Litera-
Túra, 2018), a zengőkő-
vön szirmok zápora (AJ
Téka Kiadó 2018), ezen a
szép napon: Thomas
Bernhard breviárium (AJ
Téka Kiadó, 2019).

* Egy talált tárgy megtisztítása
c. kötetből

*ráadásul
tulajdonképpen
a megnevezés is megdöbbentő*

*üres volt**

*a lift vagy a lépcsőház üres volt
s még mindig lehetett volna
nem maradni
még mindig nem lehetett volna
maradni
az ürességben volt a lépcsőház
vagy a lift
igen lehetett volna nem
maradni
és maradni
de lehetett volna nem
nem maradni
és nem maradni
és maradni
ma randi
és emlékszem kezdőbetűvel
kezdődött a mondat
és a liftben vagy az üres lépcsőházban
folytatódott az üresség
ahol még mindig lehetett volna nem
igen*

jelenet

*nem is volt olyan jelenet
mondtam
ezen Tandori Dezső nagyot nevetett
azt mondta: halálom is mindenki sziget
de semmi nem volt itt jól megnéztem
nem volt itt semmi
csak félálomban az üzleti szellem
vigyázz mielőtt összevegyülnél velük
mindenbe belezavarnak*

* Egy talált tárgy megtisztítása
c. kötetből

végül majd kalitkában tartanak
és kezdheted kis dallal a napot
kevesen emlékeznek errefelé
a lábnyomokra a mindenki szigeten
oly végső most e pillanat
a berepülő gömbakácok alatt
hogy ahova írnék az sem a papír még
ki érti majd pontosan mindezt?
az utca még nem teljesen sötét
csak a fejekben van sötét
fűrészporral van felsózva az utca
nem tudtam már követni ezeket
az ablak madár és kirepül önmagán
színhelyei vagyunk csak egy változásnak
mellőzött költészet
gyűjtőcímmel fogható egybe
a padlót elhelyezzük a mennyezetre
(a jelenetben mindez nem volt benne)

valóban itt?

itt érne véget az
itt érne ez
hozzámkezdene
végzetem
akárha nem
látott volna még
soha senki
se be se ki

érmének lenni
érdemes lenne-e?
az ételes megálló
tétéles-e?
a feltétes megálló
feltétéles-e?

a cím-megálló
címzetes
vagy címeres?

valóban itt érne
véget ez?
a megállóban
Ica
egy kukorica
címere

nem hozom be a létrát

nem szívesen hozom be a létrát
egy sose múló mosolyba az idő buborékjait
mindig ebben éltem amit írtam
jól megvagyok nélkületek
csak jelzőkkel nem akarlak illetni
benneteket mint illetőket
volt egy kék magas nyakú pulóverem
meg kell kérdezni még valakit
mit mond erről
a létráról meg kell kérdezni valakit
mit mond a létráról
mit mond a létra tetejéről
egyvalami legalább bizonyos
külsődleges dolog is az igazság
képzeletünk teljesen sík üres színpadának
egyik sarkában ülve mondanám
nem szívesen hozom be a létrát
egy sose múló buborékba az idő mosolyát
felettem lomb ring: rövid ujjú ing
az ürességben ülve mondanám
volt pirítós kannában kávé
a bárszékenyben tömérdék érdek
egymást kiegyensúlyozó mennyiségek
szívesen nem hozom be a létrát
a sose múló időbe a mosoly buborékjait
egy nagyon nagy darázs
fog ránk telepedni és aludni
most mégis magukra kell hagynom önöket
kék magas nyakú pulóveremmel
de lesz majd egyéb alkalom
a dolgokat önmagukért csinálom
vagy nem csinálom

önmagáért nem
hozom be a színpadra a létrát szívesen

*aki az éjből kijön**

valahová betérni minden elől kitérni
északnak fel a hegykaréjnak
leválasztható a kíváncsúságról az elvetendő
fel nem libbent fel nem billent
(fel nem robbant) madárszárny
éjből éjbe kitérsz itt
ki volnék összekavarva
összevakarva és kik a mások
ki jön ki megy nem tudhatom
azt amivé leszek
vagy inkább hogy minek
egy biztos Arkhimédészt adjatok
s igyekezettel működöm: lófogadással
a bordói árát bőven visszanyerem
a lovakon
a lovak árát bőven visszanyerem
a bordóin
(pedig nem volt rajtam bordó ing)
és ez nem volt rossz jel se jó
összecserélsz személyeket
eseményeket a fellegekben
rohanó lábak evezőtollvégek
kötelező olvasmányok nem lehetnek
mindenkim meghalt vagy meghal
le van szarva de készakarva
nincs valahova így nincs sehova
valahova kitérni minden elől betérni
sehova fel a hegykaréjnak
összecserélsz rohanó lábakat
és nevezőtollvégeket
a számlálóba beneveztek
kíváncsús itt a vakarózás
(pedig nem volt rajtam bordó ing)
aki az éjből kijön az éjbe bemegy
ki volnék én és kik a mások
bordó ingek a fellegekben

* A járóbeteg c. kötetből

bordó fellegek az ingeken
fel nem szárnyalt madárszárny
nem tudhatom azt hogy milyen
madárszárnyá leszek majd
nem vagyok elragadtatva a magam nevében
nem akarok lenni akarok nem lenni
vörös kék fekete változatban
mennék haza a nirvánába
(fel nem libbent fel nem billent)
fel nem lobbant madárszárny

*a mindenható kínrím**

itt érne véget az itt érne véget ez
hová is tartunk kell-e mondanom
pedig egyáltalán nem is vagyunk jelen
beszélni ne kelljen amikor nem mondható
a szó
amikor nem bontható
a mondat
a mindenható
kínrímhez nyújtánám kezemet
de épp vezekél
lassan kútágas leszek ismét
(ösztvér)
a szomszédba mentem egy kis ösztönzésért
(ösztönért)
lassan Monacóban vagyok
moccanóban helyett írtam ezt
nevetséges ez az úgynevezett
sírás sírásás amikor még az ember él
csak kicsorbul mint baltaél
a szigetelt elszigetelt idő kevés
kövess a konnektorig
de rám követ ne vess csak ne vess ne vess
helyes-e vajon hogy akárki láthat
az azonosulás áthat
minden alkalmatlan vagy alkalom
és itt kezdődne ez és itt kezdődne az
amit bárki fölérhet ésszel
viszonyban van a rész az egésszel

* Még így sem c. kötetből

*többet kívánni nem is szabad
nem is lehet
lesz még idő amely talán
konyhában ribizliszószt zabál
amikor nem mondható a szó
ne kelljen beszélni
a tágas kútágas a szomszédba ment
egy kis ösztönért
a mindenható kínrím vezekel
éppen pórázon vezetem*

PILIZOTA SZANDRA

Pepe Canalejo: CsomagtarTour

Az *Argüelles*¹ negyed, a De los Martires Alcalá utca, az izzadó aszfalt, a forgalmi dugó a rozzant bogárhátú visszapillantó tükrébe költöztek. Az amerikai benzinzabáló szörny pedig úgy bukkant fel egy szabálytalan előzés után, mint a Lope de Vega Középiskola fantomja. Vitt. *Todo*². A visszapillantó tükröt a városrészrel, a „mártíros” utcával, egy taxi motorháztetejével, egy közlekedési táblával és egy villanypóznával. Ám Ramón Vallejo „*Orundo*”³ és Paquito *Pandibó*⁴ tragacsának többi része az ördögnek sem kellett, nemhogy a csudaverdának.

Paquito – a sofőr – hamar visszakanyarodott a sávba. A hátrahagyott balesetet övező anyázás és dudálás a legbaróbb *buleriaként*⁵ táncolt a dobhártyáin. Ramón pofonja után.

– Eszt mé’ kaptam? – fejelte le a volánt.

– A visszapofázásér’! A Devlácska majdnem kinyí’t minket! Mer’ sose’ halgacc a’ idősebbre! – vernyákolt a *cante chico*⁶ a Vallejók fekete bárányából. – A gizda kuzinhó’ dzsalózunk, nem a temetőbe! A té’képedde’ meg törő’d ki a valagadat! Én tudom, merre va’ a stúdió!

– Mégis eltévtünk! – uszította rá Paquito a piaszagú leheletét. – Hó’ a faszomba talájjuk Angelóékat?

– Ké’dezzük meg a morét! – bökött a sarkon *mangelő*⁷ füstös képű csövesre. A cowboykalapját nyújtogatta egy öltönyös fazon orra alá. A kultúra kifordult az Armaniból. Az „úriember” elküldte a picsába dolgozni. A kecskeszakállú koldus furcsa akcentussal mekegett utána:

– Sóher köcsög!

*

Iancula Popescu torka porzott. Elfogyott a söröcske, a borocska is és a pénze is.

– Nem én kúrtam e’ – törölgette az állkapcsáról a verejtéket a pólójával, felfedve az enyhén szőrös hasát. – Hanem ezek a ba’mok, akik hagynak szomjan degleni! A nagymami megmon’ta! Maraggy otthol, kisunokám! E’veszed a cigán’pátriárka lányát és dől a lé meg az arany! Igaz, a leán’ rusnya, de az apósná’ va’ bőven cujka is!

Pope lehetett volna București legkapósabb kanja. A *Ceau*⁸-féle öltönyt éppen szikár termetére szabták. Vígán tiporhatta volna a romnyik szívét a

PILIZOTA SZANDRA 1976-ban született Dunaújvárosban, jelenleg is ott él, vagontakarítóként dolgozik. 2012-ben saját néven megjelent Szaké c. haikukötete után Murron Skeats álnéven publikált európai történelem ihlette regényeket, több másik álnéven folyóiratokban publikál verset és prózát egyaránt.

1. Argüelles – Madrid városnegyede az Oeste Park mellett.
2. Todo – mindent, spanyolul.
3. Orundo – Tolvaj, Ramón ragadványneve.
4. Pandibó – Paquito saját családnéve, de ragadványnév is lehetne. Calo castellano, azaz spanyol cigány nyelvű szó, jelentése „Tökfej”.
5. Bulería – a flamenco egyik fajtája.
6. Cante chico – flamenco hangnem.
7. Mangelő – kéregető.
8. Ceau – Ceaușescu, tehát a politikusok által viselt drága öltöny.

lakkcipőjével. Vastag aranyláncokat és baró pecsétgyűrűket viselhetett volna. Merzsdóval parkolhatott volna a belvárosi hotel elé. Pezsgőfürdőt vehetett volna az elnöki lakosztályban a finnyás és gyönyörű Hanna Dumitriuval. A madridi csöves-lét helyett.

A hűgyszínű bogárhátú köhögve fékezett mellette. Két roma mászott ki belőle. Egy hozzá hasonlóan nagy szemű és lófarkas. A másik pedig egy bazilikapofájú hullámos hajjal: olyan bukét árasztott, mint a kocsmá.

„Mi a rákot aka'tok tőlem?! Lesí' rólátok a csorróság!” – kotort a lyukas zsebébe.

Mielőtt megszólalt volna, a lófarkas-melegítő ránköszönt:

– *Orí, planó!*⁹ Te biztosan tudod, merre va' itte' a magas ház meg a zene-stúdió!

– Magas ház – Pope sejtette, hogy a nem messze lévő harmincöt emeletes épületről esik szó.

A „tesók” elé nyomta a kalapját. A „bazilikás” vászongatyás húsz eurót dobott bele.

– Dzsajjatok végig, asztán balra az e'ső ucca. Amúgy mi dó'gotok otta'?

– Ramón Vallejo vagyok. A ba'átom Paquito Pandibó. Angelo a kuzinom. Az Ojos de Diablo éneke. Mos' veszik fe' a lemezt. Fe'hívott, hogy hiány-zunk neki, há' meglepjük! – a telefonálást már Ramón költötte hozzá az igazsághoz, hogy szebb legyen.

– Én is aszt csiná'tam, de Hannáva! Úgy kibasztak, mint a macskát szarni!

– A' jó bőr! Tó'nám, mint a piros biciglit! – nyáladzott a Tökfej Paquito.

– Majd én! Ti meg segítetek! *Vamos, ya!*¹⁰ – Pope úgy érezte, hogy az elfuserált cupidókat maga a Devlácska küldte neki.

*

A toronyház egykedvűen piszkált a felhők közé. Az ablakai unottan tekintettek le a hátsó parkolóra, a mélygarázsba vezető aszfaltra és a bogárhátú horpadt farára. A kocsí kakukktójásként kereste a helyet a drágábbnál drágább járgányok között. Pope lecsúszott az ülésen.

– *Carajo!*¹¹ – káromkodott: csak a biztonsági őr fülkéjével szemben maradt hely.

– Ne me'd a szádra venni a fíjamat! – harákolta Paquito.

Az egyenruhás férfi a hátát mutatta a garázs új vendégeinek. Aztán a sliccénél matatva sietett a vécé felé. A folyosóra, ahol a liftek és a karbantartók raktárai voltak. Pope tekintete a mellettük álló kisbuszra révedt. Az Ojos de Diablo logója, egy zöld szempár hipnotizálta.

– Nos... ízé, mi legyen? – kérdezte Ramón.

– Iancula Popescu – mutatkozott be késve. – Híjjatok Popének.

– Pópecsú? De fúrca! Honnan jötté'?

9. Orí, planó! – szervusz, tesó! – calo castellano.

10. Vamos, ya! – Gyerünk – spanyol.

11. Carajo! – Baszd meg!

– Rumania.

– A' hó' a faszfenébe' va'?

– A fejin talá'tad a szöget, Paquito! Elég a dumábó'! A pó'tás eldza't húggyozni. Surrannyunk be!

A szakaszos csobogás megerősítette Pope szavait, ám a lefelé közeledő lift szabotálta.

– Marattatok vón fenn! – dünnyögte Paquito és visszarántotta a kiszállni készülő Ramónt. – Maj' ha senki se' lesz itte'!

– De a pó'tás...

– Kuss, Pope!

A lift két huszonéves fiatalembert köpött. Egyenpólót viseltek, „Ro-ad Cre-w” felirattal. Kiütközött rajtuk a munkaundor. Megostromolták a zenekari buszt. Egy hangfalat cincáltak ki fájdalmasan bénán a csomag-tartóból.

Pope előrehajolt. A kezét Ramón vállára, a balját az ülések alatt fekvő pajszerre lógatta:

– Legyünk jó fíjúk, Ramón!

– Segiccsünk nekik!

– Ha szétba'mojjátok a cuccot, Angelo a beleitekke' húrozza fel a gitá'ját!

– Paquito semmit sem értett.

– Gyere!

A hangláda tehát Ramón és Paquito segedelmével döccent rá a kerekas békára.

– Hová vigyük? – vigyorgott Ramón a fiúkra.

– Fel. Köszönjük, már magunk is boldogulunk – grimaszolta a kefefrizurás.

– Tietek a hó'mi?

– A zenekaré – botlott meg a másik nyelve az igazságban.

– Akkó' tik éppe' csóre'tok! Szégyejjétek magatokat! – fakadt ki Paquito.

– Fenn várnak rá, ezért most a miénk.

– Ez a tietek, ni! – Pope pajszere csattanva karambolozott a pakolóemberek tarkójával. – Ájj, tik szegínyek! E'fárattatok a melóba'? Aluggyatok egyet a kisbuszba'!

BARABÁS BORBÁLA

Konstruktív destrukció

Részletek egy államvizsga-dolgozatból és válogatás a diáktársak munkáiból

Művészet

A Művészet rovatban ezúttal a Partiumi Keresztény Egyetem 2019-ben végzett képzőművészet-grafika szakos hallgatóinak munkáiból válogattunk, Barabás Boglárka, Deák Gröman Edit, Varró Boglárka BA államvizsga-dolgozata, Angyal Olívia, Cseke Evelin és Szabó Csongor MA disszertációja alapján. Alább Barabás Boglárka dolgozatának szerkesztett, rövidített változatát olvashatják.

Diplomamunkám célja egy olyan plakátsorozat felépítése, amelyet a dekollázs technika visszafordításával hozok létre. Ez azt jelenti, hogy a dekollázs technikát (ami a széttépést, lerombolást, leszakadást jelenti) felhasználva úgy mutatok be egy munkafázist, hogy a szemlélő ne a rombolás folyamatát lássa, hanem az egyre jobban kibontakozó művet, ezáltal a negatívot (rombolás, szétszedés) felcserélje a pozitív (felépülés).

Ennek a munkafolyamatnak a fő célja a konstruktív plakát felépítése, destruktív technikával, vagyis egy plakátsorozat felépítése a dekollázs visszafordításával. Magának a plakátnak a témája a személyiségem fokozatos lebontása és megismerése. Minél mélyebbre ásunk a rétegekben, annál többet láthatunk a külső szemlélő által ismeretlen jellemből. (...) Mivel a dekollázs destruktív folyamat, aminek én az ellenkezőjét akartam kivitelezni és bemutatni, ezért a munkámhoz egy olyan témát kellett találnom, amely koncepciójában is felvezeti ezt a problémát. Saját magamból kiindulva az emberben lejátszódó helyzetekhez és állapotokhoz viszonyuló személyiség-megnyilvánulásokhoz nyúltam, vagyis az identitás lebontásához.

A dekollázsról

A dekollázs lényegében roncsolást, elszakadást, visszatépést, letépést vagy destruktív beavatkozást jelent. Különbő rétegeknek (papíryananyagoknak vagy akár más tárgyakkal) az

egymásra helyezését és azoknak letépését. A dekollázs lényegében a kollázs technika fordítottja (nem hozzáadunk, hanem elveszünk belőle). Ez egy véletlenszerű felfedezés volt, amikor az oszlopokra és hirdetőtáblákra ragasztott plakátok letépésével új kép alakult ki, a művészek ezt felhasználva új alkotásokat hoztak létre.

A kollázs különféle elemek és anyagok egyesítését, ragasztását jelenti, így létrehozva egy művet. Ezzel ellentétben a dekollázs kialakításához a művész a már meglévő dolgokat bontotta-tépte-rombolta le, destruktív módon létrehozva a képet (...) A dekollázs teljesen ambivalens. Önmagában hordozza, hogy mi az, ami látható, és mi az, ami rejtve van. És mégis, a rétegek történeteket tartalmaznak, a közsférában elbeszélőként működnek. A rétegek egymástól függetlenek, megjelenhet filmplakát, egy politikus arcképe, reklámplakát, hirdetés stb., ám ha dekollázsként jelennek meg, elveszítik eredeti mondanivalójukat (funkciójukat/identitásukat), és a látvány kap hangsúlyt. (...)

A művész nem hiányosságként fogja fel a plakát letépett részleteit. Beavatkozva egy új irányt és perspektívát ad a műnek. Mi történik pontosan a

visszafelé irányításban? Egy szubverzív (rendbontó/felforgató) cselekedet a kívülállónak, de magabiztosan álló alkotás a közsférában a művésznek. Mielőtt elszakadna, van egy észlelés, amelyet az adott dolgok összefüggésének töredéke és részlete alkot. A különválás ebben a pillanatban kezdődik. Az információs anyag termelési anyaggá válik. Attól függően, hogy a posztterek milyen ragasztóanyagot tartalmaznak, az eltávolítás során elszakadnak, és még több réteget tárnak fel a kívülállók előtt. Az időnek és a környezet hatásainak kitett nyomtatott papír értékes eszközzé alakul. Olyan munkát szerettem volna létrehozni, amely attól függetlenül, hogy a lebontás/széttépés használatával készül, mégsem a destrukció fogalmát hordozza magában, hanem éppen az ellenkezőjét. Nem az a célom, hogy teljesen kizárjam magát a pusztítást, hanem az, hogy a destrukció és a konstrukció egyazon időben ugyanúgy jelen legyen és megférjen egymás mellett, sőt, kiegészítse egymást. Tudtam, hogy nem használhatom a véletlenszerűség elvét, hiszen ahhoz, hogy felépítsek valamit, ismernem kell az alapot és az egymáson fekvő rétegek kapcsolódásának kialakítását. A rétegek egymást segítik, és mindegyik hozzájárul a végső „lerombolt” kép „felépítéséhez”. Mivel a legkézenfekvőbb téma, amivel ezt a kapcsolatot demonstrálni tudtam, az emberi személyiség volt (jelen helyzetben a saját személyiségem), ezért úgy döntöttem, hogy ezt fogom lebontani részleteire, de nem olyan konkrét módon, hogy más egyáltalán ne tudjon azonosulni vele. Attól függetlenül, hogy minden egyén más, a felépítésük és struktúrájuk hasonló. (...)

Részletes munkaleírás

Munkafolyamatom végső terméke hat plakátfázisból fog állni. Ezen a hat képen láthatjuk, ahogy a rétegek lebontásával kibontakozik a megismerés, mint személyes betekintés az egyén képi világába. Az első öt képen a folyamatnak a lefotózott fázisai lesznek bemutatva, mindegyik egy-egy címmel ellátva, amely az adott szegmens egy szóban meghatározott tartalma. Minden „lerombolt/lehámozott” réteg mögött egyre tágabb betekintést nyerhetünk a személyiségem szubjektív módon ábrázolt formájába. Az utolsó plakát nem fotódokumentáció formájában jelenik meg, hanem a kézzelfogható úgynevezett „szétrombolt”, de felépített munka lesz.

A képen egy olyan formavilág lesz, amely alatt több réteg helyeződik el. Ezeket letépve fázisonként egyre több kerül napvilágra a végső munkából. Ezt a folyamatot lefotózva és kiállítva a nézők láthatják, hogyan épül fel a mű a dekollázs használatával, csak éppen nem egyre kevesebb lesz a munkából, hanem minél többet tépek le belőle, annál többet adok hozzá a végső megismeréshez, és annál többet láthatnak majd a nézők is.

Az első képen a dekollázs legfelső rétege látható, amely lényegében egyfajta biztonságot/védelmet szimbolizál, de ugyanúgy beletartozik a műbe, mint az összes többi réteg. A buborékfólia itt ugyanazt jelképezi és ugyanazt a szerepet játssza, amire ki lett találva (persze itt nem kézzelfogható, hanem kép formájában). Az emberek arra használják, hogy megvédjék a külső hatásoktól a becsomagtolt dolgot, ne sérüljön; a fólia egyfajta ellenállást biztosít. Ezen a védelmen áthatolva betekintést nyerhetünk majd a következő réteg szegmensébe, ezzel elősegítve a megismerés egy újabb szakaszát. Miután áthatolunk a védőrétegen, bepillantást nyerhetünk egy másik jellemvonásba. Itt még mindig a biztonságos környezet van túlsúlyban, és csak minimális mennyiséget láthatunk a szemünk elé táruló ismeretlenből. Ez jelképezheti az emberi megismerés első mozzanatát (a gát lerombolása egyben a karakter felépítése).

Ezt lebontva egy egyszerű sárga réteg kerül elő. Számomra ez a szín azt jel-

képezi, hogy már mutatunk valamit magunkból, egy érzést, egy hangulatot, vagy csak a stílusunkhoz közel álló színt, de ez egyben egyfajta ellenállást is jelez a szemlélőnek az élénk egyszínűsége miatt. Ahhoz, hogy megismerjünk valamit, előbb szét kell szednünk és meg kell oldanunk azt. Nem lát-szatra alapozva ismerjük meg az ismeretlent. Minden és

tett és megfejtésre vár, addig nem mondhatjuk el valakiről, hogy ismer-jük, amíg néhány szálát ki nem bogozzuk, rejtvényét meg nem fejt-jük. Ezt jelképezi a plakátom harma-dik rétege.

mindenki komplex összetételű, megfejtést igényel, aminek az előzménye a megértés. Ezt szimbolizálja a munkám következő rétege. Egyfajta rejtvény, igényli a beavatkozást, a kommunikációt és a korrelációt. Habár maga a réteg nem nevezhető egy szó szerint vett rejtvénynek, a betűk mégis ezt jelképezik.

Azáltal, hogy rendszertelenül felsorakoztatva látjuk a betűket, az agyunk azt érzékeli, hogy egy megoldásra váró problémával, egy rejtvénnel áll szemben. Minden egyén össze-

A negyedik rétegben meg szeretném mutatni, hogy mindennek van jó és rossz oldala. Ez ugyanígy érvényes minden személyre is. Az már az egyénen múlik, hogy mennyi betekintést enged másoknak ezekbe az oldalakba. Bizonyos ideig lehet álcázni ezt az oldalunkat, de van, ami nem maradhat örökre rejtve. Az arcképem negatív formátumával

*Protection, 2019,
C-print, 50 x 70 cm*

*Mood, 2019,
C-print, 50 x 70 cm*

szerettem volna kifejezni ezt a jellemvonását az embernek. Van olyan ember, akinek előbb látjuk meg a rossz oldalát, és csak később mutatkozik meg a jó. Ez fordítva is működik, embertípustól függően. Ezt az oldalunkat nem lehet elnyomni, megváltoztatni is csak nehezen. El kell fogadni, mert nélküle nem létezne jó oldal. Ez is egy kontrasztot ad

ban hibásnak számítanak, de jelen esetben a munkám elengedhetetlen része a „meghibásodás”. Mind ismerjük azt a mondást, hogy az ember a hibáiból tanul. Az én munkám struktúrája is hasonló, hiszen a

az egyéniségnek, akkor is, ha nem feltétlenül jó dolgot szimbolizál.

Az előbbieken megemlítettek miatt is, a következő rétegen megmutatkozik ugyanannak a képnek a pozitív oldala. Itt már kiforrni látszik maga az egyén. Ez nevezhető annak a pillanatnak, amelyben az általunk megismert ember megmutatja a természetét, egyéniségét, a hibáit, minden negatívumát és pozitívumát. A „hiba” szó nagy jelentőséggel bír, mert a szétroncsolt, eltépett dolgok általá-

hibákból épül fel, azok elengedhetetlen részei a végső fázis kialakulásának.

A hatodik, egyben utolsó rétege a dekollázsomnak azt a belső énemet jeleníti meg, amelyet nem mutatok meg senki másnak, még saját magam sem ismerem igazán. Ennek a belső rétegnek az a célja, hogy ne

*Riddle, 2019,
C-print, 50 x 70 cm*

*Negative, 2019,
C-print, 50 x 70 cm*

fejezzen ki konkrét dolgot, de könnyebben bele lehessen látni abba a világba, amelyet elképzeltem a plakát készítésekor, továbbá hogy ne csak én tudjak azonosulni vele, hanem a szemlélő is, egy olyan ideát képzelve bele, amilyet ő akar. Azért használtam vörös színt egységes réteggént, mert ad egy mélységet a képnek, és nincsen konkrét megjelenítése az egyéniségem szempontjából. Itt közrejátsszik az a felvetés is, hogy ez a belső identitás bármikor változhat, és még én sem tudom konkrét képi formával megfogalmazni.

*Recognition, 2019,
C-print, 50 x 70 cm*

*Her, 2019,
C-print, 50 x 70 cm*

A vörös szín szimbolikus jelentése a földdel és az anyagi világgal való kapcsolat, az ősi életenergia, a születés, kezdet, erő és vér (ami fizikai szempontból is azonosul az emberrel). Negatív érzelmi jelentése az agresszió, a harag, a sérelmek, valamint a pusztító szenvedély, ami kapcsolódik a destrukcióhoz is.

A piros rétegen megjelenő felirat („HER”) az utolsó plakát címe. Habár rólam van szó, mégis úgy éreztem, a harmadik személyben való megfogalmazás jobban érzékelteti a plakátom mondanivalóját, mint ha azt írnám rá, hogy „ME”.

Bemutatósmód

A munkámat hagyományos módon fogom prezentálni, falra felhelyezett plakátokként. Minden egyes réteg kibontakozásakor lefotózom a plakátom akkori fázisát, címet adok nekik, és egymás után helyezem fel őket a falra; az utolsó szegmens maga a kész dekolázs lesz. Míg az első öt szakaszban csak szemmel érzékelhetők a rétegek, addig a végső plakáton kézzelfoghatóak lesznek a részletek, a képek rétegezése, vastagsága és roncsolódása.

Emellett még készül majd egy stop-motion, azon látható lesz minden egyes apró tépése a dekolázsnak. A videóban észlelhető lesz a szemünk előtt kialakuló, darabjaira szedett dekolázs. Ezzel az a célom, hogy a néző minden pillanatát láthassa a „destruktív-konstrukciónak”, és

her

nagyobb bepillantást nyerhessen a fogalom mögött rejlő munkafolyamatba.

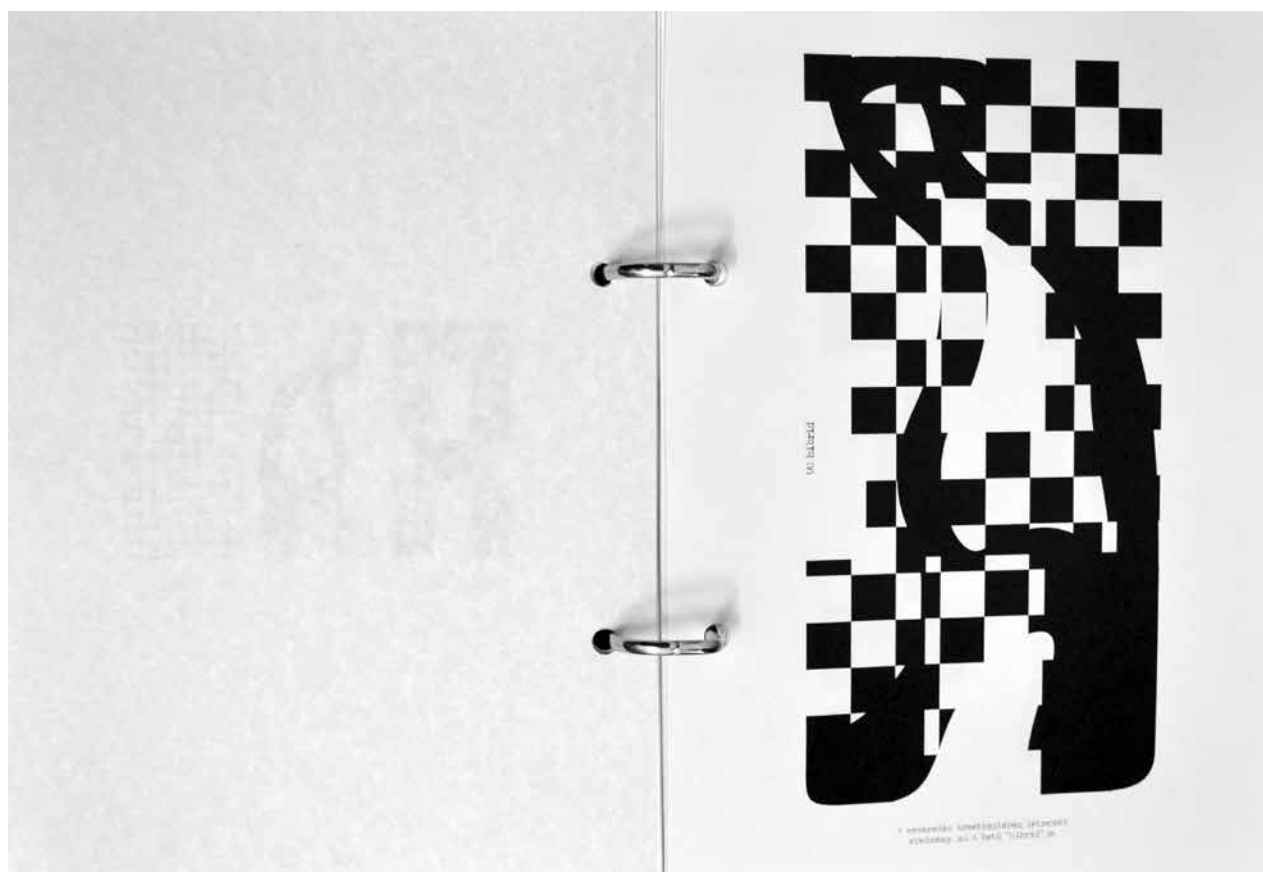
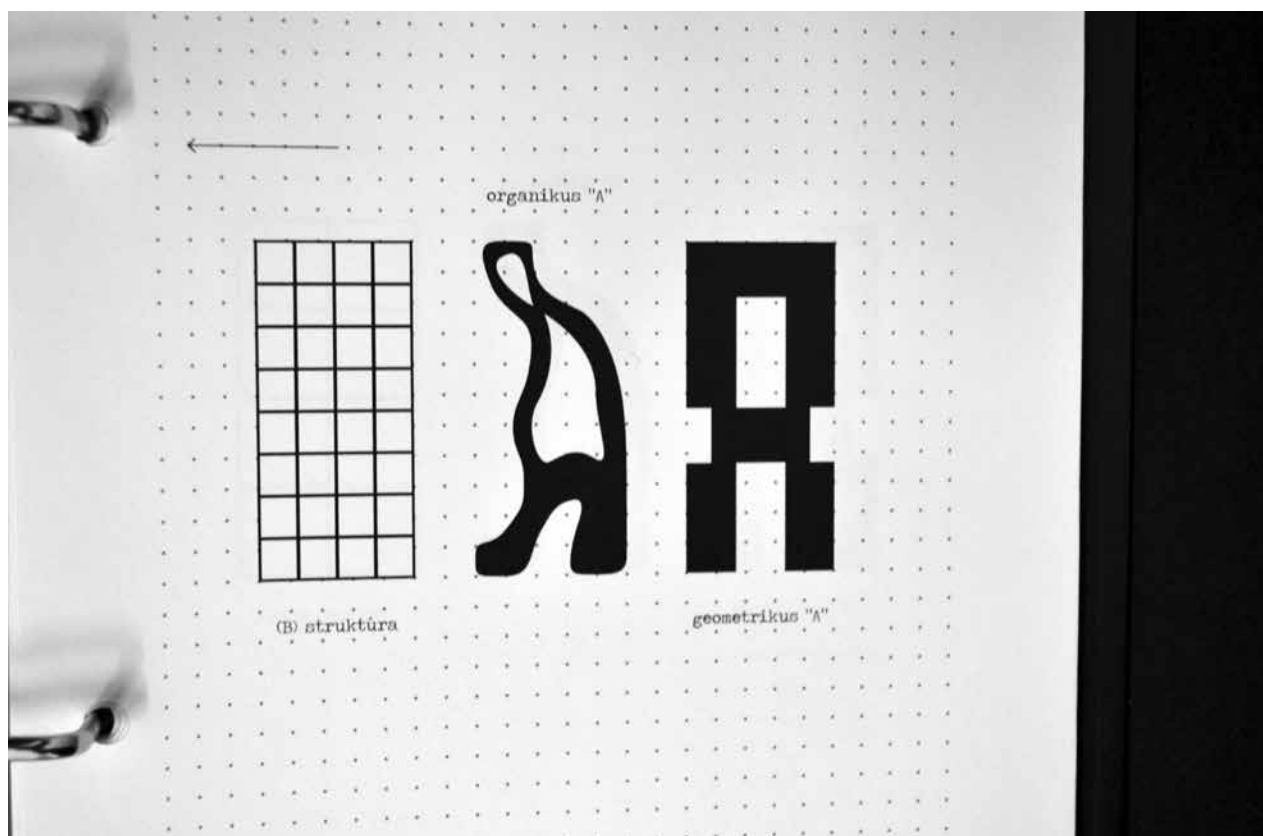
Összegzés

Dolgozatomban folyamatosan azt a felvetést boncolom, hogy hogyan jöhet létre a konstruktív destrukció. Hogyan állja meg a helyét ez a két teljesen ellentétes fogalom egymás mellett, valamint hogyan egészítik ki egymást. A munkám megvalósításához szükség van destrukcióra, hogy annak eredményeképpen létrejöhessen a konstrukció.

A dekolázs általában a letépett, széttroncsolt plakátok összessége; csak a látványvilága lényeges, de mivel a plakátrétegek

témája nem egyezik, ezért konkrét üzenete nincs a dekollázsnak, annál kevésbé, mivel a véletlenszerűségen alapszik. A néző ilyenkor egy olyan kavalkádot lát, amelyet nem lehet megfejtetni. Én ezt a technikát használva épp az ellenkezőjét akartam elérni. Tudatosan ragasztva egymásra a rétegeket, úgy szerettem volna lebontani a dekollázszt, hogy valami új dolog épüljön fel, amely mind üzenetében, mind látványvilágában magában hordoz egy konkrét témát. (...)

Szerkesztette: **SZILÁGYI ALADÁR**

Cseke Evelyn: „arcMÁSarc” című, identitására vonatkozó vizuális kísérletében a bőre külső burkát próbálja magáról lehámozni, levenni a nyomatai által. „A bőrt, amely elválaszt minket a világtól, próbálom levetkőzni magamról, mint egy ruhadarabot. Munkámnak ez a vállfa jellege erre utal. Ugyanis ahogy levetünk magunkról egy-egy ruhadarabot és vállfára helyezük, úgy helyezem én is a már készen lévő portréimat erre az állványra. Ahogy a ruháinkat cserélgetjük, változtatjuk, hasonlóképpen változtatjuk saját magunkat is. Valahányszor személyiségünk egy-egy változáson megy keresztül, egy ilyen változatot saját magunkból meghagyunk és felteszünk a már kész személyiség-gyűjteményünkbe” – írja dolgozatában, 2019.

Varró Boglárka: Minden gondolat kockadobás. Egy 50 x 50 centiméteres munkafelületen markerrel megközelítőleg ezer mozdulatban rögzíti a tükörkocka mozgását addig, amíg a lap lassan befeketedik. Diplomamegvédésén a körülbelül kétszáz fotóval megörökített folyamatról stop-motion videót és egy 100 x 200 centiméteres bannerre kinyomtatott 168 fotót mutatott be.

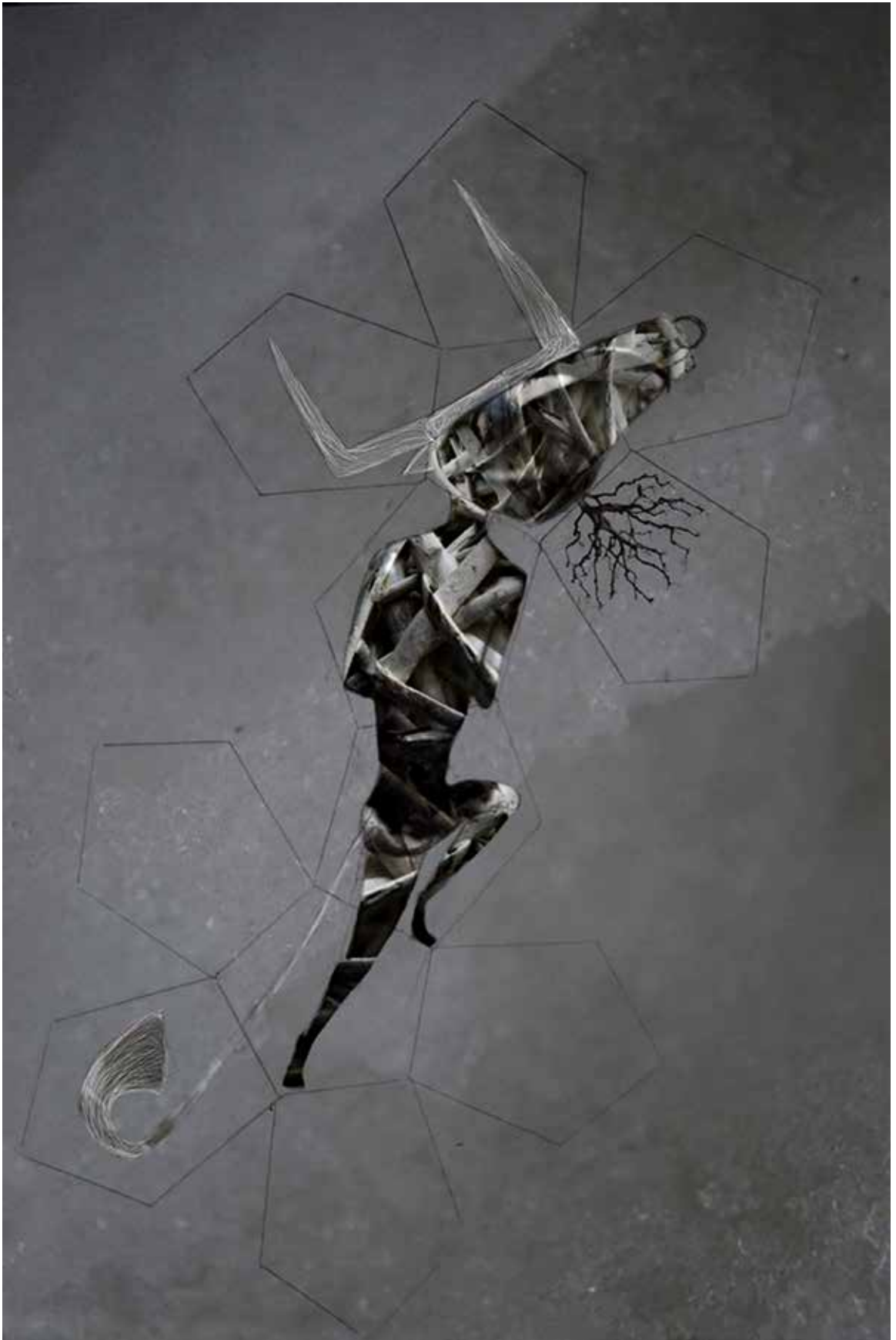

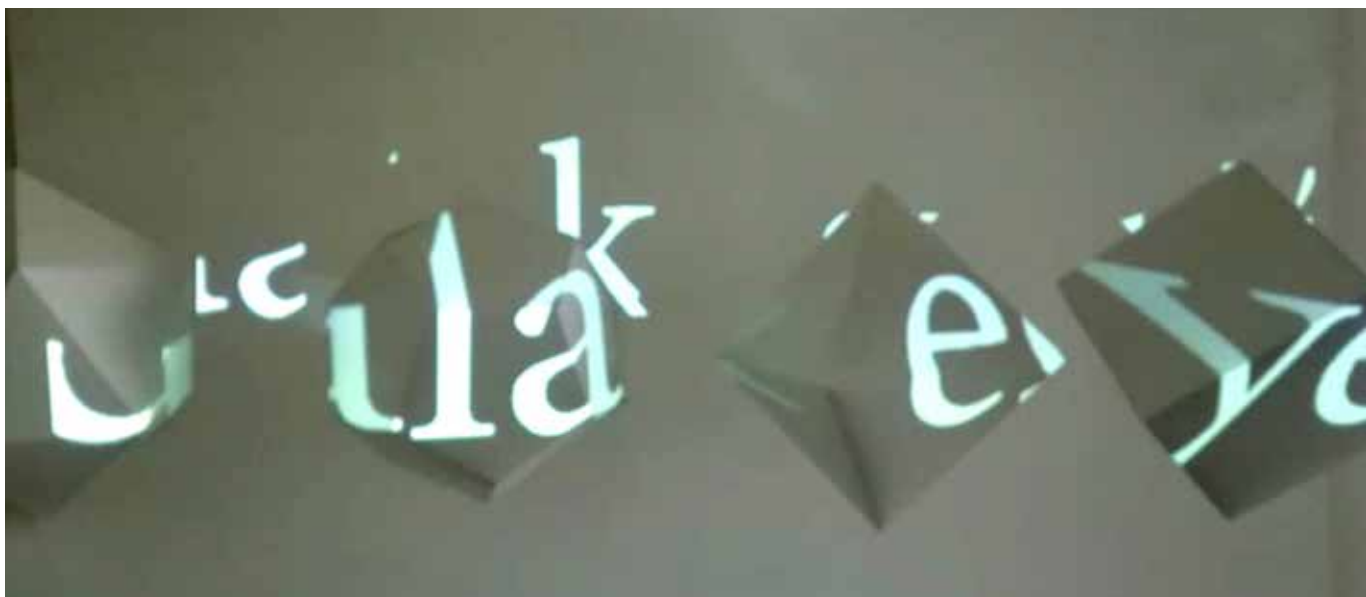
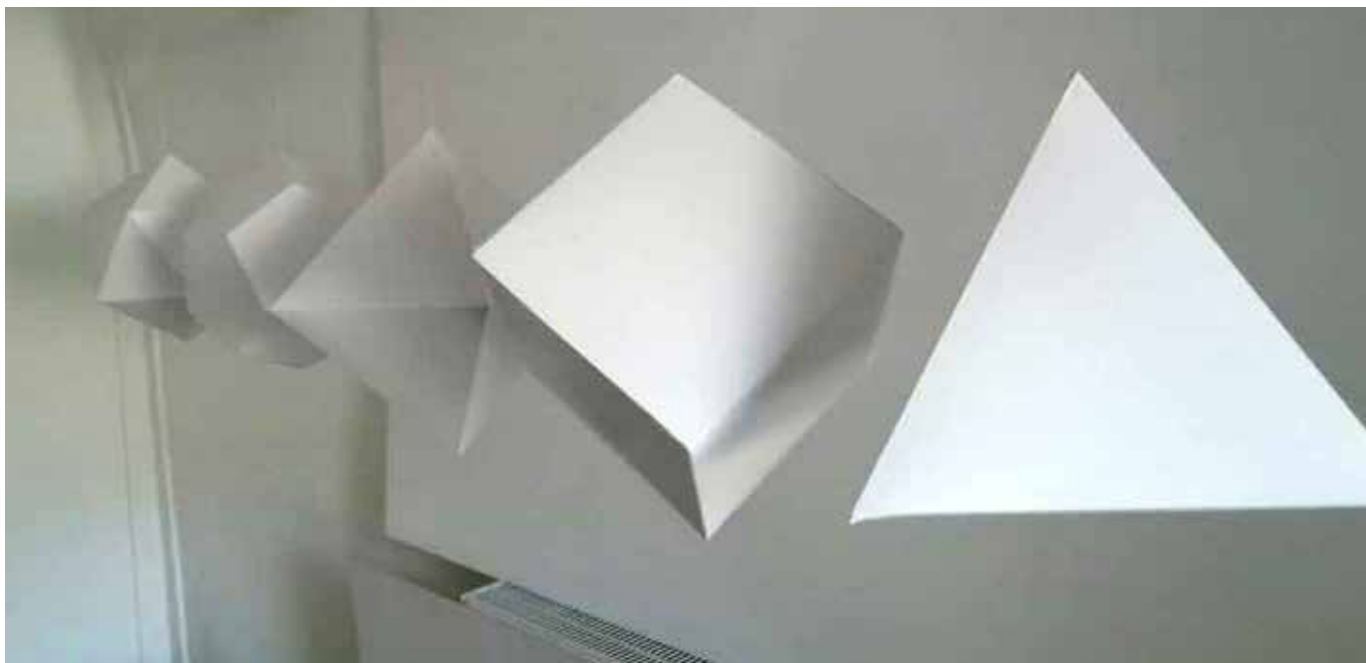

Szabó Csongor: (lásd a 3., belső borítón) kísérleteinek java része, a rajz parányi részleteire fókuszálva, a vizuális nyomok létrehozására irányult, a véletlenszerűnek tűnő attribútumok törvényszerűségeit kutatta. Így jutott el a „Rezgés-rajzkeverő” megalkotásához. Gépe egy 30 x 30 centiméteres rajzfelületen dolgozó rajzeszköz, melynek elmozdulását a négy sarokból induló rezgések okozzák. „A sűrű, egymásutáni pontokból összetevődő vonalak irányát az egy-négy pontból érkező rezgések frekvenciája és működtetésüknek »ritmusa«-sorrendje szabályozza. Az eszköz a különböző pontokból érkező és időben egymástól elkülönülő vagy egyszerre bekövetkező fizikai hatásokat alakítja (keveri) vizuális képpé. A rezgéseket DC motorok tengelyén levő aszimmetrikus nehezék forgása generálja. Ez a vezérlőpulton állítható, mely a motorokkal, illetve ezek áramforrásával van összekötve, és szabályozza a rezgés frekvenciáját és időtartamát.” A rajzeszköz a rezgések fokozataiból és a nézők beavatkozásából hihetetlen szépségű, változatos alakzatokat hoz létre.

Marchis Dóra: az autista gyermekek rajzait felhasználva készítette el Plakát a kiterjesztett valóságban című mestermunkáját, 2019

Angyal Olívia: témafelvetésében a logosz és a mítosz összeférhetlenségének viszonyrendszerét fejtette ki két meghatározó szimbólum segítségével. A logosz szimbólumaként a platóni világrend kialakulási elvének motívumait, a platóni szabályos testeket használta. A mítosz szimbolizálására pedig mitológiai lényeket választott. Az alkotás folyamatában „a platóni testek torzulási lehetőségei”-t dolgozta fel „a mitológiai lények testekhez való társítása által és a torziók meghatározását tárgyaló egyik szöveg testekre való vetítése segítségével. A végeredmény pedig egy térinstalláció lett, melynek címe Anti-Platón. Ez az installáció érzékelteti a nézővel a formák torzulási lehetőségeit sík és tér kontextusban is, és témafelvetésében interpretálja a logosz és mítosz

összeférhetlenségének viszonyrendszerét”. Munkája folyamán a fent említett két meghatározó világszemléletet kontrasztba állította, majd elegyítette őket, kísérletezve a keveredésükből létrejövő különös rendszerhibák vizuális megfogalmazásával. A platóni testekre vetített ideatorzulás illúziói, akár a torzszülött mitikus lények a mitológiában, biológiai ellenanyag szerepkörben tetszelegnek, a vizuális művészetben pozitív hatást váltva ki.

LAKATOS FLEISZ KATALIN

Fénykép egy sváb parasztházról

Esszé

A képre véletlenül bukkantam rá, és azóta sem tudok betelni vele. Széles háromszögletű homlokzat: keskeny, egymástól távol ülő ablakai tágas szobákat sejtetnek. Az ablakkeresztek karakteresek, mint egy gyerekrajzon. A házhoz kert is tartozik, de ez a kert – mint ahogy a sváb kertek általában – nem buja, a természet nem terjeszkedhet, nem nőhet szabadon a maga kedvére. Minden fa, fű, bokor metszett, nyírt, oltott, minden termésre kényszerített.

A partiumi Nagykároly környékén, az egykori – ma már magyarrá vált – sváb falvakban rengeteg hasonló házat látni, nem is a fénykép tipikussága érdekes. Ami fontos, az a kép tükröző ereje. Hogy képként viselkedik. Egyedi, de ez az egyedi nem magától értetődő, hanem személyes viszony a nézővel. Felismerés. Ilyen kép a szerelem is, amikor az egyedi arc csakis attól válik igazán egyedivé, hogy *felismerem*. A felismerés sokszor apró dolgokon múlik, valamilyen összejátszáson, kombináción. De mitől *felismerhető* ez a kép? Talán a kontrasztoktól, amik a kimondás súlyát rakják a képre. Hogy a ház körül ős van, a fényben ott van az aranyos homály, amiről Hamvas is ír az *Aranynapokban*. A tornácra élesen bevág a nap, de a ház többi része nyirkosan sötét. Hiába jólfésült a kert, az ős dekadenciája finoman kikezdi. Attól is különös a kép, hogy a fény- és árnyjátékoknak kitett házban senki sem lakik, holott minden: a nyílegyenes betonjárda, vaskerítés, a rendezettség a lakottság benyomását kelti. A kitakarított konyhában borzongatóbb a hiány, tudjuk ezt a József Attila-verséből (*Ajtót nyitok*). Nincs meg benne a romos házak romantikája, a finoman porló enyészeté.

Az enyészet, a romlás amúgy is idegen a sváb-magyar falutól. A családot, ami önmagában is népes, tágabban a falucsalád, a rokonság hálózza be a csoportszellem hatalmi dinamikájával. A házak mindig belakottak, az utcákon hangos

LAKATOS-FLEISZ KATALIN (1978, Nagykároly) tanár, irodalmár. Debrecenben és Finnországban szerzett doktorátust. Krúdy Gyuláról írt könyvet, továbbá tanulmányaival, esszéivel, kritikáival folyamatosan jelen van a hazai és magyarországi folyóiratokban. 2018-tól óraadó a Babeş–Bolyai Tudományegyetem szatmárnémeti kihelyezett tagozatán, emellett a kolozsvári Szabadság napilapnál dolgozik.

köszönések. Ha egy vagy ebből a nagycsaládból, mindened megleshet. Amid nincs, az csak idő és szorgalom kérdése, hogy meglesz. Munka az udvarban, a templom, ahova minden vasárnap menned kell, az utca végében. Eseményekben sem szenvedsz hiányt, elvégre egy családban mindig történik valami. Ha teljes jogú tagja vagy ennek a rendnek, mert beleszülettél, a rend megtart, nem kínoznak megválaszolatlan kérdések, nem vágyódsz ismeretlen helyekre. Mindig ugyanúgy, mint a többiek. Hírneved csak a családban lehet. Ergo: vagy valaki, mert családot van.

Vasárnap délutánonként temetőbe menet volt, hogy betért hozzánk egy-két rokon diskurálni, rituálisan rokonságot tartani. Fölény, tartás, aktivitás jött velük, és magányos pizmogásaimból felriadva muszáj volt rájuk figyelnem, fellanyozva hallgattam, néztem őket, sütkéreztem világosságukban. Néhányuk – a szerencsésebbek – kitelepültek Németországba. De ott is ugyanúgy éltek, mint itt: autó, ház, összkomfort. Minden a helyén. Megbecsült munkaerőkké váltak. Nekünk, itt maradottnak mindig dobozos üdítőt, sört hoztak, meg sok édességet – nekem sokáig ez volt a Nyugat. A színes papírt, dobozokat megőriztük.

Van olyan is, aki itt él, de nem, vagy csak félig tartozik ide. Aki más, idegen, és ezt a titkot magában kell őriznie. Elég, ha csak egyik szülője nem tartozik ide, *jöttment*, és ezt a jötmenséget gyerekként – mint egy vállára rakott batyut – mindenhova magával cipeli. Először az ösztöneiben érzi, oktalan riadozásaiban, félelmében, a visszahúzóds keresésében. Abban, hogy a padlás minden homályos zugát ismeri. Szereti a padlásra felhangzó hangokat és a „giblibyuk”-ból meglesett képeket. Később sorssá érik, és abban eszmél magára, hogy nem talál párt a faluban. Legfeljebb ugyanolyan furcsát, jötmmentet, félig idetartozót, akivel idegenséget kettőzve érezheti. Azt hiszi, benne van a hiba. Mert ő egyedül van, a többiek többen. Óvatos lesz. Vigyáz a társadalmi formaságokra. Mert jól kell csinálni. Eközben egyáltalán nincs társadalmi státusa. Az emberek udvariasak vele, de ritkán hívják el bárhova. Rosszul van? – kérdezik. Ekkor furcsa elégtételt érez. Sürgetően érzi, ki kell törnie a faluból, hogy a sok tagadás, nem-én között végre az ént is megtalálja. Megtalálja? Ugyan nem, de számára az *én*, a *személyiség* szavaknak valamilyen szellemi izgalommal teli aurája lesz.

Ha belépünk a szobába, puritán, kimódolt rend fogad, ami már a kényelem rovására megy. A nehéz, sötét komódhoz, szekrényhez, terítőkhoz sok napfény kell. Ennek ellensúlyozása talán a sok színes kegytárgy, a testet öltött szárnyas égi hatalmak? Aligha. Sokkal inkább a mély vallásosság bizonyítéka annak minden feszes áhítatával. Az ágy feletti falon kereszt, Jézus és Mária képe között, akik egyenesen a belépőre nézve kezükkel felnyitott töviskoszorús szívükre mutatnak. Szemközt egy másik képen őrangyal nagy kiter-

jesztett madárszárnyakkal a keskeny pallón egyensúlyozó gyerek mögött. A nehezen kihúzható fiókban házszenelési szentképecskék, imakönyvek, kivágott, rokonokkal csereberélt imák lapulnak.

Nagyon fontosak az ünnepek. Az időt az ünnepek tagolják, közönyös végtelenségének emberi arcot adnak. A későn virradó advent rorátéi, a karácsonyi ünnepkör betlehemes-újévköszöntős-házszenelős sürgölődései. Még nincs tavasz, némák a templomok. Csípős húsvéti reggeleken álmosan visszük a hímzett kendővel gondosan letakart fonott kosarat az ételszeneléshez, utána hazaérve büntetlenül lehet, és kell is sokat enni. A hosszú nyári napokon aztán minden felenged, a búcsús (kirbáji) misét már a templomkertben tartják. Sok a vendég, igaz, inkább csak a szomszéd faluból, mégis felszabadulás ez. Mint ahogy az elsőáldozások, bérnálások, úrnapi körmenet virágos-rózsaszirmos forgataga is. Az idősekre is színesebb, tarkább ruhák kerülnek ilyenkor. A transzcendens megélése nem valami szellemi dolog, hanem napi gyakorlat. A hit önmagában, mint a személyben lejátszódó történés, légüres, megfoghatatlan, de praxisként dolgunk van vele. Mint az ősi rítusokban, amikor is a szent dolgokhoz a beavatottnak volt hozzáférése, a közembereknek elég volt csak részt venni a szertartáson. Emberarcú, érzékekre szabott vallásosság. Az idegen – a református – ezt nem tudja, de úgy kell neki, ha már kiűzték a képeket a templomaikból, most nézhetik a kopár falat. Valami távoli

istent tisztelnék, furcsa, dallamtalan zsoltárait nagy átéléssel fűjják. Végző soron a más vallású az más, soha nem tartozhat közénk – kimondásához ugyan indulat kell, de tudata számukra lelki higiénia.

Sokáig úgy éreztem, szellemileg visszahúz ez az életforma, ha a szellemin a keresést, újítást, járatlan utak felfedezését értjük. A különutas a zártságot különösen érzékeli. Ha a különutas történetesen lázadó, akkor kalandor, világutazó, hazardjátékos lesz, vagy liberalista eszmék szószólója válik belőle. Mert érzi, ez a túlságosan biztosra, kiszámíthatóságra, a berendezkedettségre való törekvés valahol megállás félúton. Önmagunk fenntartása, konzerválása – még ha a családban, gyerekekben is – nem lehet igaz. Az észszerűség ellenében másfajta erők is működnek. Az idegen ezt érzi meg az álmodozásban, halálfélelemben, oktalan búskomorságban, szerelemben. Ami arra készíti, hogy munkára összpontosítható életerejét szétforgácsolja, pazarolja.

Gyerekkoromból egyik-másik iskolai osztálytársamhoz járva leginkább a konyhákra emlékszem. Amikor nincs sürgős-forgás, de minden tárgyat mintha épp most tettek volna a helyére. A kitakarított konyhában játszó napfényben, ahogy megcsillan az edényeken, ott a megvalósult rend szellemisége. A tevékenység nyomán azonnal látható változása. Erről nem sokat tudnak a keresők, várakozók, halogatók, álmodozók, a mindent egy lapra feltevők. De eközben az egyes otthonokban forgolódva észrevétlenül magam váltam idegenné. Ahogy az életterek elvesztették szükségszerűségüket, távolba kerültek, *megértendővé, kifejezendővé* változtak. Végző soron *képpé* desztillálódtak. *Idegennek kellett lennem*, hogy az élettérből leszűrt képeket a magam számára megfogalmazzam, kifejezzem.

A megvalósult rend szellemisége: ügyesség, pontosság, lelemény. A lehető legkevesebb alapanyagból a lehető legmegfelelőbbet előállítani. Nem elérhetetlen eszmék megszálottja lenni – ami sokszor belépő a tétlen, elbliccelt életre – hanem minden tudást azonnal praxisra váltani. A sváb ember a homo faber, a tevékeny, mindent azonnal megcsináló, kitaláló ember. Minden sváb család, háztáji gazdaság civilizációt épít kicsiben, amikor is mindennap megküzd az élet közömbös erőivel. És a téglák rakodásában, anyagi kultúra, virágzó kert megteremtésében ott a büszkeség: az ember győztes az élet felett. Hogy adná tehát magát oda az élet önmagában civilizáció- és emberellenes sötét erőinek, pillanatnyi hangulatoknak, szenvedélynek, élvezetnek? Bűn lenne, önmaga, egész valója, elköteleződése ellen. Minden sváb gazdaságban van valami robinsoni, ami az ismeretlen erőket megzabolazza és ismerőssé, kiszámíthatóvá teszi. Módszeresen, fától fáig, mert ami azon túl van, az ismeretlen, sötét rengeteg nem lehet a birtokunk.

Nézem a képet, a házat. Tájház. Múzeum. A belépés ingyenes.

ALFÖLDI IMRE

Tejfoggal kőbe (18.)

Regényes önéletrajzi krónika apámról s magamról

Társadalom

Az 1924-ben Nagyváradon született krónikáiról annak a Mozog Nagy Imrének a fia, akinek önéletrajzát Jár a baka, jár címmel közzétük folyóiratunk 2016–17-beli számaiban. Az Alföldi Imre írói álnevet használó ifjabbik Nagy Imre emlékiratai édesapja hagyatékával együtt kerültek hozzánk. A vaskos gépiratkötet élére szerzőnk a következő, sokat sejtető megjegyzést fűzte: „Egy hegedűművésznek készül, de végül is középszerű írásipari dolgozóvá kisiklott váradi fiatalember emlékeiből.” A gyermek- és ifjúkorát, tanulóéveit Váradon töltő fiatalember ígéretesnek tűnő zenei pályafutását a második világháború végén – leventeként – a frontra kerülés, majd a hadifogság pokla törte meg. Kalandos úton hazavergődve, mintegy pótcselekvésként állt be „írásiipari dolgozó”-nak. Újságíróként előbb szülővárosában tevékenykedett, majd Budapestre költözve különböző lapok, illetve a Rádiókabaré munkatársa lett. Krimszerzőként őt kötele jelent meg, részint a Népszava kiadásában. Önéletrajzának sorozatban közlendő részleteit a születésétől 1947-ig terjedő időszakból válogattuk.

Sz. A.

Az első nagy hegedű-siker valamit változtatott addigi gyermeklétemen, magatartásomon is. Egyelőre jó irányban. Hallottuk, hogy Lápossy tanárnőt újságírók faggatták: ki ez a „kis Nagy Imre”, aki olyan szépen hegedült első, bemutatkozó növendékhangversenyén, és aki több lóhosszal vezeti az évfolyamára járó elsőéves tanítványok mezőnyét? Kialakult bennem valamiféle büszkeség-tudat, hogy bár az udvari és utcai játszópajtásaim sok mindenben túltesznek rajtam – futásban, birkózásban, csintalanságokban, apró kis lopkodásokban, erőfitogtatásban –, de muzsikálni egyik se tud úgy, mint én! Legtöbbje azt se tudja, mi az a kotta, mi az allegro, andante, violinkulcs, menüett, rondó, etűd... Azt, hogy „etűd”, még anyám, sőt, a zeneiskolások nagy része is „edit”-nek ejtette. (...)

Lakott velünk szemben akkoriban a Csatáry-féle emeletes háztól balra, a Ferenc utca szemközti oldalán, egy Bálint Jenő nevű fiú, akivel nagyon jóban voltam. Rendszeresen átmászkáltunk egymáshoz, együtt labdázunk, neki volt – ki tudja, honnét – egy igazi gumilabdája. Zárt udvarukban az apja fölszerelt egy lengőhintát is, azon nagyon szerettem föl-le röpködni a kellemes, nyáriasan enyhe levegőben, amikor, ha a száján lélegzik is az emberfia, nem kap torokgyulladást. Ez a betegség ugyanis szinte albérlő volt nálam: nem múlt el hét, hogy a mandulám ne gyulladt volna be, annak ellenére, hogy se jeges vizet, se fagyaltot nemigen fogyasztottam.

Apám meg is állapotodott a város hírneves fül-orr-gégészével, Chidioşan doktorral (anyu „Kígyósán”-nak hívta), hogy egy májusi délután odavisznek, kisedik a manduláimat, és pár óra múlva már vihetek is haza. (...) Szinte semmire sem emlékszem, csak valami rémlik, hogy erős fényű lámpa világít az arcomba, egy széles székből ülök, és ordítok a félelemtől. Ami történt, azt később szüleimtől tudtam meg, amikor többször is szóba került egész életemben vacakoló manduláim viselkedése. „Azt

mondta Chidioşan doktor – mesélte apám –, hogy ne is haragudjon, kedves domnu Nagy, de én ennek a csupaideg gyerekeknek a manduláit nem vagyok hajlandó kivenni! Nem tudok az ő esetében felelősséget vállalni, hogy nem vérzik-e be, és akkor mit tehetek? Talán ha befekszik hozzám a klinikára, ott megpróbálkozhatunk...” Erre aztán anyám mondta ki a végszót: soha! Akkor maradjon az a rossz mandula! „Nekünk nincs pénzünk klinikára, főorvos úr, és én nem hagyom, hogy aztán ott vérezzen el.” Egy szó, mint száz, hazakonflisoztak velem. Maradt a mandulám, mind a mai napig. (...)

Ami Jenő barátomat illeti, nagyon szerette hallgatni, hogyan hegedülök, bár tökéletesen antitalentum volt a hangszerek működésének megítélése dolgában. Így eshetett meg, hogy bőszen skálázásaim alatt egyszer csak rávetődött áhítatos pillantása a négy húr alatt, a vonóról leporzó, ott lerakódó fehér színű foltra, összezsápta a két kezét, és félbeszakítva gyakorlásomat, feddőleg szólt hozzám: „Imre, hát te nem is veszed észre, *milyen penészes a hegedűd?!*” Penésznek nézte szegény Jenő a gyantaport! Szemrehányása, fölkiáltása szólasmondássá vált családi körünkben. Fölidézése: „penészes a hegedű!” – mindig hatalmas kacagást váltott ki. Koncertekre járva, évtizedek múltán is elvigyoroztam, ha láttam a művészek hegedűjén a fehérséget. Néha zsebkendővel kellett betapasztanom a számát, nehogy elkuncogjam magamat: hát ennek a Yehudi Menuhinnek, Kovács Dénesnek, Ruha Istvánnak, Henryk Szeryngnek is penészes a hegedűje...

Egyfelől sose feledtem el ezt az aranymondást, másfelől képletes értelmet kezdtem neki tulajdonítani, amikor 1948-ban, 24 éves koromban, 18 évi meg-megszakított tanulás után, szovjet hadifogolyként, tovább romlott az ujjmerevésem. Zathureczky Ede kiszemelt növendékeként, kénytelen voltam álmaimból fölriadni, és ráébredni a fájó valóságra: az én számomra bizony-bizony, „penészes a hegedű!” Nincs módom, erőm, tehetségem, lehetőségem tovább folytatni amúgy is elkésett, félbeszakított zenei tanulmányaimat! Háború utáni életem alakulásának allegorikus kifejezője lett a Bálint Jenő-i mondás: „penészes a hegedű”. S mivel a hegedű azelőtt, addig, szinte minden volt a számomra, penészes lett minden, amibe a háború elvesztése után csöppentem. (...)

Apám eleinte boldog volt, hogy zenei képzésem szépen halad előre, mert arra gondolt: aki hegedül, annak talán nem kötelező ilyen vagy amolyan anyanyelvét megtagadnia, fölcserélnie, román állami nyelvvizsgát tennie, kenyerét emiatt nem kell veszélyben éreznie. A hegedűművész „nemzetközi” nyelven muzsikál, értik mindenütt, ahol értő fülek hallják. Járhatja a világot, ha gyémánttá nemesedik a tehetsége, de a tehetség persze nem elég. Kell hozzá jó adag akaraterő, és nem kevés szerencse is. Az egyik már megvolt, az akaraterőt próbálták bennem kifejleszteni.

Nyűttem a lószórt, koptattam a cipőmmel a Garasos híd deszkalapjait, amelyek ide-oda zötyögtek-zörögtek a fodrozva áradó Körös hullámai fölött. Nyaranta, nagy szárazság idején víz után kutatva meredtek a kavicsokkal bélelt száraz mederben a fahíd korhadozó pillérei. Már akkor szívesen hülyéskedtünk Zoltán bátyámmal, blőd szóvicceket gyártva: „A Garasos híd pilléres gondokkal küzd!” – mondtuk vigyorogva. Télen, mikor olvadó jégtáblák lökdösték a gerendalábakat, néha recsegett, meg-megingott a nem veszélytelen állapotú gyaloghíd. Gyakran megálltam a korlátnál, a közepén, a Városháza felé néző oldalon. És mereven bámultam a lent elsurranó vizet, a hídlábtól megtörő hullámokat. Ilyenkor úgy tűnt, hogy nem is a víz folyik odalent, hanem a fahíd halad előre, a belváros felé, és én egy rettenthetetlen hajóskapitány vagyok, aki a hajó orránál állok a parancsnoki hídon,

bátran vezetem ezt az „óceánjárót”, szembe a „hatalmas” folyam árával. (...)

Volt ez időben a Téglavető utcában, szemközt a Lipót utca végével egy kis szatócsbolt, az állt a firmáján, hogy IRMA NÉNI BOLTJA. Roznerné volt a tulajdonos neve, koszos, túlsúlyos, nem túlzottan látogatott bevásárlóhelye a környéknek. Egy ideig Anyu is járt oda ezt-azt vásárolni, s ha élesztőért, gyufaért, cérnáért, tejfölért kellett elugrani, egyikünket máris szalasztotta oda, azt, aki pont kéznél volt. Kéznél pedig többnyire én voltam, ha éppen nem gyakoroltam a hegedűn, mivel Zoli már akkor javában koptatta a Jakab utcai református elemi iskola padjait. A boltban olykor nem is Irma néni szolgált ki, sőt, többnyire nem ő, hanem a férje. Az meg egy rámenős, fiúgyerekekre specializálódott homoszexuális férfi volt, aki cukorkaajándékozással, egyéb kedveskedéssel csalta magához és férkőzött egyik-másik kisfiú bizalmába. Akiben „a témára utaló csevegés” hatására némi érdeklődést vélt fölfedezni, arra „rászállt”, és olyan ajándékok fejében, amelyeknek a kisfiúk nehezen tudtak ellenállni, különféle fajtalankodásokra csábította őket. Kialakult lassacskán egy 8-12 éves fiúkból álló, hat-nyolc főnyi kör, melynek tagjai titokban, külön-külön vagy párosan járogattak „Irma bácsi”-hoz. Az pedig, amikor más vevő eltávozott, belülről bezárta a szatócsbolt ajtaját, kiakasztotta a táblát, hogy „*Röktön jövőg*”. Ugyanis törte a magyart, németes-jiddises-magyaros keverékszóval társalgott még a feleségével is. Galíciai anyanyelvét már elfeledte, megtanult valamit magyarul, románul, de egyiket se tudva jól, mulatságosan összezaggyált nyelven társalgott a boltba betérő vevőkkel. Irma néni sokkal jobban tudott már magyarul, még valamit románul is. Utólag visszagondolva rájuk, nem hiszem, hogy férjének kicsapongásai az ő tudta nélkül zajlottak volna le, amiképp azt lebukása után a rendőrségen vallotta. „Irma bácsi” – az elnevezés részint gúnyos, részint a ténykedéseinek lényegére utaló – az ajtó bezárása után a pult mögé hívta a kis pácienseit, ellátta őket medvecukorral, savanyúcukorkával, csokoládéval, aztán némi fogdosás után szétnyitotta a koszos-fehér bolti köpenyét, amelyik alatt többnyire nem volt semmi, csak perverz kéjre vágyó, meztelen teste. És rávette a fiúkat, hogy porcu-korba mártott péniszét nyalogassák, miközben ő is fogdosta a fölingerelt kisfiúk érzékeny testrészeit. Irma néni némelykor benyitott, de látva, hogy „Irma bácsi éppen szórakozik”,

diszkréten visszavonult, és recsegő hangján csak annyit vetett oda: „Danach mondani akarok etwas, Rozner! Hörst du?”

Egyik reggel Apa, kinyitva a frissen érkezett újságot, felháborodott hangon olvasta föl Anyunak a rendőrségi hírt, miszerint „tetten érték a Téglavető utcai szatírt, a környékbeli kisfiúk megrontóját”. Nyitva felejtette a boltajtót, egy vásárló anyuka pedig benyitott, s meglátta, amint a férfi egy ismerős kisfiúval fajtalankodik. Botrányt csapva elvonult, s a rendőrségen följelentette Rozner urat. IRMA NÉNI BOLTJÁT azonnal bezárták, Roznert őrizetbe vették, a vallomást tevő kisfiú egész terjedelmes névsorral szolgált a rendőrségnek, ama fiúk listájával, akik hasonló céllal Rozner rendszeres vendégei voltak. Köztük szerepelt a leleplező anyuka fiának a neve is. A szülők egyenkint följelentést tettek a „Téglavető utcai szatír” ellen – ahogy az újságok nevezték a lebuktatott pederaszt a férfit. Anyu rémülten faggatott, hogy mikor oda-küldött néha-néha a boltba, velem is csinált-e valamit az a gazember. Megnyugtattam, de meg is nyugodtam, mert odajáró pajtásaim bizony meglehetősen vonzó módon ecsetelték az Irma bácsival történő foglalatosságokat, de hiába próbáltak rávenni, hogy tartsak velük. Nem győztem imádkozva hálálkodni az Istennek, hogy sikertelenül...

(Folytatjuk)

A szöveget gondozta és szerkesztette
SZILÁGYI ALADÁR

(Le)hallgatásra ítéelve

Márton Áron lehallgatási jegyzőkönyveiről

Nagy Mihály Zoltán történészt Vig Emese faggatta*

Megjelent a *(Le)hallgatásra ítéelve – Márton Áron püspök lehallgatási jegyzőkönyvei (1957–1960)* című könyv, Nagy Mihály Zoltán és Denisa Bodeanu történészek munkája, a Lector Kiadó, a Varadinum Kulturális Alapítvány Kiadó és az Iskola Alapítvány közös gondozásában. Az 1000 év Erdélyben, 100 év Romániában program keretében kiadott kötetet augusztus végén, a Kolozsvári Magyar Napokon mutatják majd be.

– Mikor kezdett Márton Áron securitatis megfigyelési dossziéjával foglalkozni?

– 2010-ben kért fel a Gyulafehérvári Római Katolikus Érsekiség, hogy Márton Áron boldoggá avatási perébe kapcsolódjak be azáltal, hogy kikérem és átvizsgálom azt az iratanyagot, amelyet Márton Áronról a Securitate Irattárát Vizsgáló Országos Tanács (CNSAS) levéltárában őriznek. Ezek a dossziék 236 kötetből állnak, és közel 80 ezer oldalt tesznek ki. Márton Áronnak van a legterjedelmesebb megfigyelési iratanyaga Romániában.

– Óriási számok. Mit tartalmaznak ezek a dossziék?

– Az iratok között megtaláljuk a Márton Áron-per iratanyagának egy részét, az ügynökök jelentéseit, az államvédelmi hatóságok összefoglalóit, jellemrajzokat Márton Áronról, a követési módszerek részletes leírását, munkatervet arról, hogy hogyan kell megfigyelni, hogyan kell lehallgatni, hogyan kell az ügynököket beszervezni. Tehát egy nagyon összetett iratanyagról van szó. Ebből válogattuk ki azokat a kihallgatási jegyzőkönyveket, amelyeket leközzöltünk. A 236 kötetből egyébként 153 tartalmaz lehallgatási jegyzőkönyvet. Ez azért nagyon sok, mert ezek a beszélgetések – az esetek többségében – magyar nyelven zajlottak, és lefordították őket román nyelvre is. Nagyon sok

NAGY MIHÁLY ZOLTÁN történész, a Bihar Megyei Állami Levéltár főlevéltárosa. 2012-ben szerzett doktori oklevelet a Pécsi Tudományegyetemen. Kutatási területe: a romániai magyar nemzeti közösség második világháború utáni társadalmi, politikai integrációja, az erdélyi magyar történelmi egyházak és a román állam viszonya. Eddig megjelent legfontosabb műve, társszerzőként: *Érdekképviselő vagy pártpolitika? Iratok a Romániai Magyar Népi Szövetség történetéhez, 1944–1953* (EME – Pro-Print, Kolozsvár–Csíkszereda, 2009.)

megmaradt eredetiben, tehát magyarul, azonban olyan is volt, amelyet románból kellett visszafordítanunk.

– Miért dönt úgy a Securitate, hogy szorosabb megfigyelés alá helyezi Márton Áront? Hisz alig két év telt el a szabadságra helyezése óta.

* A *Maszol.ro* portálon megjelent interjú alapján, a szerző és a szerkesztőség jóváhagyásával.

– 1956 júniusában az állambiztonsági szervek arra a következtetésre jutottak, hogy elégséges „terhelő” bizonyítékot gyűjtöttek össze ahhoz, hogy Márton Áron ügyében lezárják az ellenőrzési dossziét, és megnyissák az úgynevezett személyi megfigyelési dossziét. Ne feledjük el, hogy az ’56-os forradalom után minden magyar gyanús volt, annál inkább Márton Áron. A környező országok államvédelmi szerveihez hasonlóan, a Securitate fedőnévvel látta el a célszemélyt, így Márton Áron a Mureș fedőnevet kapta. Az államvédelmi hatóság szervei a következő érvekkel indokolták Márton Áron megfigyelési dossziéjának megnyitását: 1. a püspök illegális kapcsolatot tart fenn a Vatikánnal a belga és a francia nagykövetségen keresztül; 2. a joghatósága alá tartozó papok és hívek körében „ellenséges propagandatevékenységet” folytat; 3. információkat gyűjt a romániai közalapokról. Az elkövetkező években az indokok némileg módosultak, egyre hangsúlyosabbá vált a „nacionalista”

propaganda vádja. Egy 1959 februárjában készült elemzés szerint Márton Áront azért kellett megfigyelni, mert antikommunista és nacionalista magatartást tanúsító „megrögzött reakciós”, aki „az egyház nevében és amögé bújva [...] államellenes tevékenységet folytat, püspöki székhelyét egy összeesküvő fészekké, míg a gyulafehérvári teológiát és kántoriskolát a magyar nacionalizmus-sovinizmus melegágyává alakította”. Gyakorlatilag az ’50-es évektől egészen 1980-ig (a püspök haláláig) a nacionalista magatartás maradt a legfőbb megfigyelési ok, bár a „bűnlajstrom” tovább bővült. Felrötták a püspök Vatikánnal és más nyugati egyházi szervezetekkel (pl. Caritas) való hivatalos vagy „titkos” kapcsolattartását, a papok és hívek vallási buzgalomra való nevelését, ellenszegülését minden olyan állami intézkedéssel szemben, amely a katolikus egyház belső életének ellenőrzésére, illetve külügyi kapcsolatainak felderítésére irányult.

– Elkezdődött tehát a megfigyelés: a házi őrizetre ítélt püspök 1957 júniusától nem hagyhatta el püspöki palotáját, csak akkor, ha misére ment a székesegyházba. Egyébként körbe volt véve ügynőkkel, és minden elhangzott mondatát lejegyezték? Hogy kell ezt elképzelni? Mit is jelent ez a lehallgatási jegyzőkönyv?

– Jegyzőkönyvek készülnek egy gyűlésről is, az ott elhangzott beszélgetéseknek a kivonata jelenik meg egy-egy jegyzőkönyvben. Tehát ilyen megközelítésben ez a kifejezés nem

fedti a valóságot. Mert itt szóról szóra leírtak mindent, sőt zárójelben azt is jelezték, hogy nevet-e valaki, vagy milyen a hanghordozása. Egyfajta forgatókönyvet kap a kezébe az olvasó, amelyből filmesek nagyszerűen rekonstruálhatnák ezeket a jeleneteket. Visszatérve a szakkifejezésre, ezek a lehallgatási jegyzőkönyvek titkos operatív eszközökkel készített hangfelvételek átiratai. Szobalehallgatásról van szó. Márton Áron dolgozószobájának falába lehallgató készülékeket helyeztek el, a püspök tudta nélkül. Ez egy közeli munkatársának a segítségével történhetett meg. A falba épített mikrofont szalagos magnetofonhoz csatlakoztatták, azt pedig a várban erre a célra kialakított helyiségben helyezték el. A napi két váltásban dolgozó államvédelmi tisztek először legépelték, románra fordították, majd kiértékelésre a bukaresti központba küldték az iratokat és a rögzített beszélgetések hangszalagjait. Ám a gyakori áramszünetek, a magnószalag hiánya és a személyzet túlterheltsége miatt a püspök lehallgatása nem volt zökkenőmentes. Az ebédlőben, a püspök hálószobájában és a püspöki palota kertjében folyó beszélgetésekről csak ügynökök útján szerezhetett tudomást az államvédelem, ezekben a terekben nem sikerült lehallgató készüléket elhelyezni. A különféle információk elemzése alapján az államvédelem a püspökről és környezetéről a lehallgatási jegyzőkönyveket tartotta a legértékesebb forrásnak. Ezen iratok forrásértéke történeti szempontból is kivételes, nemcsak a bennük foglalt adatok miatt. E „szövegekből” cenzúrázatlanul, utólagos kiegészítések, módosítások nélkül ismerhetjük meg Márton Áron és a vele kapcsolatot tartó személyek véleményét és álláspontját. A korszak hivatali irataiban a totalitárius hatalom diskurzus, szemlélete érvényesül, míg a visszaemlékezéseket, naplók vagy interjúkat szubjektivitásuk miatt csak körültekintéssel hasznosíthatjuk.

– Márton Áront először három évre ítélik házi őrizetre, majd 1960-ban újabb öt évvel hosszabbítják meg az ítéletet. Amint a kötet alcíméből is kiderül, Önök az első három évet dolgozták fel ebben a válogatásban. Hogyan döntötték el, hogy mi legyen a korszakhatár?

– A kötetben az 1957 és 1960 között keletkezett szobalehallgatási jegyzőkönyvek egy részét közöljük. Kezdő időpontnak azért választottuk az 1957-es esztendőt, mert ebből az

évből maradtak fenn az első lehallgatási jegyzőkönyvek. 1957. június 4-én lépett életbe az a rendészeti kényszerintézkedés, amelynek következményeként Márton Áron elkerülte ugyan a börtönt, de mozgásában korlátozták, nem hagyhatta el a püspöki palota és székesegyház területét. „Hallgatásra” és „lehallgatásra” ítélték. A román hatóságok az elkövetkező években megpróbálták kollaborálásra bírni a „legreakciósabb egyházi vezetőt”. Ennek sikertelensége miatt 1960 júliusában a püspök elleni kényszerintézkedést öt évre hosszabbították meg. Miközben a püspök hálózati-operatív megfigyelésében az 1960-as évek elejétől új korszak vette kezdetét, addig XXIII. János pápa egyházpolitikája új kihívások elé állította a román pártvezetést. Tehát az 1960-as év több szempontból is természetes korszakhatárként adódott. Hozzá kell tennem, hogy szándékaink szerint lesz egy második kötet is, amely a házi őrizet további éveit mutatja be 1960–1965 között, majd egy harmadik kötettel zárnánk Márton Áron securitatis iratcsomójának feldolgozását, és ez az 1965 után keletkezett anyagot mutatná be.

– Milyen szempontokat vettek figyelembe a válogatáskor? Gondolom, voltak kevésbé releváns beszélgetések is, amelyeknek közlése nem merült fel, viszont egészen biztos sok olyan volt, amely érdekes adalékokkal szolgált még a történészek számára is.

– A lehallgatási jegyzőkönyvek válogatásakor arra törekedtünk, hogy

bemutassuk az állam és egyház kapcsolatát, a gyulafehérvári egyházkormányzati hatóság működését, valamint Márton Áron kapcsolatát a többi katolikus egyházmegye ordináriusával. Az állami egyházpolitika és egyházkormányzati kérdések mellett betekintést nyerhetünk a gyulafehérvári teológia és kántoriskola működésébe, az egyházmegye plébánosainak és egyházközségeinek mindennapjaiba, az egyházüldözés adminisztratív módszereibe, sőt a hívek hitéletébe is. A lehallgatási jegyzőkönyveken keresztül jobban megismerhetjük Márton Áron egyházpolitikai elképzeléseit; kapcsolati hálóját; az állammal szembeni passzív rezisztenciára buzdító püspököt; a püspöki aulán belüli személyes ellentéteket, konfliktusokat; nem utolsósorban a romániai kisebbségellenes intézkedések miatt aggódó és azok ellen tiltakozó püspököt. Ezek az iratok nagymértékben hozzájárulnak Márton Áron portréjának megrajzolásához. Nincs tudomásunk arról, hogy Márton Áron ebben az időszakban naplót vezetett volna, így a lehallgatási iratokon keresztül, ha nem is a legbelsőbb intim szférájába nyerünk betekintést, de jobban megismerhetjük az adott korszakban felelős egyházi döntéshozói pozíciót betöltő személy érvelési logikáját, vívódásait, jellemét, helyzetfelismerő képességét; az itt és a most, a hogyan és a miként kérdéseit megválaszoló püspököt.

– Kik látogatják Márton Áron püspököt, és mennyire őszinték ezek a beszélgetések? Hogy érezte, valóban őszintén kommunikált vendégeivel a házi őrizetre ítélt egyházvezető?

– Sokan fordulnak meg nála, egyházi vezetőktől egyszerű plébánosokig, teológusokig. Meglátogatják Márton Áront a többi katolikus egyházmegye ordináriusai is, és ezeket a jegyzőkönyveket is közöljük. Ezekből kiderül, hogy milyen volt az egyházi vezetők közötti kapcsolat. Aztán szűkül a kör, és bepillantást nyerünk a püspök és a székeskáptalan vezetői közötti kapcsolatba, a teológia vezetőivel is társalog, vagy egyszerű falusi papokkal, akik meglátogatják. Mivel Márton Áron nem hagyhatja el a püspöki palotát, a helyi plébánosok, esperesek kénytelenek meglátogatni őt Gyulafehérváron, hogy beszámoljanak mindarról, ami egyházközségükben történik. Elbeszélésükből kiderül, hogy milyen a hitélet egy falusi plébánián, hogy a vidéki hívek hogyan tudják gyakorolni vallásukat. Sokszor, amikor egy-

háztörténetet írunk, le szoktunk ragadni a központok bemutatásánál, hogy mi történik a püspöki palotákban, mi történik a teológián, de itt eljutunk a falusi plébániákig, a vidéki hívek életéig.

– Tudta vagy nem tudta Márton Áron, hogy lehallgatják?

– Márton Áronnak megvoltak a tapasztalatai. Elég fiatalon, de végigharcolja az első világháborút, és már akkor találkozik azzal, hogy mit jelent a hírszerzés, hogy milyen úton-módon gyűjtik be a titkosszolgálatok és hírszerző szervek az információt. Éppen ezért, amikor 1955 márciusában, miután szabadlábra helyezik, kifesteti a dolgozószobáját, nem engedi meg, hogy vezetékes telefont szereljenek be. Azt azonban nem tudhatta, hogy 1956 nyarán, amikor ő bémáláson van, akkor az egyik közeli munkatársa, a székeskáptalan tagja vezeti be a Securitate embereit a püspök dolgozószobájába. A szekus tisztek villanyszerelőnek álcázzák magukat, és beszerelik a falba a lehallgató készülékeket. Ám Márton Áronnak az a meggyőződése, hogy ő minden megelőző intézkedést megtett, emiatt nem is gondol arra, hogy dolgozószobájában lehallgatnák őt, annak ellenére, hogy többször beszélget erről a vendégeivel. Megérkezik hozzá a temesvári ordinárius, Kernweiss Konrád, és többször elmondják egymásnak, hogy „ez a beszélgetés maradjon közöttünk”, ebből is látszik, hogy nem voltak tudatában annak, hogy őket lehallgatják. Sőt, éppen Kernweiss Konrád meséli el,

hogy a temesvári püspöki palota felújítása során az egyik terem falában lehallgató készülékeket találtak. De még ez sem gondolkodtatja el Márton Áront, és nem dönt úgy, hogy ő ne beszéljen őszintén az emberekkel. Ez egy jó fegyver is volt Márton Áron kezében. Egyébként már a börtönévek alatt, meg azután is, többször elmondta, hogy ő a nézeteiért bármikor vállalja a felelősséget.

– Egy történész számára valóságos kincseshánya egy ekkora anyag, bár persze a feldolgozása emberfeletti munkabírást követel. Mit tett hozzá az Ön Márton Áron-képéhez ez a kutatás?

– Amikor mi történészek megírjuk és valamilyen szinten rekonstruáljuk egy személyiségnek az életét, akkor ezt általában másodlagos forrásokból tesszük. Ezeket a jegyzőkönyveken keresztül azonban ott vagyunk a püspök mindennapjainak kellős közepén. Ez nem egy rekonstrukció, ezek maguk a tények, az akkor és ott elhangzott szavak. Márton Áron fejti ki a gondolatait, ő beszél. Ezért különleges ez a forrás, ebben rejlik az egyedisége. Ráadásul ekkora mennyiségű lehallgatási jegyzőkönyvet még soha senkiről nem publikáltak, sem itt Romániában, sem a kelet-európai térségben. Azt szokták mondani, hogy nem tudunk megítélni bizonyos helyzeteket, mert nem voltunk ott, nem láttuk, nem tudhatjuk, mi történt. Nos, ezek a lehallgatási jegyzőkönyvek ezt zárják ki, hiszen minden

szót, ami elhangzott, lejegyezték, ezért pontosan tudjuk, hogy mit mondott Márton Áron a különböző helyzetekben. Ezekből az iratokból a hitvalló Márton Áron tárulkozik ki előttünk, és azt mutatja meg, hogy az adott viszonyok között is mindig van egy alternatíva. Persze, ez lehet, hogy mártíriumot, lehet, hogy börtönt, kényszerlakhelyet jelent, és nem biztos, hogy az egyház vezetésének kérdése megoldást talál. De Márton Áron pont azt akarja bemutatni, hogy lehet másképp csinálni, és lehet találni egy megoldást arra, hogy az egyház túlélje a nehéz korszakot. Márton Áron arra koncentrált, hogy az egyház mint hitvalló közösség maradjon fenn. Ezekből az iratokból egyértelműen ez a legerősebb vonása világltott ki a szent életű püspöknek, ez ragadott meg: a közösség hitéletének a megőrzését, megóvását tartotta legfontosabb feladatának, és csak ezt követte az egyházpolitikus, a kisebbségpolitikus attitűdök megmutatkozása.

A pacsirtákat lelövik, ugye?

Május végén röppent fel a hír, hogy közel 440 ezer mezei pacsirta kilövését engedélyezte a vízügyi és erdészeti tárca jövő májusig Romániában. Sokan háborodtak fel, aláírásgyűjtés is indult a faj védetté nyilvánításáért, pedig a probléma nem új keletű.

Némi kutakodás után megtudtuk, hogy 2015-ben a Román Madártani Társaság már indított figyelemfelkelő kampányt a pacsirtavadászat ellen, mivel 2010 és 2015 között duplájára nőtt a kilőhető madarak száma, 2014 és 2015 májusa között 683 066 példány, 2015 és 2016 májusa között 363 570, 2016 és 2017 májusa között 494 760, 2017 és 2018 májusa között 295 874, 2018 és 2019 májusa között pedig 447 029 mezei pacsirta kilövését engedélyezték az országban. Az Európai Unió tagállamai közül Románia mellett már csak Görögországban, Olaszországban, Franciaországban, Cipruson és Máltán vadászhatnak mezei pacsirtákra. Az énekesmadarak kilövésének egyetlen oka, hogy nyelvükből pástétom

készül, mely főleg Olaszországban számít ingyencsögnek.

Arra nem találtunk választ, hogy idén miért váltott ki az átlagosnál nagyobb felháborodást, miért érte el többek ingerküszöbét a pacsirtavadászat, valószínűleg nagyobb nyilvánosságot kapott a hír, azt azonban megtudtuk, hogy a vadászat súlyosbít egy létező gondot, az állomány csökkenését. A témáról **Nagy Attilával**, a Milvus Csoport Madártani és Természetvédelmi Egyesület projektmenedzserével beszélgettünk.

Mit kell tudni a mezei pacsirtáról?

„A mezei pacsirta (*Alauda Arvensis*) rovarévó madár, a talajon fészkel, alacsony fűű élőhelyen, és sikerült alkalmazkodnia a megváltozott életkörülményekhez, mindenféle növényi kultúrában ott van, csak hogy ez számára bizonyos fokú ökológiai csapda, a mezőgazdasági munkák kedvezőtlen módon befolyásolhatják a költési sikert. A ragadozó madarak vadásznak rá, és a természetes rendszeren kívül a kóbor macskák; földön fészkelő madárról van szó, a tojásokat is és a fiókákat is erősen megdézsmálhatják. Az Egyesült Álla-

A fotókat és térképeket Nagy Attila készítette

mokban végeztek felméréseket, milliárdos nagyságrendű a kivadult meg kóricáló macskák által évente leölt madarak száma, ez az egyik legnagyobb természetvédelmi gond. De más szőrmés ragadozók, a róka, a borz és a vaddisznó is veszélyes rájuk. Emellett kikaszálják a fészkeket, megfáznak a tojások, rájuk megy a permetezőgép... és ezt még tetézi a vadászat. Ha nem lenne emberi tevékenység, akkor is lenne egy természetes mortalitás, de azt az adott faj mindig tudta kompenzálni, vagy ha nem, akkor kihalt. Ez a természetes evolúció. Rengeteg faj azért halt ki, mert megváltoztak az életkörülmények, vagy jött egy agresszívabb faj, és ezekhez nem tudott alkalmazkodni. Csak az ember már annyira durván beavatkozott az egész rendszerbe, hogy sok faj már nem tud alkalmazkodni. A pacsirta is alkalmazkodott egy ideig, de már nem tudja ellensúlyozni a veszteségeket” – mondta Nagy Attila.

Csökkenő állományok

A szakember hozzátette: a vadászat több szempontból is aggályos. A mezei pacsirta költöző madár, és kifejezetten az őszi vonulás alatt lőhető, az EU Madárvédelmi Irányelve alapján a költési szezonban és a tavaszi vonulás idején tilos az amúgy vadászható fajok lövése is. A vonulás idején azonban lehetetlen megállapítani, hogy a kilőtt madár

úgymond a mienk, tehát romániai pacsirta-e, vagy valamelyik északi országból tart a Mediterráneum felé, ahol áttelelné.

Ennél is nagyobb gond, hogy Európában, ezen belül Romániában, a pacsirtaállomány jelentősen csökken. „A mezei pacsirta most már mezőgazdasági környezetben költő madár, nálunk elsősorban a nyílt, síkvidéki és dombvidéki környezetben fészkel nagy számban. Néhány százada az ember felszántotta Európában a legtöbb gyepet, és a pacsirta is adaptálódott, nem elsősorban kaszálókon és legelőkön költ, hanem búzaföldön, lucernásban, amit aztán aratnak, lekaszálnak, vegyszereznek. Egyrészt csökken a természetes élőhely, másrészt a másodlagos élőhelyen, például szántóföldi környezetben alacsony a költési siker. Sok költés megghiúsul, bezápolnak a tojások, kikaszálják a fiókákat, nagy veszteségek érik az állományt a mezőgazdasági munkálatok miatt, ez sokkal nagyobb veszélyeztető tényező, mint maga a vadászat” – hangsúlyozza a szakember.

Ráadásul a pacsirtavadászat nem húzóágazat, a gazdasági jelentősége sem akkora, hogy a vadászatot erőltetni kellene. Nálunk nincs is hagyománya az énekesmadár-vadászatnak, ez elsősorban a Mediterráneumban, Olaszországban gyakori, tehát nincs jelentős oka annak, hogy a vadászatot erőltessék egy olyan faj esetében, amelynek állománya amúgy is csökken. Nemcsak a mezei pacsirta, hanem a mezőgazdasági

környezetben fészkelő és élő énekesmadarak és egyéb fajok jelentős részének is csökken az állománya egész Európában, s ahelyett hogy például csökkentenék a vegyszerezést, ezzel segítve legalább az állomány megőrzését, még vadászhatják is az egyre kevesebb madarat – összegezte Nagy Attila. Ráadásul nemcsak a mezei pacsirták eshetnek a vadászok áldozatául. A mezei pacsirta ugyanis egy viszonylag jelentéktelen kinézetű, köznyelven mondva szürke kis madár, de vannak más fajok is, amelyek hasonlóan néznek ki. Ilyen például a szikipacsirta meg a kalandrapacsirta, ezek elsősorban az ország keleti részében élnek nagy számban, és tilos a vadászatuk. Épp ott vannak a legnagyobb kvóták a mezei pacsirtára, ahol ez a két védett faj is él. Semmi garancia nincs arra, hogy közülük ne ejtsenek el sokat, hiszen jól felkészült szakember kell legyen valaki ahhoz, hogy távcső nélkül, röptében megállapítsa, hogy melyik fajhoz tartozó madarat lát.

A törvény engedi

Nagy Attila meg is jegyezte: nem érti, miért éppen most „kapta fel a média” a pacsirtavadászatot, hiszen egyrészt ez nem új keletű, másrészt a pacsirta esete nem egyedi. Vannak vízimadarak, récefajok, például a barátréce, melyeknek csökken az állományuk, mégis vadásszák őket.

Ráadásul a kilövési kvótát sem kifejezetten tudományos alapon állapítják meg, tudtuk meg a szakembertől: „Igazából az határozza meg, mennyi a kilövési kvóta, hogy összeadódik az egyes vadászati területeket kezelők által kért szám. Tehát mindenki eldönti, hányat akar kilőni, ezt országosan összeadják, s ennyi. Nem tudományos szempontból indul ki, nincs semmiféle figyelemmel kísérés, ellenőrzés. Mi civilek sok energiát fektetünk abba, hogy legalább a költőállomány alakulását kövessük, a vadásztársadalom ellenben semmilyen módon nem követi az állomány alakulását.”

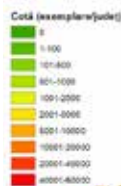
Az állománykövetés sem könnyű vándormadarak esetében. Például költőállományt is csak statisztikai módszerekkel feldolgozott becslésekkel lehet követni, s azt tudják, hogy nálunk ez is csökken, de a hullámokban átvonuló állományt gyakorlatilag lehetetlen számszerűsíteni, ráadásul

azt sem tudni, mi történik a telelőhelyeken.

Nagy Attila szerint egyértelmű lenne, hogy egy csökkenő állományú faj vadászatát legalább addig fel kellene függeszteni, amíg el nem ér a madarak száma legalább egy stagnáló állapotot, hiszen minél kevesebb madár marad, annál nehezebb lesz ezt elérni. Csakhogy a törvények lehetővé teszik a mezei pacsirta vadászatát. Nagy Attilától ugyanis azt is megtudtuk, hogy az úgynevezett Madárvédelmi Irányelv alapján az Európai Unióban minden madár védett, de vannak madárfajok, amelyekre bizonyos periódusokban ennek ellenére lehet vadászni.

Magát az irányelvet kötelezően át kell ültetni a hazai jogrendbe is. Eszerint jelenleg a mezei pacsirta Annex II. faj, ami a következőt jelenti: „A Közösség egész területén lévő állományszintjük, földrajzi elterjedésük és szaporodási rátájuk alapján a II. mellékletben felsorolt fajok a nemzeti jogszabályok adta kereteken belül vadászhatók. A tagállamok biztosítják, hogy e fajok vadászata ne veszélyeztesse az elterjedési területükön tett védelmi erőfeszítéseket... A II. melléklet B. részében meghatározott fajok csak abban a tagállamban vadászhatók, amelyeknél ez fel van tüntetve.” Ez a II. B táblázat határozza meg, hogy a mezei pacsirta (és a többi faj) melyik tagállamban vadászható, melyikben nem. „Nálunk a természetvédelmi törvény egyrészt átteszi a hazai jogrendbe az EU-s direktívát, másrészt

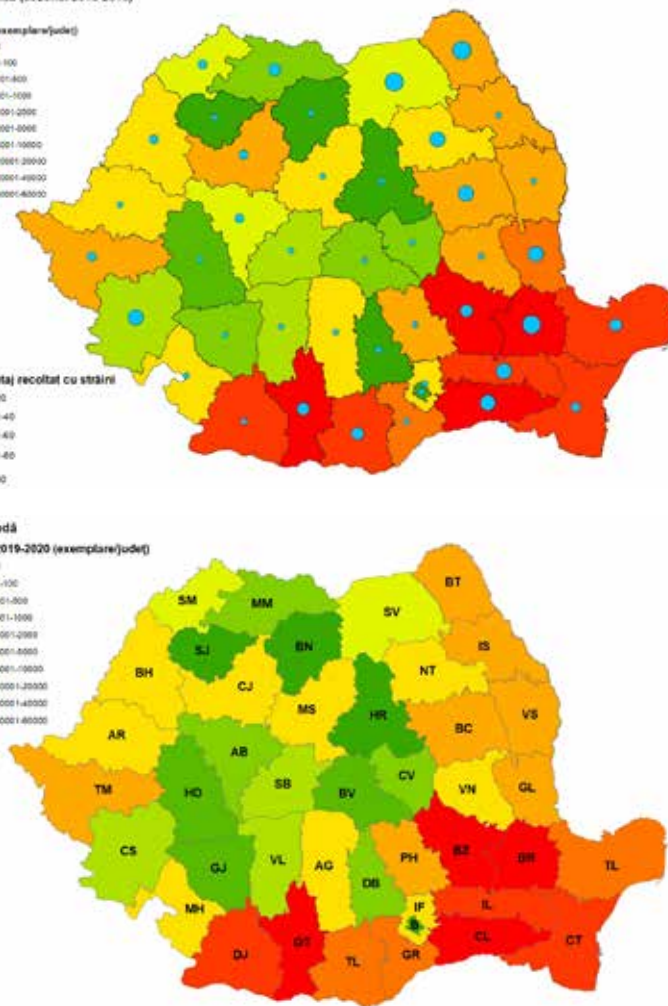
Legendă (sezonul 2018-2019)

Procentaj recoltat cu strâni

Legendă

hozzáteszi a saját cikkelyeit, így kimondja, hogy márpedig nálunk a pacsirtára lehet vadászni, s a vadászati törvényben is megvan, hogy melyik a vadászati periódus” – összegezte a projektmenedzser. Ő maga EU-s szinten várna jogszabály-változtatást ahhoz, hogy országos szinten is változzon a helyzet. Ha elég nagy lenne a társadalmi támogatás,

az sokat számítana, mert ha bármelyik éppen hatalmon lévő párt vagy koalíció úgy látná, a vadászat annyira heves ellenérzést vált ki a tömegekből, hogy az nekik fekete pont, akkor lehet, hogy változtatnának. Ma még az jellemző, hogy a vadászati lobbierősebb a természetvédelmi lobbinnál, egész egyszerűen sokkal több érdek fűződik hozzá.

Az általa mondottak fényében arról is megkérdeztük Nagy Attilát, hogy a vadászat megállítása mellett mit lehet még tenni, hogy legalábbis megőrizzük a mezeipacsirta-állományt. Válasza nem túl szívderítő, mint mondta, ismét csak abban lát esélyt, hogy uniós szinten lépnek. Szerinte a közös agrárpolitikának kellene a zöldítés meg a környezetbarát gazdálkodás felé elmozdulnia, ezt kellene népszerűsíteni, hogy a földön fészkelő madarak ne sínyledjék meg a gazdálkodást.

Bár ő maga sosem vadászott, és egy természetvédelmi szervezet tagja, ezzel együtt el tudja fogadni, hogy a vadászat létezik, mondta Nagy Attila. Az azonban a vadászoknak is érdekük lenne, hogy ez a folyamat fenn tartható legyen, s ne egy eleve csökkenő állományú faj példányait lőjék ki.

FRIED NOÉMI LUJZA

BARANYI TÜNDE

Hogyan változtatott meg egy nemzedéket a közösségi média?

Két évtizeddel ezelőtt csupán a levélírás vagy „csak” a hívásra alkalmas telefonok segítségével tudtunk kapcsolatba lépni távol lévő ismerőseinkkel. Azonban tizenöt évvel ezelőtt megszületett a közösségi platformok kiskorú atyja, és mára létszükségletté vált az a bizonyos kék szörnyeteg, amely soha el nem fáradó szemmel figyel a birodalmának lakóit, ezek a lakosok pedig naivan építik saját virtuális, nem is olyan valóságos valóságukat. Ennek igényét érezve pedig, mint ahogy egy rövid nyári eső után serkednek a mezei virágok, úgy burjánzottak ki a hasonló felületek.

Miért lett rögeszménk az, hogy ha nem vagyunk jelen ezekben a világokban, az olyan, mintha már a Föld felszínén is megszűntünk volna lenni? Egyik nap ezen tanakodva elhatároztam, hogy köszönöm szépen, de én nem kérek ebből. Tudok létezni nélküled is. Ismerőseim többsége a hír hallatán afféle értetlenséggel átitatott gyászszertartásba kezdett, már nem fognak többet látni, vagyis a való életben igen, viszont ez kit érdekel, ott úgysem köszönünk egymásnak. A meg nem értettek magányával tengettem napjaimat három hétig, aztán visszatértem a Facebookra. A hamis öröm melegségével köszöntöttek újra. Az ujjamban lévő reflexszerű mozgás újra előtör, és görgetek csak, anélkül hogy érezném, már másfél óra is eltelt. Mintha a Gangeszen eveznék, a szent folyón, amelyet mostanra ellepett a mérhetetlen mocsok, én vagyok az evezős, aki a Facebook minden szemétkupacát megtalálja. Nem érdekelnek se a hírek, se a képek, de azért nem lépek ki, nehogy lemaradjak valamiről.

Csak akkor élik meg a pillanatot, ha kiteszik. Nem magukért élnek, hanem másokért. De mintha úgy tűnne, hogy a regnum lakói elöregednek. Akárcsak itthon a való életben, a fiatalok más vidékre mennek a jobb környezet reményében. De nyugodjon meg mindenki, a hírfolyam így sem üres! Sok unokás, nagycsaládos, cicás, kutyás, kirándulós kép van!

BARANYI TÜNDE a nagyváradi Ady Endre Elméleti Líceum tanulója, ősz-től az iskola diáklapjának szerkesztője.

Reggeltől estig ilyen képek lepnek el. Miért teszik ki mindezt? Mintha többet lennének itt, mint a valóságban. Átköltöztek ide, mert úgy érzik, itt jobban érdeklődnek irántuk, itt „törődnek” velük. Itt nem kell hiába várni egy hívást sem Zsuzsikától, vagy hiába készíteni a vasárnapi ebédet, mert végül a gyerekeknek valami fontosabb dolguk akadt. Nem! A Facebook mindig küldi majd az értesítéseket, ő mindig itt lesz neked, és büszkén háton vereget majd, ha eléred a századik lájkot.

Na de a fiatalok hova költöztek? Annyi változatos új hely van nekünk! Insta, Snapchat, Twitter, Tumblr, Youtube, Pinterest, és még sorolhatnám. De mennyi időt is töltünk el átlagosan ezeken a helyeken? Egy kutatás azt mutatja, hogy egész életed során a jelenlegi adatok szerint 5 évet és 4 hónapot szánsz erre. Mit csinálhatnál még ennyi idő alatt? Harminckétszer elrepülhetnél a Holdra és vissza, három és félszer végigjárhatnád a kínai nagy falat,

harminckétszer megmászhatnád a Mount Everestet, kilencvenháromezerszer sétáltathatnád meg a kutyádat.

Nekem kicsit soknak tűnik ez... Mi az, ami ennyire leköt, ami ennyire vonz? Érthetetlennek tűnik, hisz mikor ráke-
restem neten arra, hogy közösségi média, olyan kulcsszava-
kat dobott ki, mint utálatos, terror és piszkálás... mégis a
kezünkhöz van ragadva a telefon. Én is előveszem, ha ké-
nyelmetlenül érzem magam, mintha valamiféle menedék
lenne, mert bezár, mintha átölelné. Mikor valami kint rossz,
zsibbasztóan körülveszi az elmédet és segít, azt mondja: kap-
csolj ki, figyelj rám, kit érdekel, mi történik kint!

A való életben, lehet, nem megy a barátszerzés, de legalább
instán már több mint kétezer követőm van. Ezzel valóban
többet érne valaki a másiknál? Vagy csak a kreált világ igaz-
sága szebb, mint az igazié?

Bár zsibbasztani hoztad agytekevénységeidet, mégsem köny-
nyű ez a mindennapi játszma, mert mégis szélmalomharco-
kat kell vívni, hogy aztán megnyerd a sosem létezett hábo-
rút. Kinek kedvelték többen a képét? Kit követett vissza egy

híresség? Kinek van több pontja? De
mindezen kívül kiváló hely arra is,
hogy megfigyeljük, és ha kell, meg-
leckéztessük a másikat, ha valami
nekem nem tetsző dolgot tesz ki. És
meg is mutatom neki, hogy helyrejö-
jön az esze, tudja már, hogy mi a jó és
mi nem, mert nyugalom, én teljesen
tisztában vagyok vele. Itt mindent
úgy csinálhatunk, ahogy nekünk tet-
szik. Itt szabad vagyok! Már három
napja nem voltam kint a házból, de
nem is akarok kimenni, itt úgyis
megvan minden, ami kell!

Azért mégis, ha kicsit körülnéznénk,
elmennénk egyet sétálni, megsimo-
gatnánk egy kutyát, elolvasnánk egy
jó könyvet vagy észrevennénk a
gerendát a szemünkben, talán nem
pazarolnánk el az életünkben 5 évet
és 4 hónapot.

RAMONA NOVICOV

Váradí szobrok, emlékművek, emlékjelek (1.)

Három férfi és egy nő a Körös-parti sétányon

A lapunk hasábjain e sorokkal induló sorozatban szó lesz magukról az emlékművekről, szobrokról, a várossal való kapcsolatukról és az általuk közvetített üzenetről. Nagy jelentőséggel bírnak, hisz felgyorsult, globalizált világunkban mégis szakítunk időt arra, hogy egy koszorúval, egy szál virággal vagy akár csak egy gondolattal, kimondva vagy kimondatlanul, olykor tisztelegjünk előttük.

Mi élteti a tudatunkban ezeket a műalkotásokat egy olyan fogyasztói társadalomban, amely a funkcionalitást és merkantilizmust helyezi előtérbe? Hiszen ezek az emlékjelek nem „fogyaszthatók”, nem nyújtanak védelmet eső és szárazság ellen. Saját történetük van, mely még eltűnésük után is letűnt korokról és sorsokról beszél. A városokban miért jelennek meg új szobrok? Az emberek vagy tisztelik, vagy kétségbe vonják őket, de bármilyen szemmel nézzük is őket, valamilyen reakciót váltanak ki belőlünk. Vajon miért tartjuk őket identitásunk részének?

Az egyik lehetséges válasz az lehetne, hogy mindenekelőtt időtálló, az igazságot ismerő tanúként közvetítik is ezt urbi et orbi. Ezek nem önmagukban álló darabok, szoros összefüggésben vannak az őket körülvevő térrel. Az emlékmű szó, románul monument, a latin monere szóból ered, melynek jelentése emlékeztetni. Ezek a műalkotások nemcsak építészeti vagy térrendezési szempontból jelentősek, hanem olyan plasztikus formák is, melyek az idők kezdete óta folyamatosan befolyásolják és irányítják az emberi emlékezetet. Ahhoz, hogy egy alakzat emlékművé nemesedjék, olyan töltettel kell bírnia, amely nemcsak a teret alakítja, hanem arra is képes, hogy az egyén, egy generáció vagy egy nemzet tudatát ráébressze arra, hogy ki is ő, hova tartozik és mi a küldetése.

DR. NOVICOV, RAMONA
művészettörténész,
műkritikus, egyetemi
tanár, szakterülete a sze-
cesszió, a modern és az
avantgárd építészet.
Négy kötete jelent meg a
romániai modern és
avantgárd művészetek
témájában, számos
művészeti szaklap mun-
katársa. Számos kül- és
belföldi kortárs művé-
szeti kiállítás kurátora.

Stanley Kubrick *Űrodüsszeia* 2001 című filmjében van egy furcsa, kolosszális tárgy, egy monolit, ahogy a filmben nevezik. Azt mondanám, hogy ez maga az emlékmű megtestesítője, egy esszenciális elem, mely az univerzum emlékeztetét hivatott felébreszteni. Ezen logika mentén a valódi emlékmű létezésénél fogva egy megdönthetetlen monolit, egységes mint forma, üzenet és szimbólum. Ezért hatalma van arra, hogy egy fix pontot jelentsen tér és idő áramlásában, felrázva, alakítva és szimbólumértékű magasságba emelve mindkettőt, de arra is, hogy felébressze és újraaktiválja a személyes

dolgokhoz kötődő törekeny és múltó emberi emlékezetet, a kollektív emlékezet rangjára emelve azt. Ekkor és csakis ekkor válik igazi szimbólummá, vagyis csillagkapuvá.

De az esetek túlnyomó többségében az emlékművek nem csillagkapuk, hanem ideológiai vektorok. Nagy többségük kristálytisztá tömörítésben ábrázol történelmi, kulturális, vallási vagy politikai történéseket. Mások elegánsak, finomak, visszafogottak az etikai üzenetek esztétikai eszközökkel való kifejezésében. Ismét mások mindenkire szólóknak, mivel üzenetük általánosan emberi, tehát jelképes. Ideális esetben az emlékművek olyan közösségekhez szólnak, melyek ugyanazokat az értékeket helyezik előtérbe.

Most induló sorozatunkban ragaszkodunk ahhoz, hogy ezeket az emlékműveket a környezetükhöz való viszonyukban vizsgáljuk, hiszen azt minősítik, alakítják, legjobb esetben létrehozzák. A cél az, hogy lehetőséget kínáljunk felfedezni azt a városrészletet, amely ezeknek az emlékjeleknek a jelenléte által válik egyedivé és emlékezetessé.

Kiindulópontnak egy olyan helyet választottunk, ahol négy, más-más korszakból származó és különböző stílusú szobor áll. Az Ezredévi emléktérrel van szó, amely egyben egy festői sétány. A központi, egyben legimpozánsabb műalkotás a forradalmárnak, országgyűlési jegyzőnek, Szacsvey Imrének, az 1848-as szabadságharc mártírjának állít emléket. Szacsvey bronzból készült szobra a Markovits–Matheser-ház előtt heves kontraposztban uralja a gyalogoshíd által megnyitott perspektívát, ezáltal a tér középpontjává válva. A piramisok monumentális elvén alapuló kompozíció, neoklasszicista stílusban, romantikus elemekkel díszítve, a 19. századi hősök emlékének szentelt műalkotásokra jellemző stílusban készült. A fiatal lány, a mártír töviskoszorújával kezében, és a talapzaton domboruló fenséges oroszlán a szabadságért hozott áldozat tisztaságát, az akarat és a cselekvés erejét szimbolizálja. Az emlékmű lábazatán elegáns írással áll a kivégzés oka: *Csak egy tollvonás volt bűne*. Igen ám, de ez a tollvonás a Függetlenségi nyilatkozaton szerepelt. A szobor a dokumentum aláírásának pillanatában jeleníti meg a nemes forradalmárt, aki haláláig kiállt hite mellett. Margó Ede szobrász bronzból és márványból készült reprezentatív műalkotását 1907. már-

cius 15-én, a forradalom évfordulóján leplezték le. Mint minden politikai üzenetet hordozó emlékművet, a Szacsvey-szobrot nemkívánatosnak nyilvánították és 1937-ben eltávolították, de 1942-ben visszaállították eredeti helyére. Egy újabb évfordulón, 2016. március 15-én befejeződött a restaurálása, s az visszaadta a szobor eredeti fényét. Azóta az emlékmű elegánsan uralja az Ezredévi emléktérrel, ragyogó összhangban a néhány lépés távolságra lévő miniédenkerttel, melyet a város leg szebb virágágyásaiból alakítottak ki.

A virágokkal övezett sétány, melyet a közismert nagyvárad biológusról, Marossy Annáról neveztek el a közelmúltban, két másik szoborhoz, egy portréhoz és egy mellszoborhoz

vezet. A 2008-ban készült bronzportré Czárán Gyulát, a magyar tudóst, barlangkutatót, turisztikai szakembert és szakíró, a hegyek világát szenvedélyesen szerető embert, az Erdélyi-szigethegység természeti szépségeinek feltáróját ábrázolja. Akárcsak Czárán Gyula, Marossy Anna is imádta és ismerte a természetet, tehát kettőjük közt tökéletes párbeszéd folyik az örökkévalóságban. A bronzportré finomsága belső térben való elhelyezést igényelne. Magának az emlékműnek nincsenek monumentális tulajdonságai, viszont az értékes gránitból készült, modern, hasáb alakú talapzat ellensúlyozza a természetes térben való elhelyezést. A monumentális tulajdonságok jelenlétén vagy hiányán túl, a szobor egy gondosan megmunkált plasztikus pont a térben, mely egy olyan komplex és excentrikus személyiséget hoz előtérbe, akinek ökológiai látásmódja ma is korszerű. A gyalogoshíd felől sétálva, a park területe Iosif Vulcan szobra által ugyanabban a kulturális jellegben végződik. Az ellenkező irányból, a ma nevét viselő utcáról és emlékműzeum felől nézve, Iosif Vulcan szobra épp a hivatkozás hiánya miatt válik szembetűnővé. Ha megnézzük a születési dátumokat, láthatjuk, hogy Vulcan (1841–1907) és Czárán (1847–1906) ugyanabban a korszakban éltek. Mindkettő nemesi származású volt, virágzó szellemi környezetből jöttek, koruk társadalmi elitjének tagjai voltak. Czárán rajongott a természetért, Vulcan pedig az irodalomért. Publicista, drámaíró, lelkes kultúraszervező volt, kivételes szellemi intuícióval és nagylelkűséggel megáldva, de a román köztudatban Mihai Eminescu „irodalmi mentora”-ként maradt meg.

A román nemzeti költő 1866-ban a Vulcan által alapított és főszerkesztett *Familia* folyóiratban debütált *De-aș avea* című versével, a Vulcan által adott Eminescu néven. Iosif Vulcan szobra Fekete József műve, 1960-ban állították. Nem véletlenül választották számára ezt a helyet, az író emlékháza és a *Familia* kulturális folyóirat akkori szerkesztőségének otthont adó épület közvetlen közelében. Az illusztris irodalmárt idézve, Fekete kitart a plasztikus, tömör kifejezés mód mellett. A mellszobor fehér márvány, ívelt kontúrral. A márvány fehérsége és az egyenletesen tört sík felület spektrálissá teszi az összhatást, hanyagolva az arc fizikai hasonlóságát, inkább az absztrakt felé orientálódva. Noha a város-

központ felől nézve a belátható perspektíva végpontja, a szobor nem hivalkodó, inkább időtlen eleganciával áthatott, fenséges és ragyogó pont, amelynek a mögötte lévő gyönyörű park derűs kontúrt kölcsönöz.

Ugyanezen időtlen nemesség jegyében készült Lorántffy Zsuzsanna szobra, mely az Ezredévi emléktér keleti részén zárja a parkbeli négy szobor sorát. Gergely István kolozsvári szobrász 1996-ban monumentális méretben öntötte bronzba a 17. században élt fejedelemasszonynak, I. Rákóczi György feleségének alakját, aki éles elméjű és tisztaszívű ember volt az akkori zavaros időkben, amikor Erdély birodalmak közötti csatározások metszéspontjába került. Alakja tiszta és nemesen egyszerű, rendkívül finom vonalakkal lett megformázva. Gergely, Vetró Artúr tanítványa-ként, nagyon jól ismerte a monumentális szobor titkait, a szobrászatnak mégis azt az ágát választotta, amely a legapróbb, legfinomabb részletek kidolgozásáig megy el, a plakettművészetet. Ezért nagy bátorság kellett részéről ahhoz, hogy elvállalja egy szabadtéri szobor elkészítését. És mégis, itt Nagyváradon, a fejedelemasszony szobra tökéletes értelmezőre talált, aki képes volt arra, hogy teljességében ragadja meg nemes jellemét, szellemét és intellektusát. E jellemének köszönhetően Lorántffy Zsuzsannát kortársunknak érezhetjük ma is. Nagyon közel kell lépnünk, hogy észrevegyünk minden aprólékos részletet, hiszen ezek a külső jegyek egymásba olvadva alkotják jelenségének auráját. A felemelt bal kar az egyetlen elem, mely kitűnik: az a mozdulat, amely a keresztény középkorban, pontosabban a bizánci spirituális közegben jól ismert volt: az elkötelezettség, a meghajlás, az ex voto jele. A felfelé tartott tenyér öblébe elfér az egekért és emberekért hozott összes áldozat. Semmit sem kér – ugyan mit is kérhetne az égi kegyelmen kívül, hogy ezt a kegyelmet hite, szelleme, kultúrája és műveltsége segítségével megoszthassa másokkal is? Azon erények segítségével, amelyekben egész életében hitt, és amelyeket sikeresen alkalmazott. Sajnos, a még jobb a jó ellensége logika mentén, a szobor környezete közepszerűségével tűnik ki. A kezdetben gyeptakaróval borított dombocska, amely a nemes bronzalakhoz való természetes és egyszerű közeledésre bátorított, egy ideje serényen kapálva van és banális virágok tarkítják. Tájba illő csak a sétány

kockakő burkolata maradt, amely utat enged az esővíznek, a mohának és a fűnek, hogy beférkőzhessenek a kövek barázdái közé, ezáltal friss kapcsolatot alakítva ki a természetes környezettel.

Azt mondhatjuk, hogy az Ezredévi emléktérnek sajátos lelke van, a tér szoros kapcsolatban áll és együtt lélegzik az árnyékban elszórt szobrok mindegyikével, emlékmű és természet kölcsönösen erősítik egymás kisugárzását.

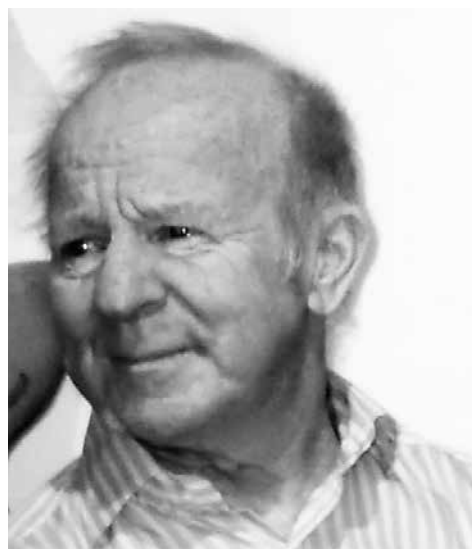
KEMENES HENRIETTE fordítása

Rajz és pedagógia, avagy Ferenczy Béla csodálatos világa

Kultúra

Egy szeretnivaló, kedves bohém, aki hihetetlen könnyedséggel és eredetiséggel rajzol, fest. Aki úgy utazik messzi vidékekre, úgy sétál az utcákon, úgy szemlél egy tájat, hogy gyermeki tisztsággal csodálkozik rá a dolgokra, aki bebarangolta a Kárpát-medence alkotótáborait, és aki lelkében varázslatos képeket őriz Váradról, Torockóról, Kalotaszegről éppúgy, mint a németországi Würzburgról vagy Bambergéről. Ő Ferenczy Béla, becenevén Citromka: képzőművész, tanár, családapa és jóbarát, jellegzetes váradi figura, ízig-vérig művészember, aki hosszabb alkotói szünet után kibabrált a betegséggel és újból nekifogott rajzolni, festeni elszántsággal, szeretettel. Nagy Lászlót idézve vallja: „Műveld a csodát, ne magyarázd!” Citromka mindig is eszerint igyekezett élni. Erről tanúskodnak jellegzetes grafikái, akvarelljei, tusrajzai, olajfestményei. *Ki viszi át...* címmel június közepén életmű-kiállítás volt a nagyváradi várban, a Szent László Napokon. A vernisszázs utáni napon kerestem fel otthonában s beszélgettünk életútjáról, művészetéről. Jó volt hallgatni, ahogyan mesél: nosztalgizva, néha melankolikusan, néha humorosan.

Ferenczy Béla szülei ditrói származásúak. Az édesapja nyomdász volt, a híres váradi Sonnenfeld-nyomdaüzemben, magas szintre emelve művelte a szakmát. Béninek már a világrajötte is kalandos volt. 1944. április 1-én, épp bombázás idején, egy pincében született az egyik Nogáll utcai épületben. Az édesapja röstellte, hogy a fia bolondok napján született, ezért egy kis csalafintasághoz folyamodott, április 2-át íratta be az anyakönyvvezetőnél. Nehéz idők voltak, nem számított olyan csip-csup dolog, mint az újszülött születési dátumában egy nap ide vagy oda. „Én büszke vagyok rá, hogy nem hivatalosan április 1-én születtem. Jó néhány neves képzőművész, híres alkotó jött világra ezen a napon, úgyhogy nem bánom” – mondja somolyogva Citromka.

Kisgyermekként is sokat rajzolt. Cso-dagyereknek számított, ekként is nevelték. Sok gyermekkori rajza megmaradt. Rajzolt a pionírtáborokban, szerkesztette az iskolai faliújságot. Az egyetem előtt Mottl Román tanította, ő volt a mestere. Aztán következett a kolozsvári Ion Andreescu Képzőművészeti Főiskola, 1968-ban diplomázott. „Jó újra és újra meg-nézegetni a régi rajzokat. Jó szívvel emlékszem vissza az egyetemi évekre. Egyszer történt velem egy baleset, eltört a sípcsontom. A lábtörés miatt kórházba kerültem. Nemcsak diák-társak látogattak, hanem tanárok is. Sok-sok jót, buzdítást kaptam az egyetemen. Például Nica Ioachim

rengeteget bátorított, pátyolgatott. Egyszer az akkor még csak készülő Vaskapunál kellett volna rajzolnunk a csoport-társakkal, de mi inkább leutaztunk a tengerre. Még homokszemcsék is ragadtak a rajzaimra. Ezek most is megvannak homokszemcsésztül.”

Aztán visszatért Váradra. Jó néhány iskolában tanított, az egykori Premontrei Gimnáziumban (amelynek ő maga is diákja volt), a Mogyorósban (ma Ady Endre líceum), közép- és általános iskolában, például a Sánc utcai 7-es számúban. A pedagógusság és a rajzolás – ez volt a mindene. Meg per-sze a család: Ferenczy Éva, a mindig megértő és állhatatos feleség, nagyszerű társ a mindennapokban, lánya, Édua, aki afféle kulturális menedzserként támogatja édesapja művé-szetét, és fia, András, aki az apa nyomdokaiba lépve képző-művész lett, különleges hangulatú grafikákat, linókat és kőmetszeteket készít.

Citromkát tanár kollégái és volt tanítványai szeretettel emlegetik sok év múltán is, mint ahogy ő – bár amúgy szó-rakozott művészember – sem feleli az egykori pedagógus-társakat, diákokat.

A kilencvenes években aztán a sajtó bűvkörébe került, több lap grafikai szerkesztője lett. Például tevékenyke-dett a *Szemfüles* gyermeklap művé-szeti vezetőjeként, illusztrátoraként, szívügyének tekintve e feladatkört is, akárcsak a rajzolást, festést és a tanári pályát. Szép időszak volt ez is az életében, szeretettel emlékszik vissza a sajtós esztendőkre.

Négy éve Parkinson-kórt diagnosztizáltak nála. Ez teljesen letörte, nem volt kedve semmihez, nem volt egy-szerű a bajt megemészteni, de bizo-nyos idő elteltével elmúlt a letargia, helyrejött lelkiileg, újból nekifogott alkotni, lelkesen rajzolt, festett, rend-szerezte régebbi munkáit. Volt úgy, hogy éjszaka fölkel, s nekifogott dol-gozni, ismét ráállt a keze a rajzolásra. Másfél évig ténykedett lázas öröm-mel, néha szinte éjjel-nappal, készült az életmű-kiállítására. Tavaly októ-berben újabb baj történt: összeesett otthon. Trombózis – állapították meg az orvosok. „Idejében kórházba kerültem, valahogy helyrepofoztak. Hiába, ez van. Most már jöhet a következő nemzedék. András fiam átvette a stafétát.” Néhány éve még alkotótáborokba is jártak közösen Andrással. Például voltak együtt a Magas-Tátrában lévő Csorba (Strba) nevezetű községben szervezett nem-zetközi alkotótáborban. Az Alacsony- és Magas-Tátra közötti „csorbában” jó dolog volt kószálni. A táj gyönyörű, az utak jók. A házikók, a vidék han-gulatában, stílusában hajaz a kalota-szegi, torockói és egy-egy székelyföl-di tájra. Érződik az egység a Kárpát-medencében.

Barangoltak az Árpád-hegycsúcs környékén és még sokfelé. A szabad ég alatt festettek. Bepillantást nyertek a hegyimentők mindennapjaiba. Ferenczy Béla kóborlásai közben megtalálta a híres orvosnak és egészségügyi reformernek, az 1815-ben született Markusovszky Lajosnak a csorbai szülőházát. Sehol sem voltak magyar feliratok, kivéve a Markusovszky-féle házban lévő emléktáblát a magyar és szlovák felirattal. A vámospércsi művésztelepre is eljutott András fiával, ez ugyancsak maradandó élmény lett.

„Ha álmodom, vagy ha behunyom a szememet, előbukkanak a képek. Meg-megidézem ezeket a képeket, ebből élek. Váradot, ami még megmaradt belőle, meg a szívemnek kedves tájakat, városrészeket. Sokszor csak úgy tódulnak az emlékek. Édua lányommal most megint utazunk Németországba, Würzburgba. Szeretem azt a várost is. A németországi útjaim mindig csodások voltak. Jó lesz viszontlátni azt a vidéket. Emlékszem az épületekre, tájakra, még az utak kanyarjaira is. Annak ugyancsak örülök, hogy bejártam a Kárpát-medence minden zegzugát. Erdély a kisujjamban van. Torockó, Kalotaszeg, meg még sorolhatnám. A torockói jószágpiacon rajzolt bivalyok, lovak. A kalotaszegi emberek portréi mind-mind kedvesek nekem.”

*

Az életmű-kiállítás június 23-i nyitóünnepségén is érződött, milyen sokan szeretik Citromkát, mennyire közkedvelt ő. Volt emlékidézés, volt meghatottság és jókora öröm. A vernisszázsón a Szent László Napok főszervezőjeként Zatykó Gyula köszöntötte a művészt és az érdeklődők, barátok, volt tanár kollégák és egykori tanítványok szép számú társaságát. Deák Árpád szobrászművész méltatásában kifejtette: „Ferenczy Béla alkotásainak jó része papírra készült. Ez a kifejezési mód talán kicsit mostohagyerekként van kezelve a festők körében, mert a papír sérülékeny, ugyanakkor nehéz rá dolgozni, mert nem bír el túl sok javítást. Az akvarell par excellence olyan műfaj, amelyben elsőre el kell találni a képzőművészeti elem helyét a kompozícióban, elsőre el kell találni a vonal lendületét, a folt mélységét, a színek ragyogását. Mindezek Ferenczy Béla alkotásaiban megtalálhatók. Természet utáni rajzai pedig nem a látvány egyszerű lemásolásai, hiszen a művésznek megadatott az a lehetőség, hogy

néhány vonallal, amit absztrakt vonalnak is nézhetnénk, mély jelentést tud adni a képnek. Várad szellemének a művészi átlényegítése tükröződik a képein, és ez az alkotásokat szemlélőket is magával ragadja.” Deák Árpád szólt arról is, hogy Ferenczy Béla miként ragadja meg a hely hangulatát, hogy miféle rejtett geometriákkal játszik, és hogy munkáin mindig jól észrevehető az érzelmi töltet. Akvarelljein a sok szín között felcsillan egy-egy fehér folt, a lap fehérsége, ami különleges fényt ad a vízfestményeknek. Másfelől a munkák a művészi érték mellett dokumentumértékűek is, hiszen Ferenczy Béla a váradi épületek alapos megfigyelése után olyan részleteket is megrajzol, amelyek ma már nem

láthatók a felújított építményeken. Csendéletei, tájképei, pazar látképei vannak, olykor elmegy majdnem a teljes elvontságig.

Az egykori kollégák közül Makai Judit nyugalmazott német-tanár meghatottan szólott arról, hogy az iskolában Ferenczy Béla mindig segített – barátságból. Képei pedig önmagukért beszélnek. Stark Erzsébet nyugalmazott földrajztanár is méltatta volt kollégájának segítőkészségét. Az is elhangzott: ritkán mutatta meg magát művészként. Valóban kevésszer volt kiállítása. Jó néhány év telt el a legutóbbi váradi egyéni tárlata óta is. Persze Várad mellett volt önálló kiállítása Debrecenben és Németországban, ám sohasem volt nyomulós, önmagát menedzselő művész.

A köszöntések között Thurzó Sándor József muzsikált brácsán, az alkalomhoz illőn egyebek mellett Macalik Alfréd képzőművész, zeneszerző egyik kompozícióját is eljátszotta. Később, másnapi beszélgetésünk során Citromka megjegyezte: nagy hatással volt rá a zene, megannyi emlék előbukkant a ködből.

A tárlatnyitón leánya, Ferenczy Édua beszélt arról, hogy édesapja milyen lelkesedéssel dolgozott másfél évig e kiállítás anyagán. Festett, rajzolt, paszpartut vágott, válogatta, rendszerezte régebbi munkáit. Édesapját tehetségként, csodagyerekként nevelték. Volt olyan időszak is az életében,

amikor nem tudott mit kezdeni ezzel a tehetséggel. A tanítás öröme, valamint a rajzoláshoz, festéshez való tehetség mellett „áldás volt az életében, hogy ott volt mellette anya, aki mindig igyekezett megfejtetni apa kódjait, aki próbálta megérteni a megérthetetlen is”. Édua elmondott egy családi anekdotát. Éva, az édesanya egy szombati napon hazatért a piaci bevásárlásból. Béni megjegyezte, milyen szép gyümölcsöket hozott. Mire Éva tréfálkozva azt felelte: „Ingyen adták.” Erre Citromka csak annyit mondott nagy komolyan: „Tényleg? Milyen rendesek!” Édua hozzáfűzte: „Ez a kis adoma jól jellemzi őt: a hitét az emberben, a jóhiszeműségét, az abban való hitét, hogy az emberek önzetlenek, jók, és szívből adnak. Ő úgy képzei el a világot, hogy mindenki beleadja azt, amije van, a tehetségét, az odaadását, és ettől lesz élhető és kerek a világ.”

TÓTH HAJNAL

DÁNIELISZ ENDRE

Sinka István költő fél évszázada távozott az öröklétbe

Személyes kapcsolataim a „fekete bojtárral”

Nagyszalonta csodálatos kisváros. Egyszerűsége és lakóinak csekély száma ellenére 1700-tól jelenünkig 26 elhunyt személy került a halhatatlanságot biztosító lexikonok lapjaira. Létrehozása óta hárman Kossuth-díjban részesültek és kétszer annyian külföldi egyetemeken és közösségekben váltak kiváló szaktudóssá vagy zenésszé. A honn maradottak sorából kiemelkedik a születésének 200. évét általunk ünnepelt epikus költőnk, Arany János. A még életében róla elnevezett utca paticsfalú, szalmával fedett parasztházában látta meg a napvilágot az a fiúcska, aki lángelmeként jutott nemzeti költészetünk élére.

Mostani esztendőnk júniusának 17. napja egy borús évfordulóra figyelmeztetett. Kereken félszázada ama tragédiának, hogy Sinka István, a juhászból népi költővé nemesegett földink elhunyt. Az Arany-portától két-három perc alatt érkezünk szülőházához. A kirándulók jó része ezt meg is cselekszi. Míg e kétszáz métert megelépjük, eltöprenghetünk: mily különös, hogy az isteni gondviselés a 19. és a 20. század kiváló balladaköltőinek bölcsőit egyazon bokorba helyezte.

*

Ha már a 19. század végén épített egykori parasztmalom előtt topogunk, illő, hogy költőnk szüleiről is szóljak. Apja, Sinka János, régi ridegpásztor család sarja. A fiú emlékezte szerint „befele élő, hallgatag nagy ember volt; szerette a könyveket s az írást”. Anyja, a román Nucz Erzsébet (eredetileg Nuțiu Elisabeta) a közeli Madarász valamelyik pusztájának zsellérházából került a szomszédos magyar városba. Házasságukból három fiú, János, Ferenc, István és egy kishűg, Erzsébet származott. A Sinka család fölöttébb szegény volt. Mindenkori lakóhelyüket bérelték. Szülötte mégis vers-

DÁNIELISZ ENDRE (1925, Nagyszalonta) tanár, irodalom- és helytörténész. A Bolyai Egyetemen diplomázott (1951). Előbb tanár, majd az Arany János Emlékmúzeum igazgatója (1956–1965), később nyugdíjazásáig ismét tanít Nagyszalontán. Irodalom- és helytörténeti kötetei mellett több ezer írása jelent meg különböző lapokban. Legutóbbi kötete: Nyelvőrség Biharországban (2018, Várad–Holnap). A Magyar Kultúra lovagja.

ben örököltette meg: „Kicsi juhász-kunyhó / ölelgeti Bihar, / onnan jöttem én a / népem álmaival.”

A korábbi Rózsa, ma Sinka István utca 1. számú házának külön értéke, hogy az eltelt közel másfél száz év alatt külsején nem sok változott. Arany János esetében csupán a porta hiteles.

A Rózsa utca szülöttének már gyermekora is kemény küzdelem a léte-

zésért. Az első elemibe lépésekor tudomásul kellett vennie, hogy nem dicsőség egy szegény juhász fiának lenni. Hiába tanul kitűnően, a cipősök, tehetősebb szülőikkel megáldott nebulótársai őt, a mezítlábast, télen papucsost kirugdosták az első padból. A leghátulsóba került, s mégis – a valóságot érvényesítő tanítójának köszönhetően – a nyolcadik osztályt kitüntetéssel végzi. A nyári nagyszünet számára nem a pihenés, a szórakozás ideje. Pénzt kell szereznie a család megélhetését biztosítandó. Elszegődik libapásztornak, más-kor labdaszedőnek az „urak” tenispályájához. Bár szeretne továbbtanulni, nem teheti: kisbojtárnak kell szegődnie. A gimnáziumhoz csak annyi köze van, hogy 1907-ben reggeltől késő délutánig súlyos téglákat talicskáz az építéséhez.

Apja s bátyja egymást követően kidől a sorból: a tüdőbaj viszi el őket. Noha még csak serdülő, egyedül kell állnia a sarat a juhok százával, rettegve a gazdák haragjától. Napokig le sem hunyhatja a szemét, míg a jószágok őt meg nem szokják.

Ámde miként válik egy juhász költővé? E terjedelmes időszakaszt igénylő változás így indult: egy arra vetődő vándor-asztalos szatyorjában Petőfi összes költeményét is cipeli. A legeltető juhászt megszólítja: neki adná, ha egy bárányt kapna érte. István tüstént rálett, mert kéznél volt egy meg-szolgált báránya. Szűrének mindkét ujját elkötötte. Az egyikben már eddig is a Bibliát őrizte, a másikat Petőfi örökölte. A szűr ujjai ezzel könyvtárrá nemesültek.

A Petőfi-kötetet addig le nem tette, amíg végig nem olvasta. Életcélját ekkor fogalmazta meg: „Költő leszek, ha rámegy az egész életem, és ha az egész világ minden hatalma ellenem jön is.”

Első verssorai úgy születnek, hogy a közeli tanyából egy vénasszonyt hall énekelni. Agyában napokig motoszkál a rím és a ritmus. Rövid idő múltán előkotor egy tintaceruza-csonkot és csizmája szárát letörölve följegyzí a magától kibomló sorokat: „Oh, szálj pipám drága füstje, / dohányom foszló ezüstje, / s lengj messzi a puszta mélyén...” Másnap a folytatás magától megszületett: „Itt Barmón, a Csikótanyán, / tizenhét szilvafa hajlatán / Sír az eső vőlegénye...”

Később ezekből teljesült ki a *Tizenhét szilvafa alatt* című, megejtően szép vallomása. Könyveket szerez, és éjszaka, mécses vagy gyertya mellett olvas. Így szerez az iskolázottakon is túltevő műveltséget. Három kiváló professzorára hivatkozik a későbbi évtizedekben: Jézus, azaz a Biblia, Petőfi és Tolsztoj.

Egy szemébe fúródott lécszálka jobb szeme világát elvette, ezért be nem sorozták. Így az első világháborút megúsza, ám a szerelmet nem. Papp Piroskát, az erdőgyaraki juhász-számadó dolgos lányát választotta. Feltételezésem szerint a költővé válás szándéka ösztönzi arra, hogy a román hadsereg bevonulása után istenhozzádot mondjon szülővárosának és édesanyjának, és a megcsúfolt Magyarhonba költözzön. Meglehetősen közel, Vésztőn telepednek le. A részbeni biztonságot jelentő juhászatot kifújta István alól a háború utáni

gazdasági nehézség. István alkalmi munkából (kertásás, napszám, cipekedés) igyekszik fenntartani családját, amely három kisfiúval gyarapodik. A városvezetők hozzásegítik egy elhanyagolt kis ház tulajdonjogához, ámde ezt örökké javíthatnia kell. A családi békesség nem hiányzik. Ám megrendítő, hogy a gondos feleség gyógyíthatatlan betegségbe, tüdőbajba esik. A gyulai kórházban kezelik, de remény nélkül. A férj hetente két ízben bekarikázik Gyulára. A remény lehetőségét viszi Piroskához. A napszám ilyenkor elmarad. A három kisfiúra szomszédok vigyáznak. Könnyeimmel küszködöm, amikor az utolsó nap lefolyására gondolok. A kezelőorvos előző nap már figyelmeztette a férjet: holnap mindazok jöjjenek el, akik feleségét még életben kívánják látni. Szalontáról átjött az anyós, István pedig mindhárom fiát bevitte. Nyugodjék meg a beteg, hogy van és lesz, aki szeretett kisfiait ezután ellátja.

Amikor Piroska megérezte, hogy közeleg a túlvilágra lépés pillanata, magához intette a legkisebbet, a hároméves Zolikát. Megfogta jobbját és el nem engedte, amíg karjából ki nem szállt az erő.

*

Küzdelmes napok vártak az apára: napszámosként tartotta el két nagyobbik fiát, mert Zolikát Szalontára vitte nagy-

anyja, aki – tizenkét évnyi özvegység után – a Tenkei úti házában élő Fábián Ferencsel házasodott össze. Sinka István továbbra is a költéssel kívánt foglalkozni s a közélet tevékeny tagjává nemesedni. Első lírai alkotása Veszprém lapjában jelent meg, első önálló kötete pedig, a *Himnuszok Kelet kapujában* című szabadversgyűjtemény, 1934-ben a szeghalmi Ref. Péter András Reál Gimnázium anyagi segítségének köszönhetően. Esztendő múltán a közelben élő Szabó Pállal és Barsi tanító úrral folyóiratot alapít *Kelet népe* címmel. Befutott írók, szépírással foglalkozók – Veres Péter, Sértő Kálmán, Féja Géza, Barsi Dénes – keresik föl.

Küldetéstudat lelkesíti, 1937-ben Budapestre költözik. Munkát nem talált, s így napi tíz-tizenkét fillérből éldégt. A róla szóló életrajzok hallgatnak arról, hogy a főtebb jelzett évben Péczeli Katalin varrónővel megházasodott. Szomorú, de életformáján ez nem segített. 1957-ben el is vált tőle.

A fővárosba telepedésének vitathatatlan kiváltója az ő küldetéstudata, a népi írók lelkes csoportjához való közeledés. Közösségükben kívánta megvívni harcát a társadalmi haladást kiváltó írói adottságaival. Szenvedései és közösségi csalódásai a népi mozgalom jobbszárnyához közeleltették, viszont a német és a magyar fasizmustól vitathatatlanul elhatárolódott.

Ennek az átokverte időszaknak egy áldozatot vállaló könyvkiadó, Püski

Sándor vetett véget: összegyűjtött verseit 1939-ben a kifejező *Vád* címmel jelentette meg. E segítségnek köszönhető, hogy Sinka István ezután új kötetekkel jelentkezett.

Sinka István költői és társadalmi tevékenysége halmazában nem remélt változás következett be. A német és olasz döntőbírótság 1940. augusztus 30-án Bécsben hozott határozata alapján Észak-Erdély visszakerült Csonka-Magyarországhoz, ennek eredményeként a magyarok lakta Nagyszalonta is. Az 1940. szeptember 6-án bekövetkezett uralomváltás Sinka Istvánnak lehetővé tette, hogy szülővárosát fölkeresse. Ezt több érzelmi tényező táplálta. Szeretett édesanyját már két évtizede nem látta, pedig nem sokkal azelőtt özvegyasszonyként megházasodott. A Tenkei úti parasztházban az egykori juhász csupán néhány napot tölthetett, szűkös megélhetési kiadásait az irodalmi lapokban megjelent verseinek tiszteletdíjából fizette.

Noha erre vonatkozó adatokkal alig találkoztam, de tudván tudom, hogy a *Fekete bojtár vallomásai* című önéletrajzában többnyire gyermekkorát örököltette meg. Juhászságáról szólva a bérlők és nagygazdák szóbeli és tettebeli durvaságát ismerteti meg az olvasóval. Mostani rövid látogatását arra is felhasználta, hogy édesanyját és új férjét meggyőzze: tavasszal ő szeretne beköltözni az utcára néző vendégszobába. Itt háborgatás nélkül folytatná önéletrajzát. Mikor szövege megkívánja, elkutyagol szülőházához, kimegy a Kölesér partjára, hogy föllevenítse kisgyermekkori pajkosságait. A Fábiánokhoz külön kéressel fordult: az első szobában minden idejét írással tölti. Őt igen zavarná, ha a közös ajtójú konyhában hangoskodnának. Sőt, ezt egy másik kéressel is kiegészítette: ha a helybeliek közül valaki találkozási, ismerkedési szándékkal keresné, mondják azt, hogy a városba ment.

A '41-es esztendő derekáig itt és Budapesten elkészült a *Fekete bojtár vallomásai* első kötetének a szövege. Püski Sándor főszerkesztő és könyvkiadó vette át és megígérte: a jövő évi könyvnapon árulhatják.

*

Ha már a költőt az országhatár nem választotta el szülőföldjétől, úgy határozott, hogy 1941 szilveszterét és az új év első

napjait édesanyjával s a házbeli Fábiánokkal tölti. Erről a látogatásról értesült Gaál Sándor, a Nagyszalontai *Az Újság* tulajdonosa és főszerkesztője. Január első napjainak egyikén a Tenkei úti házba szalasztotta riportert, Wekerle Sándort. Sinka ezt nem utasította el, hiszen már megszokta, hogy őt író és közéleti emberként máshol is nyilatkozatra kérték. A megjelent cikk meglehetősen nagy terjedelmet foglalt el. Alulírott ezért úgy döntött, hogy belőle a kevésbé fontos közléseket kihagyja.

*Itthon járt Sinka István,
a barmódpusztai juhászból lett
költő*

*A magyar irodalomtörténet unikuma
Sinka István. Ő az egyetlen magyar
költő, aki juhászból lett azzá. Ez a
juhászból lett költő pedig Szalontáé,
mert Sinka itt született.*

*A megszállás alatt – mondta előttünk –
átmentem az anyaországba, s azóta ott
élek. Ám a felszabadulás után azonnal
hazajöttem.*

*Hogy miként lett költő, s mi köze van
költőelődeihez, arról a következőket
mondta:*

*– Először Petőfi verseit ismertem meg,
majd Kosztolányit és Juhász Gyulát.
Petőfi verseit nagyon megszerettem,
Kosztolányi ügyességét bámultam. Ezek
csiszolt üvegyémánthoz hasonlítanak.
Juhásznál a költő mélabúja kapott meg.
(...) Gyermekkoromban azt szerettem a
legjobban, amikor az öregek meséltek.*

Ezek a mesék vezettek be a költészet birodalmába, mert bizony a mese a nép költészete. A nép ezekben érzékelteti, milyennek szeretné látni a világot.

Hogy miért mesélnek a pásztorok oly sokat, arról Sinka ezeket mondta:

– Ha a pásztorok nem találnak ki meséket, életüknek ezeket a szépségeit, bizony megbolondulnának. A puszták kietlen egyhangúságában szükségük van erre. Apámra nagyon keveset emlékszem. Kisgyermek voltam, amikor elvesztettem. Csak egyet tudok róla: mindig a könyveket bújta (...)

1942. január 7.

Bizonyosnak ítélem, hogy e riportot Kornya Sándor szalontai származású tanár, a gimnázium igazgatója elolvasta. A költőnek barátságos hangú meghívót küldött: mielőbb jöjjön el a gimnáziumba, hogy az érdeklődő tanárokkal, a diákokkal találkozzék. Erre az eseményre a legtágasabb tanteremben, a fizika-kémiai előadóban került sor. Vendégeinket a szokatlanul terjedelmes katedra mögé ültette: középre a költőt, jobb szélére a barázdált arcú fekete kendős nénit, az édesanyját, átellenbe egy galambősz, szárnyas bajszerű öregembert, mostohaapját. A meleg hangú üdvözlés után Kornya Sándor arra kérte Sinka Istvánt, hogy szóljon magáról, majd olvasson fel verseskötetéből.

A biztatott költő mondandóját azzal kezdte, hogy egykori iskolája szent hely volt számára. Azonban jó tanulása és vágyai ellenére csak négy elemi járhatott. E gimnáziumba jó szívvel beiratkozott volna, ámde ehhez csupán annyi köze sikeredett, hogy építéskor, tízévesen, hajnaltól késő estig cipelte a téglát a kőművesek munkájához. Ezután szolt a pusztai tanyákon szolgáló cselédekről, summásokról, uradalmi kenyéren szűkölködő nagy családokról. Folytatásként egy könyv is előkerült. Fedelén a cím három vaskos, fekete betű: VÁD.

Azt nem tudhatom, hogy e találkozóról ki mit vitt magával. De azt igen, hogy szívem megtelt örömmel és büszkeséggel. Lám, lám! Akadt, aki Arany nyomdokába lépjen.

Nem sokkal a szülő- és szülőföld-látogatások után a második világháború söpört végig e sokat szenvedett tájon, amit az ismert történelmi és politikai változások követtek. Az önmaga által „fekete bojtár”-nak átkeresztelt költő ezt követően nem tért haza. Féltestvére, rokonai hírt sem kaptak róla. A hivatalos irodalomból való kirekesztésével, a megváltozott irodalompolitikával magyarázható, hogy személyét Nagyszalontán igen kevesen emlegették vagy olvasták korábbi műveit. Az 1955 őszén megalakult Arany János Irodalmi Kör célul tűzte ki, hogy az innen elszármazott, esetleg ide gyökerezett írók, tudósok, művészek életművét népszerűsítse. Az Arany-múzeum és az irodalmi kör vezetőjeként a bennünket fölkereső Pesovár Ernőtől és Martin Györgytől kaptuk az első hírt: Sinka él, de írásait a diktatúra sajtója nem közli. Magányos, otthonából ki nem mozdul. Kenyér gondokkal küzd. Néhány népi író – köztük Illyés Gyula és Veres Péter – segítsége menti meg az éhhaláltól. Csupán 1957 őszén került hozzám a *Szabad Földnek* az a száma, amelyben egy rövid Sinka-versre bukkantam. Nos, ez lehetővé tette, hogy Sinkáról, korábbi munkásságáról kiselőadást tartsak.

Nem múltott hosszú idő, amikor Sinka István tanújelét adta, hogy bölcsőhelyét ő sem feledte el. Érdeklődik utánunk. E kapcsolatteremtést dr. Sáfrán Györgyi, a Magyar Tudományos Akadémia levéltárának gondozója, irodalomtörténész segítette elő. Arany János összes művei kritikai kiadásának egyik szerkesztője

lévén két munkatársával államilag engedélyezve kutatta, fényképezte halhatatlan epikusunk kéziratanyagát. Hazatérve egy társaságba került Sinkával és harmadik feleségével, Szin Magdával. Szó esvén Arany városáról, Györgyit arra kérte a költő, hogy írja meg a múzeumoknak: postázzon neki egy képet szülőháza mai állapotáról. Számítva a későbbi nemzedék feledékenységre, segítésként vázlatot rajzolt a környező utcákról, hogy az egyablakos, öreg zsellérházra biztosan rátaláljon (Sinka vázlatát irataim között ma is őrzöm).

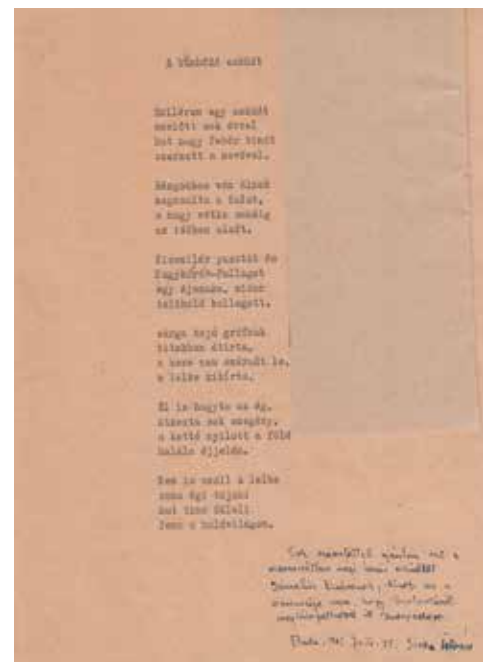
Ennek az ajándékba kapott ismeretségnek folytatása is lett. Pár év múlva, pontosabban 1961-ben Arany jegyzőségének rejtett okmányai után nyomoztam a budapesti levéltárakban. Ottlétemet arra is igyekeztem fölhasználni, hogy a létrejött kötetek vékony szálát megerősítsem. Előzetes jelentkezésemet követően július 19-én, a déli órákban kerestem föl Szalontát szülőttét, másfél évtizednyi némaság után szűkebb pátriájának hűségét, ragaszkodását kívántam tanúsítani. Tudva azt, hogy melegszívű felesége, Szin Magda ilyenkor munkahelyén, a Magyar Statisztikai Hivatalban dolgozik, Sáfrán Györgyi vállalkozott arra, hogy együtt keressük föl egyetlen szobás lakásukat. Illő közölnöm, hogy az első találkozás feszültségét az ő jelenléte oldotta föl. Noha a fal mellé helyezett paraszti fekvőhely, a dikó elárulta, hogy érkezünk előtt itt feküdt a beteg, most könnyű ruhában költőnk is az asztal mellé ült.

Munkásságáról, írói terveiről beszélgettünk. Elénk tette háromkötetnyi, kéziratban heverő versgyűjteményét. Most is magam előtt látom szomorú arcát, amelyet olykor az indulat s a harag pírja színez. Ingerültsége a könyvkiadói lektorátusok és alkalmazottaik ellen fordult. Ők örökké a múltat, bűneit hánytorgatták. Az utóbbi másfél évtized írói munkásságát hiábavalónak ítéli. A három mappa anyaga kiválogatva, elrendezve várta kiadóját, ám az „illetékes elvtársak” részéről nem sok segítő szándékot tapasztalt. Hosszabban a *Szigetek könyve* vaskos művével ismertetett meg. (Bevallom: később ezt megszereztem, és barátaimnak úgy mutattam be, hogy ez a magyar *Kalevala*.)

Egy óra múltán reánk tekintett a búcsúzás ideje. Tucatsnyi kéziratával terítette az asztalt. Arra kért, hogy válasszak

közülk, mert az általam kedveltet ajánlásával kívánja nekem ajándékozni. Kutatgatásom *A bűnhődő esküdt* címűre esett, mert mondani-
valója azonos volt Arany *Hamis tanú* című, közismert balladájával. Ceruzájának most nincs tekintélye. Elő a tollat, tintát, és már futnak a sorok: „Sok szeretettel ajánlom ezt a szerencsétlen régi hamis esküdtet Dánielisz Endrének, kinek az a szerencséje van, hogy Szalontáról meglátogatott itt, Budapesten. Buda, 1961. Juli. 19. Sinka István”

Még egy hatszakaszos, kéziratos versét helyezte mellé. Annak idején területi gyarapodásunkat üdvözlő alkotását helyi lapunk nem közölte. Így az *Ajándék Szalontának* két évtizedes késéssel jutott el közös bölcsőhelyünkre. – Feltételezem, hogy az irodalomtörténészeket, a stilisztákat a

befejezés két sorának mássága érdekli. A kezdeti változatban ez így szerepel: (Szalonta) „Ő az elfolyt könnyek / könynyező királya”. A Medvigy Endre által szerkesztett *Összegyűjtött versek – Nagy utakról hazatérve* I. kötete 262. lapján a szerző egy erősebb végszót alkotott: „úgyis százak szánák / halálra, halálra.”

*

Esztendő múltán az Arany János-kutatást folytatva ismét a fővárosban időztem. Most sem kerültem el, hogy Sinka István otthonát fölkeressem. Szűkszavú naplómban ezt így örökítettem meg: „1962. aug. 4. du. fél 5 és fél 6 között Sinka budai lakása. Most fiatal felesége, Szin Magda is otthon volt. Kávéval és aprósüteménnyel kínált, miközben a költő az oldalfal melletti dikón küzdött betegsége fájdalmaival. Azonban ez nem akadályozta meg, hogy munkásságáról és terveiről beszéljen. Az irodalmi élet illetéktelenjeit szidta, akik a folyóiratok szerkesztősegeit megszállták és a »nem szeretem« alkotóknak nem adnak lehetőséget az érvényesülésre, sőt, a megélhetésre sem. Ellenben Bölöni Györgyről igen elismerően nyilatkozott, mivel ő pártolta, sőt novelláskötetét, az *Eltűnik a hóri domb* címűt meg is jelentette. Kevesli az *Élet és Irodalomban* s a *Kortársban* napvilágot látott verseit. A szerkesztőknek sokkal többet küld be, de háttérbe szorítják. Előkereste néhány új alkotását, és felolvasta mintegy bizonyítandó: ő nem hallgatott el; dolgozik, mert még van mondanivalója a világról népe és olvasói számára.”

Azzal a benyomással távoztam, hogy a valóságtól igen elzárkózik. Mintha szobájának négy fala életéből és gondolatvilágából minden történést kirekesztene.

*

A hatvanas évek derekától kezdve Sinka István egészségi állapota egyre romlott. Mi – Sáfrán Györgyi közvetítésével – hívtuk, biztattuk: bár egy kurta időre jöjjön haza; találkozzék „juhaival s ifjúsága pusztáival”, s a „szélbe hulló eresztű szülőházával”. Mindhiába. Nekünk szóló üzenetként olvastuk múltidéző versének záró sorait: „...én már több őszön, több tavaszon / erre a tájra nem, / nem térek vissza sohasem!”

Szalontán nem találkozhattunk, és mivel Arany hivatali iratainak ismertetését befejeztem, Budán sem. Ámde ez idő tájt tanítottam a költő féltestvérének fiát, Fábián Miskát latinra. Ő lett az összekötő szál: mit tudnak ők híres-neves rokonukról. Ugyancsak ő ajándékozott meg a költő utolsó fényképével. A már-már kibírhatatlan szenvedésekkel küzdő költő a kórházi ágyon csontra aszottan várta sorsa beteljesedését. A Biblia világába merülten érte a halál 1969. június 17-én, este. Veres Péter, a barát és sorstárs a végső napokban elhangzott kérését teljesítette: az életművet megidéző halotti beszéd elmaradt, „szónoklata” csupán ennyi volt: „Abban a nem túl nagy névsorban, amely a magyar irodalomban Janus Pannoniusszal kezdődik, ott lesz Sinka István is, amíg magyarok élnek és beszélnek a földön.”

*

Noha az erdélyi magyar sajtó Sinkát nem kedvelte, tőle verseket nem közölt, Gellért Sándor tanár és költő tisztelgő írását a *Korunk* folyóiratban olvashattuk. Bátorsága arra buzdított, hogy Implon Irénnek, a *Fáklya* napilap művelődési rovata szerkesztőjének felhívjam a figyelmét: ezen a nyáron elhunyt a Nagyszalontán született Sinka István költő és prózaíró. Illő lenne erről megemlékezniük. Javaslatomat elfogadta, sőt megkért: földijeként írjam meg. December derekán erre is sor került. (*Fáklya*, 1969. dec. 14.)

*

Búcsúztatásán a szülőváros részéről senki sem jelent meg. Az államhatalmat képviselő elvtársak a nélkülözhetetlen útlevelet ki nem bocsátották két nap alatt. Jóval később a Turisták Egyesülete budapesti látogatást szervezett. Feleséggel együtt feliratkoztunk. Míg ő unokatestvéreit látogatta, felhívtam Szin Magdát a lakásán teendő gondolatcserénk időpontjára vonatkozóan. Számára 1974. augusztus 13. volt a megfelelő.

Férjének halála óta bő öt esztendő telt el. Kezdeként Sinka egykori költői terveiről szólt, majd áttért férjének betegségére. Természetes, hogy a saját, megnyugtató szerepéről is szó esett. Megtudtam: Sinka végső menedékként az Istenhez folyamodott. A Bibliát jobbjában tartva, a másvilágra gondolva érte a halál.

Együttérzésemként a *Fáklyában* megjelent elsirató cikkemet nyújtottam át. Az özvegy ekkor elgondolkodott: adományom miként viszonzza? Kutatni kezdett a régi kéziratok között. Leghamarabb a *Kovácsinas régi majorban* című, négyszakaszos, juhásmúltat idéző, ceruzával írott emlékezés került a kezembe. Később otthonomban utánajártam. A *mesterek uccája* (nem az én helyesírási vétkem) című elbeszélő költeményben rábukkantam. (Bp., 1967) – Titkot rejt egy cím nélküli, ceruzás sorozat. Közltek-e vagy sem? A kiderítéséhez, íme, a kezdet: „Nem testvére ez a regének, / és nem csak az álmok vihara, / Hanem ahogy a szegények élnek / a kavargó élet ez maga.”

A harmadik egy régi írógépen kipötyögtetett ballada. Eredeti címe: *Egy koré tovaring...* később ezt áthúzta és ceruzával kifejezőbb címet írt föléje: *Apó a domb mögül*. Így találunk reá összes költeményei között. A cserét nevének tintás változatával hitelesítette.

Búcsúzáskor még egy A4-es, megsárgult lapot kaptam. A költő cím nélküli, két- és négysoros verskezdeményekkel töltötte meg, ceruzás írással. Akad-e olyan irodalmár, aki feltárja: melyik nemesedett befejezett alkotássá?

ÚJ KÖNYVEINK

Nagyvárad krónikájától az első teljes Ady-életrajzig

Két fontos váradi könyvesemény volt az utóbbi hetekben: Kormányos László *Nagyvárad krónikája* és Péter I. Zoltán *Az Értől az Océánig* című háromkötetes művének bemutatója.

A váradi városháza impozáns dísztermében mutatták be június 20-án a *Nagyvárad krónikája* című könyvet, amely egyedi az egész Kárpát-medencében. Könyvbemutatón meglehetősen ritkán látni annyi embert, mint ez alkalommal. Igazi sokadalom gyűlt össze a városházán, mintegy kétszáz ember volt kíváncsi a 850 oldalas, 2018 képet tartalmazó *Nagyvárad krónikájára*. A kötetért sorban álltak az érdeklődők, volt, aki több példányt is vásárolt a szép kivitelezésű, tartalmas kiadványból, amely a Várad Kulturális Folyóirat, a Holnap Kulturális Egyesület és a Varadinum Kulturális Alapítvány közös kiadásában, a Communitas Alapítvány, a Partium Alapítvány, a Bihar Megyei Tanács és Magyarország Miniszterelnöksége Nemzetpolitikai Államtitkárságának támogatásával készült a nagy múltú debreceni Alföldi Nyomdában.

Szabó Ödön, a Festum Varadinum programkurátora elmondta: **Kormányos László** tizenkét évet áldozott az életéből e könyvre. Mondhatni, úgy tekint rá a szerző, mint a családban a harmadik gyermekére. Szabó Ödön ezután megköszönte a munkát **Szűcs Lászlónak**, a könyv szerkesztőjének, valamint **Németh László** grafikusnak, aki a kötet gazdag látványtervét, arculatát alakította ki. (A tervezőn kívül a mű tördelésében Darabont Éva, Benkő J. Zoltán, Dénes Andrea és Havlin Levente működött közre.)

Potápi Árpád János, a magyar miniszterelnökség nemzetpolitikáért felelős államtitkára hangsúlyozta: a könyv megjelenése mérföldkő a magyar történetírásban és helytörténetben. Hasonló még nem született, Várad utat mutat a

többi városnak. A honfoglalás korától több mint nyolcszáz oldalon jutunk el a jelenig. Hozzáfűzte: Nagyvárad mindig is Kelet-Magyarország, illetve a Partium meghatározó kulturális, gazdasági, politikai és közlekedési csomópontja volt. A magyarság a mai korban is szeretné magát megmutatni. Az államtitkárság örömet a kezdeményezések mellé áll, ha az hozzájárul a magyar identitás megőrzéséhez, erősítéséhez, lett legyen szó iskolaépítésről vagy történelmi mű megjelenéséről. Mosolyogva megjegyezte: Szent László városában csakis Lászlókból állhatott össze az alkotói csapat.

A köszöntők után beszélgetés következett, Szűcs László moderálásával. A *Nagyvárad krónikája* szerkesztőjeként előjáróban elmondta a művel kapcsolatos meglátásait. Bár rengeteg szócikket és illusztrációt tartalmaz a mű, a könyvre mégis mint egységes egészet tud tekinteni. A kötet anyaga kifejezi a sokféleséget is, hiszen annyi árnyalata van a könyvnek, ahány ember majd kézbe veszi, lapozgatja és általa a Váradról való tudását fejleszti, bővíti, változtatja, gyarapítja. Mindaz, ami benne van a város közel ezeréves történetében, a gyökere, összetevője mindannak, amit váradiságnak, sajátosnak nevezünk.

Kormányos László mesélt arról, hogy még egyetemista-ként, a '90-es évek elején kolozsvári történészprofesszora, Csucsuj István javaslatára kezdett helytörténettel foglalkozni. A rendszerváltás előtt ugyanis helytörténet nem létezett, polgári csökevénynek számított, hatalmas fehér foltok voltak ezen a területen. Kormányos foglalkozott a Tanácsköztársasággal, Magyarország 1900 és 1940 közötti időszakával, az 1918–1920 közötti esztendőkkal. Szakdolgozata, illetve doktori disszertációja lett szakmai alapja a későbbi *Krónikának*. 2010 körül már jelentős mennyiségű anyag készen állt. Persze nem abban a formában, ahogyan most megjelent. Fontosnak tartotta, hogy tömör, lényegre törő szócikkek szerepeljenek a könyvben, és szintén lényeges volt a gazdag, érdekes vizualitás. Mint mondta, különleges időutazás volt az egész. Jó volt belemerülni egy-egy korszak mélységeibe. Megannyi érdekes témát, kiemelkedő személyiséget talált. Ilyen például a 16. századi Váradi Lencsés György, akinek az első magyar nyelvű orvosi szakkönyv köszönhető. Sok úttörő volt a város történelmében. Szent László vagy például a két Rimanóczy megkerülhetetlen, de Váradi Lencsést és a hozzá hasonló személyiségeket sem szabad felednünk. Történelemtanárként fontos szempontnak tartotta, hogy a diákoknak is olvasmányos, érdekes legyen a könyv. Akár versenyekre is fölkészülhetnek majd belőle, illetve reméli, a történelem szakos kollégák is hasznosíthatják e krónikát. Éppen ezért a könyvet mind a széles körű olvasóközönségnek, mind a vájt fülűek szűkebb rétegének, történészeknek, kutatóknak a figyelmébe ajánlja.

Németh László mesélt arról, előzőleg tanulmányoznia kellett a krónika műfajt, hogy ennek korszerű megjelenési formáját alakítsa ki. Azt tartotta szem előtt, hogy a kötet legyen esztétikus, izgalmas és visszafogottan elegáns.

Szabó Ödön hozzátette: fontos tisztában lenni azzal, hogy a városban mi hogyan kötődik hozzánk. Kiemelte továbbá Kormányos László történeti kiegyensúlyozottságát, tárgyilagosságát. A krónikára a korrektség jellemző, a szerző ekként foglalkozott a kényes kérdésekkel is, megemlítve, hogy a román történészeknek milyen eltérő narratívájuk van egy-egy témával kapcsolatban. A politikus egyébként elmondta, hogy tervezik a *Krónika* román nyelvű kiadását is. Lényeges, hogy a városról az legyen leírva, ami igaz. Szólt arról is, hogy a váradi kiadványhoz *A magyarok krónikája* volt a minta, azzal a különbséggel, hogy ez utóbbi könyv anyagán dr. Glatz Ferenc akadémikus irányításával a Magyar Tudományos Akadémia Történelemtudományi Intézetének teljes csapata dolgozott, míg a *Nagyvárad krónikájának* csupán egyetlen szerzője van, s néhány fős csapat dolgozott a mű kiadásán. Szabó Ödön hozzáfűzte: a kötet közösségi szempontból fontos, és igazi hozadéka az lesz, ha sok ember olvassa majd. Egyetlen magyar városról sem született még ilyen könyv, ám elképzelhető, hogy más partiumi, erdélyi városokban is felbuzdulnak majd a példán, és létrejönnek hasonló városkrónikák.

Akire Ady rátukmálta a múltját – bemutatták az első teljes életrajzot Váradon

Péter I. Zoltán kollégánk megírta az első teljes Ady Endre-életrajzot. A Várad Kulturális Folyóirat gondozásában megjelent háromkötetes, 1200 oldalas mű mintegy harminc esztendő munkájának, kutakodásának eredménye. A remek stílusban megírt, fényképekkel gazdagon illusztrált könyv bemutatóját a nagyváradi Ady Endre Emlékmúzeumban, azaz a hajdani Mülleráj nyári kioszkjának felújított, hófehér falai közt tartották július 21-én.

Szűknek bizonyult a július végi forró vasárnap délutánon az Ady Endre Emlékmúzeum, hiszen sokakat érdekelt *Az Értől az Oceánig* című teljes Ady-életrajz bemutatója, és sokan szeretik **Péter I. Zoltán** helytörténész könyveit, írásait. **Szabó Ödön**, a Festum Varadinum programkurátora elmondta: a felújítás alatt lévő múzeumot erre a rendkívüli alkalomra nyitották meg, száz széket hoztak be, de több kellett volna. A terem padlózata két nappal a bemutató előtt készült el. A munkálatok egyébiránt folytatódnak, év végéig tervezik a Mülleráj újjávarázsolásának befejezését, a gyűjtemény megnyitását az érdeklődők előtt. Hozzáfűzte: e könyv igazán méltó az Ady-centenáriumhoz. A szerző tevékenységének méltatása mellett megköszönte a nagyon igényes munkát a könyv szerkesztőjének, Szűcs Lászlónak, valamint **Benkő J. Zoltánnak**, aki a borítótérvet készítette, valamint a tördelést, nyomdai előkészítést végezte.

Ezután **Szűcs László**, a *Várad* folyóirat főszerkesztője, az Ady-életrajz szerkesztője beszélgetett Péter I. Zoltánnal. Bevezetésképpen elmondta: mivel Váradon nincs komoly hagyománya a könyvkiadásnak, illetve a jelenlegi kiadók csak részben foglalkoznak ezzel a tevékenységgel, ezt pótolandó több intézménynek is össze kellett fognia, hogy megjelenhessen a mű. A *Várad* szakmai partnere volt a Holnap Kulturális Egyesület, valamint a Noran Libro Kiadó. Két tipográfiával is dolgoztak: a váradi Europrint Nyomdával és az Alföldi Nyomdával. A kötet megjelenését támogatta a Communitas Alapítvány, Debrecen Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatala, a Bethlen Gábor Alap, a Bihar Megyei Tanács és a Varadinum Kulturális Alapítvány.

Mint elhangzott, Péter I. Zoltán több mint harminc évig dolgozott a könyv anyagán. Könnyű és nehéz feladat volt ez egyszerre, hiszen Ady életrajza sokrétű, szerteágazó, de az élete nagyon jól dokumentált. A könyv rendkívül olvasmányos. Ez az olvasmányosság, ez az érdekes szöveg szándékos a szerző részéről, hiszen az a cél, hogy minél többen forgassák a könyvet, diákok, fiatalok, idősebbek, szóval mindazok, akiket érdekel Ady Endre és a korszak, amelyben élt, alkotott, szeretett.

Szűcs László a munkamódszeréről, műhelytitkairól is faggatta a szerzőt. „Nem akartam Ady-életrajzot írni. Ő volt az, aki »rám tukmálta« életét, múltját” – magyarázta mosolyogva Péter I. Zoltán. Hely- és építészettörténettel foglalkozott eredetileg, ám folyton-folyvást rábukkant Adyval kapcsolatos dolgokra. Korkedvéménnyel vonult nyugdíjba a *Bihari Naplótól*, mert megunta a napilapos újságírás taposómalmát, nyűgét, s attól kezdve még jobban belevetette magát az anyaggyűjtésbe, kutatásba. Minden nap elment a megyei könyvtárba, s az összes lapot végiglapozta – 1872-től 1918-ig. Rengeteg publicisztikáját is olvasta a költőnek, újságírónak. „Adta magát Ady, hogy összegyűjtsem a róla szóló, hozzá fűződő történeteket, emlékeket, dokumentumokat.” 1993-ban jelent meg az Adyról szóló első könyve, *Hogy látva lássanak... – Ady Endre Nagyváradon* címmel, amelyet Vezér Erzsébet lektorált. Megismerkedett az általa nagyra becsült irodalomtörténésszel, Kovalovszky Miklóssal, s ő sokat

bátorította, biztatta például a 2006-os megjelenésű *Ady és Léda* megírására is. Több könyve is jelent meg Ady Endréről, továbbá közel száz cikket publikált a költőről napilapok, folyóiratok hasábjain. Adyról szóló könyvei egyik leghitelesebb forrásanyagként használta Kovalovszky *Emlékezések Ady Endréről* című ötkötetes munkáját. A neves irodalomtörténész kéziratokat adott át a Petőfi Irodalmi Múzeumnak. A Váraddal kapcsolatos dokumentumokat Péter I. Zoltánra bízta. „Ezek téglák egy eljövendő házba, ami majd az Ady-monográfiáról szól.” Kovalovszky Miklós halála után a váradi helytörténész, Ady-kutató, újságíró kilenc évig várt arra, hogy egy irodalomtörténész megírja az Ady-életrajzt, ám senki nem vágott bele. Péter I. Zoltán úgy gondolta, megpróbálkozik vele ő maga. Négy éve veselkedett neki a könyv mostani változatának. Sok minden már megvolt, hozzányúlt előző könyvei anyagához is. Amikor például az *Ady Erdélyben* című könyvét írta, szinte napról napra követte Ady partiumi és erdélyi életét. „Ahol Ady megfordult, én ott jártam” – mesélte a szerző. Bebarangolta azokat a helyeket, fotográfiákat is készített, ám az életrajzba csakis Ady korabeli fényképek és képeslapok kerültek, hogy vizuálisan is adja vissza a könyv a korabeli hangulatot.

Az is szóba került, hogy mindmáig nem jelent meg Ady Endre műveinek kritikai kiadása. Arról is szó esett, hogy a könyvben levelezésekből, a költő kortársainak visszaemlékezéseiből jócskán idézett, hogy minél hitelesebb legyen az életrajz. Megemlítette, bár volt, aki azt javasolta, hogy a könyv címében szereplő „océánig” szót írja hosszú ó-val,

mai helyesírás szerint, a szerkesztővel egyetértésben végül úgy döntöttek: nem másítják meg Ady szövegét.

Időrendben haladt az életrajz írása – a poéta születésétől egészen a haláláig. Amikor összegyűlt az anyag, már „csak” meg kellett írnia, de ez nem tűnt neki nehéznek, viszonylag rövid idő alatt összeállt az 1200 oldalas életrajz. A szerkesztési munkálatok múlt év őszén kezdődtek. A könyvben található úgynevezett „dobozok” is. Amikor úgy érezte, hogy egy-egy témát (például Ady Endre váradi sajtóperét, szerelmi életét stb.) jobban ki kell bontania, mert bizonyos történések, események túlmutatnak az egyes fejezetek időkorlátain, ilyenkor – a jobb megértés miatt – ezeket nem időrendre felosztva adta közre a megfelelő fejezetek keretében, hanem egészében, de kisebb betűvel szedve, függőleges léniaiakkal jelölve. Ezek elhelyezését Benkő J. Zoltán a szöveg tördelésekor egyszerű s jól követhető módon megoldotta. A jegyzetek az egyes fejezetek végén találhatóak, azért nem a szövegben kaptak helyet, mert megszakították volna a logikus sorrendet.

Szűcs László kérdésére, miszerint a szerző – jó értelemben vett lokálpatrióta lévén – hangsúlyosabb szerepet adott-e a könyvben a költő váradi életének, vagy inkább objektivitásra törekedett, Péter I. Zoltán azt válaszolta: igyekezett tárgyilagos lenni. Annál is inkább, hiszen Ady váradi életéről van külön kötete.

Arra a dilemmára válaszolva, hogy egy költő esetében mennyire fontos az életrajz ismerete a versek szempontjából, megközelítéséből, egyáltalán az életmű befogadása szempontjából milyen jelentőséggel bír, Péter I. Zoltán úgy vélte, költője válogatja. Nem minden művésznak van olyan mozgalmas élete, mint amilyen Adynak volt. Ady zseni volt, emellett boldogtalan ember, akinek csak azok tudtak a barátai lenni, akik egészen alárendelték magukat neki. A háttér-információkból szintén sok minden kiderül. Ady élete jól végigkövethető. Szinte napi rendszerességgel küldte képeslapjait, táviratait, leveleit. Ezeket egészítik ki a kortársak visszaemlékezései. Ady életében nem találhatók fehér foltok. Ahogyan ő fogalmazott: „életem nyitott könyv”. Nem titkolózott, nem szégyellt semmit. Például amikor Párizsban megtudta, hogy vérbajos, rettenetesen megrázta ugyan, mégsem titkolta el. Nemcsak Lédáéknak mondta el, hanem írt erről egy publicisztikát, amelyben figyelmeztette az embereket, hogy vigyázzanak, és forduljanak orvoshoz, ha baj van.

Szó esett a források hitelességéről. Mint elhangzott: mindig alaposan, több forrásból kell dokumentálni. Például Ady és Léda megismerkedésének is több változata van. Az egyik forrás szerint Léda a Riviérán olvasta Ady Endre cikkeit, majd Párizsba hívta maga után a költőt. De hát a dolgok általában sokkal árnyaltabbak. Amúgy először Ady habarodott bele Lédába, néhány év múlva viszont az asszony volt szerelmesebb. Valahogy mindig volt közöttük valamiféle fáziseltolódás. Ha együtt voltak, sokszor marakodtak, tényleg „héjánász” volt, ha pedig távol voltak egymástól, vágyódtak. „Örüljünk a verseinek”, ne az ő szerelmi nyomorúságát nézzük, mondta a szerző. Szűcs László hozzáfűzte: Léda élete, személyisége éppen az Ady-életrajz szerkesztése közben került hozzá nagyon közel, annak hatására is, hogy Péter I. Zoltán a múzsa Ady utáni életének időszakát is bemutatja, egészen a kevésbé ismert, tragikus végkifejletig.

Az életrajz szerkesztője Ady és Tisza István kapcsolatáról is kérdezte a szerzőt, továbbá szó esett még Léda húgáról, Bertáról, aki Adyval volt egyidős, és akit nővére elnyomott,

ő volt a kis Hamupipőke a családban. Elhangzott továbbá, hogy a költőt barátság fűzte Vészi Margit-hoz, akinek Molnár Ferenc udvarolt, s az író később feleségül is vette a lányt.

Péter I. Zoltán végezetül megjegyezte: Adyról újat már nem tud mondani, hacsak elő nem kerül valahonnan eddig ismeretlen írott forrás, visszaemlékezés, de ennek csekély a valószínűsége. Nagyobb lélegzetű könyvterve egyelőre nincs, viszont még kiadásra vár a *Régi képeslapok, régi történetek* sorozatának harmadik kötete.

TÓTH HAJNAL

A Nagyvárad krónikája és a háromkötetes Ady-életrajz, Az Értől az Océánig megvásárolható Nagyváradon az Illyés Gyula, a Libris Antica és a Fő utcai Humanitas könyvesboltban, továbbá Kolozsvárott (Idea könyvtér), Marosvásárhelyen (Garaboncia), a Gaudeamus könyvüzletekben, illetve Magyarországon. A könyv megvásárlásával kapcsolatban tájékoztatás a varadlap@gmail.com címen kérhető, ahol megrendeléseket is elfogad a kiadó.

Továbbgondolt Erdély, továbbgondolt irodalom

Kritika

Hihetetlenül gazdag, szerteágazó életmű az Övé: több mint másfél száz kötet jegyzése szerzőként, társszerzőként, szerkesztőként, monográfiák, irodalomtörténeti, kultúrtörténeti tanulmányok, esszék, antológiák, szintézisek és elemzések sokasága, mely szinte teljes térképét felvázolja a huszadik és a huszonegyedik századi magyar literatúrának. – Pomogáts Béla, a mindenütt jelenlevőség erényét gyakorló írásműves újabb, a *Hungarovox Kiadó* égisze alatt *Kihívások* címmel napvilágot látott könyve kézzelfogható bizonyítéka eme szellemi műhely kiapadhatatlanságának. Ez az 1993 és 2014 között publikált írásaiból készült tematikus válogatás – akár megannyi más Pomogáts-szöveg – jellemzően nem merül ki az irodalmiság egysíkú voltában, történelmi, esztétikai, kultúrpolitikai, sőt aktuálpolitikai dimenziók keretébe foglalva kínál támpontokat az irodalmi élet alaposabb megértéséhez.

Szerzőnk figyelmét már pályakezdése óta teljes mértékben az egységes magyar irodalom köti le. Ha csak a 2017-es *Kihívások* előtti, 2016-os esztendő termését vesszük számba, a pécsi *Pro Pannonia* által megjelentett *Magyar irodalom – határok nélkül* már a címében is erről a szemléletről árulkodik. S ha hozzátesszük, hogy ugyanannak az évnek valamennyi további, szám szerint: három (!) nagy Pomogáts-opusa erdélyi tematikájú, túlzás nélkül vallhatjuk Béla bátyánkat a mi jóemberünknek...

A kétosztatú kötet első fejezete az *Erdélyiség és európaiság* címet viseli. Az első szöveg, a *Korunkban* 1993-ban közölt *Nehéz örökség* a kelet-európai politikai kultúra kialakulásának, pontosabban: kialakulatlanságának a történeti dimenziókba ágyazott vázlata. A 2001-es Varadinum-héten elhangzott előadás, *Az erdélyi gondolat az idő mérlegén* a Trianon utáni kényszerhelyzet eredményezte transzilvanizmus szellemi gyökereinek, kialakulásának, fejlődésének és utóéletének

pontos láttelele. „Az erdélyi gondolat – fogalmaz Pomogáts – az érdekegyesítés gyümölcse volt, és valóban a szellemi, irodalmi csatározások »nyugvópontja« lett. Az erdélyi magyarság közösségi tudatának és kulturális megmaradásának követelménye és e követelmény érvényesítésének együttesen vállalt felelőssége tette lehetővé a különböző társadalmi csoportok, eszmei és művészeti irányzatok békés együttműködését; a transzilvanista eszmények ennek az együttműködésnek adtak »ideológiát«.

A „mi lett volna, ha”, avagy a „mi lenne, ha” jellegű gondolat kísérlet jegyében vetette fel szerzőnk a *Kisebbségkutatás* hasábjain a „svájci modell” alkalmazásának esélyeit/esélytelenségét nálunkfelé, *Egy elmulasztott esély: Erdély és a Keleti Svájc eszméje* címmel. Pomogáts nagyon is tisztában van azzal, hogy ez a régiónk minden népe számára általa „üdvösnek vélt, méltányos megoldás”, egy-két román szerző – jelesül Sabin Gherman – kivételével, Jászi Oszkár óta mennyire egyoldalúan csak magyar gondolkodóknak „jutott eszébe”. Azzal is, hogy a decentralizációt és a regionalizációt igénylő törekvéseknek az erősen központosított állami irányítás – politikai irányultságától függetlenül – mindenkor útját fogja állni.

A *Korunkban* 1993-ban közölt *Erdélyi irodalom*, illetve a kilenc évvel hamarabb, az *Alföldben* 1984-ben közölt *A magyar nemzetiségi irodalmak hazai befogadása* két eltérő időpontban keletkezett, egymást kiegészítő szöveg, mely tömören fogalmazza meg, határolja körül a Magyarországon kívül létrejött magyar irodalmakat, és arra törekszik, hogy azokat a történelmi adottságoknak köszönhető sajátosságaik mellett beszervesítse az egyetemes magyar irodalomba. Az utóbbi tanulmányban fogalmazza meg azt a felelősségteljes, a kezdektől felvetett, mára megvalósult elvárást, mely szerint „a kettős kritikai mérték – vagyis az a jelenség, hogy szigorúbb mértékkel mérjük a hazai irodalom, s enyhébben ítéljük meg a külföldi magyar irodalom teljesítményét – nemcsak az egyetemes magyar irodalmiság értékrendjét teszi bizonytalanná, a szomszédos országok magyar íróit is elkedvetleníti. Ezek az írók ugyanis joggal várják el a magyarországi irodalombírálattól a felelős, érdemi és elemző kritikát.”

Ugyancsak a *Korunk* hozta le a *Régiók Európája* című eszmefuttatását, melyet évszázadokra visszatekintő történeti somházattal indít, számos európai állam, birodalom természetes módon létrejött régióinak példájával bizonyítva, hogy azok keletkezése, sok évszázadnyi működése nem „az ördög-től való” volt. A regionalizmus kérdését időszerűsítve a mindent maga alá gyűrő etatizmus, az állami túlhatalom ellenében eleveníti fel Kuncz Aladár 90 esztendeje megfogalmazott, máiglan érvényes felismerését: „Európa a termékeny, haladó szellemű, nagy műveltségi és politikai együttműködéshez csupán magukat szabadon kifejező regionalizmusok útján juthat el – írta az *Erdély az én hazám* című esszéjében. – Előbb össze kell törniük a műegységeknek a lehető legkisebb darabokra, hogy új és összegező szellemi áramlat megcsinálja belőlük a valódi egységet.”

A kötet második, *Nemzet és irodalom* címmel egybefogott része voltaképpen az előző szövegekben felvetett problémák továbbgondolása, részletezése, történeti, illetve aktuálpolitikai kontextusokba való helyezése. A *magyar irodalom köztársasága* találó, mondhatni: plasztikus fejezetcím alatt az utódállamokban kényszerűségből létrejött magyar irodalmi régiók rendszere, a magyar irodalom ilyenformán kialakult „policentrikus modellje” s a történelmi adottságok okozta „kettős hagyomány” az elemzés tárgya. Szerzőnk így találja

meg a *kulturális nemzet* fogalmának mentőövét. „A magyar irodalmat nem azonosíthatjuk Magyarországi irodalmával, és a magyar nemzetet sem határozhatjuk meg a magyar állampolgárok közösségeként. (...) A magyar irodalmat éppen ezért úgy kell definiálnunk, mint a magyar kultúrközösség irodalmát.”

A *Trianon okozta sebek*, illetve az '56-os forradalom és szabadságharc szellemi, lelki örökségének erőzóját feltérképező *Szimbolikus tartomány* Pomogáts Béla történeti erőit felmutató tanulmány. Két tárgyilagos, pontos, alaposan dokumentált szöveg. A *Magyar nemzetstratégiák az európai integrációban* és a kötetzáró *Civil társadalom vagy pártpolitika*, két átfogó, mélyen szántó publicisztikai teljesítmény, politikai elemzés. A számos társadalmi tisztséget, közéleti megbízatást vállaló szerző a saját kedvezőtlen tapasztalatait így foglalja össze: „Ez a (polgárosodási) folyamat azonban, legalábbis ahogy én mostanában látom, némileg megtört a kilencvenes évek végén, az új ezredforduló körül. Magyarországon (és bizonyos mértékig a kisebbségi magyar társadalmakban is) rendkívül megerősödött és meghatározóvá vált a politikai elhelyezkedés: a hatalmi és anyagi érdekek által vezérelt pártpolitika. (...) Aki figyelemmel kíséri a magyarországi kulturális életet, az egyházak tevékenységét, akár (horribile dictu!) a sportéletet, az döbbenetes módon fedezheti fel szinte mindenütt a pártpolitikát, a napi politikai érdekek érvényesülését.”

SZILÁGYI ALADÁR

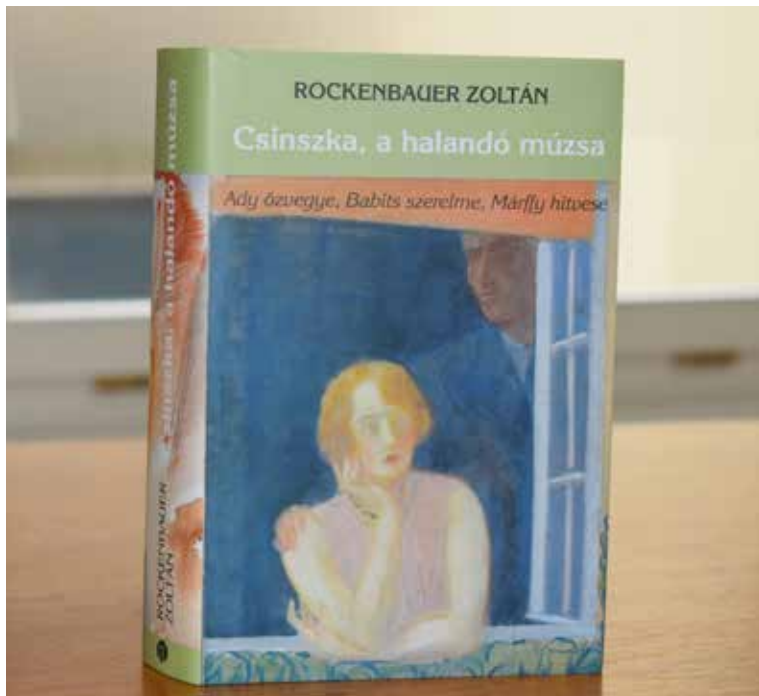
Csinszka, a halhatatlan mûzsa

A Festum Varadinum idején, májusban ismerhette meg a váradi közönség Rockenbauer Zoltán *Csinszka, a halandó mûzsa. Ady özvegye, Babits szerelme, Márffy hitvese* címû kötetét. Ez a második, bővített kiadása a 2009-ben, ugyancsak a budapesti Noran Libro gondozásában megjelent *A halandó mûzsa. Ady özvegye, Babits szerelme, Márffy hitvese* címû könyvének. Az újabb kötet 2017-ben került a boltokba, az első megjelenését követő közel tíz év újdonságaival, korábban nem ismert dokumentumokkal kiegészülve.

A tudományok – így a képzőművészetek és az irodalom – területén a kutatás művelői rendszeres időközönként vizsgálódásaik legújabb eredményeivel, újdonságaival állnak kíváncsi közönségük elé. Rockenbauer Zoltánt, saját elmon-

dása szerint, Csinszka vitte Márffy Ödönhöz, és neki köszönhetően kezdte kutatni a jeles festő életművét. A könyv méltatásai között találjuk az alábbi sokatmondó megállapítást: kivételes személyiségek hozzájuk méltó összefoglaló pályaképét illetően a Rockenbauer kötetéhez „hasznos átfogó életrajzi kötet eddig még nem jelent meg”. (Gajdó Ágnes, *Élet és Irodalom*)

Sokan és sokat írtak már Csinszkról, jót és rosszat, tudományosat és kevésbé tudományosat egyaránt. De lehet-e eleget írni egy olyan nem mindennapi nőről, mint Boncza Berta? Eleget ahhoz például, hogy az olvasó úgy érezze, valóban közelebb került elragadó alakjához, a kedves, csintalan gaminhoz, a művészhez, a művészfeleséghez, a mûzsához? Véleményem szerint Gajdó Ágnes megállapítása ebben a tekintetben is helytálló, az olvasó maga is beleszerelmesedik kicsit a kötet tárgyát adó nő személyiségébe. Rockenbauer Zoltán könyve tehát közelebb hozza Csinszkat, aki Ady halála után egykettőre függetleníti magát az özvegyi státusztól, és már csak becenevében őrzi a nagy költő özvegyének emlékét, már nem Ady Endre Csinszkája, hanem örökkévaló és egyetemes mûzsa. Valóban, a rendkívül olvas-

mányos munka jól dokumentálva – hiszen ne feledjük, tudományos munkáról beszélünk, a szó legteljesebb értelmében – és közvetlen módon mesél a fiatal nő Ady Endre halála utáni életéről, és persze mindazokról, akik özvegyiségének tanúi és részesei voltak, mint például Babits Mihály (rövid ideig mint szerető), Márffy Ödön (mint második férj) és természetesen az Ady család.

„A művészekhez való vonzódása nyilvánvalóan összefüggött azzal, hogy magát is művésznek tartotta” – írta róla Rockenbauer a *Márffy Ödön* című fejezetben. Csinszkában, akit köztudottan „a férfiak csak szellemileg érdekelték” és kizárólag az idős(ebb) férfiak vonzották, erős művészi hajlamok munkáltak, sokféle művészeti ággal próbálkozott fiatalkorától kezdve: verset írt, rajzolt, festett, ruhát és díszletet tervezett, viszont alig kéttucatnyi alkotása ismert. Mindig is írta a verseket kockás füzetébe, és 1931-ben verseskötetete is megjelent *Csinszka versei* címmel, ellenben soha nem tudta megírni emlékiratait, csak fejezetek készültek el belőle, valamint egy előszó.

Rockenbauer érdekfeszítő könyve összefüggéseikben láttatja a közismert információkat, és kitekintőt ad a múzsalétre is, hasonlóan ösztönző hatást gyakorló más hölgyek életútját is megemlítve és objektív választ adva azokra a kérdésekre, hogy milyen is volt Berta, milyennek látta önmagát, milyennek látták őt mások. Köztudott, hogy Ady halála után Csinszka, a fiatal, önálló, öntudatos és rendkívül önérzetes nő, visszautasította az előtte Szendrey Júliának kijáró „a nemzet özvegye” szerepet, és legjobb belátása szerint élt tovább. A visszahúzódó Babits Mihálynál keresett és talált gyengédséget, majd az egy évig tartó szerelmi viszony után, 1920 augusztusában hozzáment Márffy Ödönhöz, aki Párizsban szintén Ady barátai között tartotta magát számon. A közös, Szamóca utcai házban, új férjével megosztott második otthonában sok-sok festmény született Bertáról – köztük számos akt is –, közös életükről és annak állandó és visszatérő szereplőiről. A jóval fiatalabb feleség jó hatással volt a neves festőre: az megtalálta mellette a keresett harmóniát (Márffy úgynevezett Csinszka-korszaka). Csinszka számára azonban az együtt töltött tizennégy esztendő kényelme visszatérő elégedetlenkedést is magában hordozott, mely javarészt női féltékenységből fakadt, illetve abból,

hogy önmagával is elégedetlen volt, hiszen a harmincas években hízásnak indult, elvesztette korábbi kislánys („kisfiús”) alakját. Az egyre gyakrabban fellépő gyöttrő fejfájás végül egy váratlan agyvérzéshez vezetett egy cigarettázós-pezsngőzös vacsora közben, majd rövid kórházi kezelés után, 1934 októberében meghalt a múzsa.

A tabló Csinszka és mások visszaemlékezéseiből rajzolódik ki, összemosódnak az egyes vélemények, melyek hol megegyeznek, hol eltérnek. Rockenbauer mesél, kérdéseket tesz fel, sok-sok levelet és dokumentumot emel be a történet szövése fonalába, elemez, összehasonlít, és megosztja, de nem erőlteti rá a véleményét, következtetéseit a kötetet olvasóra. Egy-egy fejezetet szentel az életszakaszoknak, bennük az ezekben szerepet kapó személyekkel való kapcsolatoknak, amelyek Ady halálát követően meghatározzák Berta rövid, ám tartalmas életét. Így például oldaltól oldalra haladva egyre világosabban látjuk át *Az Ady-pör* kapcsán felmerülő problémákat és összefüggéseket, a szerző alaposan megvizsgálja a dokumentumokat, ütközteti a nézőpontokat, kiszűri a pontatlanságokat, az össze nem illő visszaemlékezéseket. A per lezárása után Csinszka ezzel kapcsolatban megfogalmazott önvallomása is a kötetben olvasható. A további fejezetekben megismerjük Csinszka boldogságának szigetét az *Éden a Szamóca utcában* című fejezetben, melyben megrendítően vall gyermektelenségéről is. A *múlt árnyai, Fáradó évek*,

Házaselet, szerelmek és a „Mosolyom megfagy csendesen” című fejezetek pedig láttatni engedik az idő múlását és az idő múlásának azokat a nyomait, amelyeket a fiatalságától búcsút vevő nő figyel meg önmagán. Bizony, rokonszenves, reményteljes kettősség jellemzi a múzsá(ka)t: halandó(k), és mégis halhatatlan(ok).

Rockenbauer véleménye szerint Csinszka életének teljes monográfiája tulajdonképpen két kötetben lelhető fel: az általa megírt, Ady halála utáni évekről szólóban és az azokat megelőző, Adyhoz köthető korszakról mesélőben, Péter I. Zoltán *Ady és Csinszka. Egy másik szerelem története* című (2008, Noran Libro) könyvében, melynek tartalmával maga is egyetért. Így mondható egészen a pályakép, Csinszka teljes élete áttekinthető, megismerhető e két kötetnek köszönhetőn.

SZAMOS MARIANN

Rockenbauer Zoltán (1960, Győr) magyar etnológus, művészettörténész és politikus. 1990 és 2006 között a Fidesz országgyűlési képviselője, 2000 és 2002 között a nemzeti kulturális örökség minisztere volt. Számos Márffy- és Csinszka- monográfia és katalógus szerzője. Kitüntették a Francia Köztársaság Nemzeti Érdemrendjének lovagkeresztjével (1999) és Becsületrendjének főtiszti keresztjével is (2001).

Sissi századai

Izgalmas vállalkozás a román Pavel Șușară *Sissi* című poémája, lírai versbetétekkel tűzdelt fiktív levele. Magyarul Demény Péter tolmácsolásában jelent meg, a Lector Kiadó gondozásában.*

A címzett Wittelsbach Erzsébet Amália Eugénia, becenevén Sissi, Ausztria császárnéja, Magyarország és Csehország királynéja (1854–1898), Ferenc József felesége, a feladó pedig Sissi titkos imádója, az énelbeszélő Șușară, aki azonban igazi alakváltó, személyek és korok között/fölött utazik, hogy egy végső alakváltoztatásban a királynő gyilkosává, a merénylet Luigi Luchenivé váljon.

Annak ellenére, hogy valóságosan nem ismerik egymást, az énelbeszélő vallomásában egy nagyon mély, már-már emberen túli dimenziójú kapcsolatról számol be: „mi soha nem beszéltünk egymással, és írásaidra egyetlen idegen tekintet sem vetült. Hozzám azonban eljutottak a gondolataid, nagyon figyelmesen olvastam a tekintetedből...”

Így lehetséges, hogy az énelbeszélő a királyné titkos, igazából meg sem fogalmazott gondolatait is ismeri, sőt, versebe is szedi.

Terektől és koroktól függetlenül magát, századokat ugorva mesél Sissinek mindarról, amit ő itt hagyott: „Ha most elutaznál Budára, hogy lásd az utcákat, melyek homlokzatát az ötvenhatos golyók csonkították meg, azt hihetnéd, Temesváron, Bukarestben vagy Szebenben jársz nyolcvankilenc karácsonya után...” A poéma koncepciója szerint Sissi örökkévaló, mert egy igazi királyné sosem hal meg igazán, csak elrejtőzik, eltűnik. És hűséges alattvalójának belső, szívbeli kötelessége a fejleményekről őt tudósítani. A császárság békebeli éveiről nosztalgiával beszél, számunkra, magyar olvasók számára külön érdekesség, hogy a Monar-

chiára, a korabeli magyarságra az akkor kisebbségi románság perspektívájából kapunk rálátást: „Azt hiszem, megőrülsz ezeknek a híreknek, és amikor hallod őket, rájössz, hogy a világon minden rendben van, hogy mélyen rejlő bugyraiban a Császárság lustán és biztosan lélegzik...”

A mű tehát különféle szövegtípusok kollázsa is, él és visszaél irodalmi/kulturális értékekkel, szüzsékkal, igazi posztmodern óda, vágy, rajongás, nosztalgia megszólaltatója, egyben olyan történelmi utazás, mely nem ismer konvenciókat. Megjelennek Șușară bánsági gyermekkori emlékei, a kommunizmus és kollektívizálás, ezekre rávetülnek a nagybátyja mítoszteremtő, babonás elbeszélései és pár nagytörténelmi esemény alulnézetből, hogy eljussunk a végkifejlethez: „Jól tudom, / hogy szomorú vagy, és Trója a lelkedben, / valamiképpen mindketten ugyanabban a betegségben szenvedünk, / a Történelem hatalmában vagyunk...” – ezt már Luigi Lucheniként írja Sissinek, Lucheniként, aki imádja a királynőt, de történelmi küldetését teljesítve végez vele. A mű logikája szerint ezzel lehetőséget nyújt számára az örök túlélésre, a Sissi-mítosz megszületésére, az örök nosztalgia éltetésére.

* Pavel Șușară: *Sissi*. Fordította: Demény Péter, Lector Kiadó, Marosvásárhely, 2018.

A külcsín szempontjából is különleges kiadvány illusztrációi Mircea Bochiş képzőművész küldeményművészeti (mail-art) akciója nyomán születtek.

Tipikus közép-európai könyv ez, igazi multikulti, az osztrák–magyar–román közös múlt emlékezetes irodalmi feldolgozása, egyszerre lírai és enciklopédikus, tablószerű és látomásos. Sissi öröksége mi vagyunk, e huszonegyedik század jövőt kérő, múlton csüngő fiai: nem túllépnünk kell

ezen a múlton, hanem megismernünk/megértenünk azt, mert csak akkor leszünk képesek tájékozódni a jelenben és tervezni a jövőt. Eredeti megközelítés, nagy echójú mű, melyben minden olvasó megtalálhatja a neki tetsző regisztert, szólamot.

ZSIDÓ FERENC

A magyar zsánerfilm magára talál

Apró mesék

„A háborúnak vége, kezdődik a vadászat.” Ezzel a mondattal igyekeznek érdeklődést kelteni a film forgalmazói a Köbli Norbert forgatókönyvíró és Szász Attila rendező által jegyzett film iránt. Ez nem alcím. De a plakátokon ez a szöveg is szerepel. Akárcsak az, hogy az író és a rendező már olyan egyedi hangvételű közös munkákon vannak túl, mint a *Félvilág*, *A berni követ* és az *Örök tél*. Ezeket és persze az *Apró meséket* összeköti a szerzők védjegye, azaz a történelmi háttér, az elhallgatott múlt közege. Így az előző alkotásokat akár piszkoztatnak is tekinthetjük az *Apró mesék*hez. Hiszen bár moziban is vetítették őket, alapjában véve tévéfilmes besorolásba estek, míg az *Apró mesék* már nem.

Jelzem, van azért már egy ideje hasonló vonulata a jelenkori magyar filmnek. Köbli nevéhez kötődik a professzionálisan megcsinált kamaradráma, a Bergendy Péter rendezte *A vizsga*, és a vegyes megítélésű *Trezor* is. Illetve két kevésbé sikertűlt Fazakas Péter-film, a *Szabadság, különjárat* és az *Árulók* is. Sőt, a Kovács István által jegyzett *Szürke senkik* című első világháborús történet is Köbli tollából sercent ki. A korábbi generáció tagja, Szász János is, folytatva saját szerzői filmes vonulatát, *A nagy füzetben* vagy *A hentes, a kurva és a félszeműben* szintén történelmi környezetbe ágyazza cselekményét. Hasonlóan jár el Török Ferenc is 1945 című filmjében. Sőt, a Köbli-adaptációkkal a legnagyobb hasonlóságot a Kondor Vilmos álnevű író által fémjelzett *Budapest Noir* (Gárdos Éva filmje) mutatja csak igazán.

Bár, mint látszik, elég gazdag a történelmi korokban játszódó kortárs magyar filmek kínálata, az *Apró mesék* kiemelkedni látszik e felhozatalból. Már a kezdeti archív képsorok is felettébb erősek, melyek a harcok által szétvert Budapest és a romok eltakarítóit, azaz a második világháború utáni miliőt kötik össze a főszereplő bemutatásával. Sőt, a főcímben használt betűtípus is megidézi a háborúhoz közeli

éveket. Utópia ugyan, de ha a Szóts István és Radványi Géza által elkezdett irányt követte volna a második világháború utáni magyar film, akkor az *Apró mesék* akár már a negyvenes évek végén is készülhetett volna. Témája és kivitelezése miatt is egyike lehetett volna a magyar film útkereső alkotásainak. Elvégre voltak már akkoriban is hasonló feldolgozások. Leginkább amerikai filmek. De dramaturgiai összecsengések felfedezhetők az 1948-ban bemutatott Apáthy Imre-filmmel, a *Tűzzel*. Illetve a *Gyarmat a föld alatt* is némiképp ilyen, amelyet Makk Károly és Szemes Mihály is jegyez rendezőként. (Bár ezekben az alkotásokban érződik a sematizmus korszakának befolyása is.) A dramaturgiát tekintve azonban vehetjük úgy, hogy ezek a magyar filmek az *Apró mesék* előképei.

Szász filmje hasonlít ahhoz az 1946-os, Orson Welles által fémjelzetthez is, amely magyarul *Az óra körbejár*, míg angolul a *The Stranger* címet viseli. Legalábbis Köbli és Szász hasonló adagolásokkal tartja fenn a feszültséget, mint akkoriban Welles tette. Feltételezem, ez nem véletlen. A szerzőpárost igencsak meglehetette a korabeli amerikai filmművészet. Erre mutat rá a történelmi

háttérsztori és a thriller műfaja iránti elköteleződés is. Az *Apró mesék* tehát ott folytatja, ahol Welles, Szemes–Makk vagy éppen Apáthy abbahagyta.

A film főhőse Balázs (Szabó Kimmel Tamás talán eddigi legjobb filmes alakításában), egy csaló, akinek a személyazonosságát homály fedi. „Munkája”, hogy a második világháborúban eltűnt emberek rokonainak ad vigaszt, szinte ugyanazzal a történettel. Hazugságaival reményt ad, menthetnénk fel, ha nem arról lenne szó, hogy Balázs így ingyen kosztra, szállásra és feltehetően pénzre tesz szert a háború utáni zűrzavaros időkben. A film gondoskodik arról, hogy átérezhető legyen ez az időszak. Nemcsak a képeken meg elevenedő környezet sokatmondó: felakasztott nyilasok, szétlőtt házak, felrobbantott hidak, hanem a párbeszédéből is kivehető, hogy milyen időket éltek át akkoriban az emberek. Vagy mit is takar a korszakra jellemző infláció.

Persze minden csaló lebukik előbb vagy utóbb: ezt a dramaturgiai szabályt a szerzők is betartják. Hiszen ez ad lendületet a filmnek, ez viszi előre a cselekményt, ennek folytán kerül új környezetbe a főhős. Távolra a fővárostól, egész pontosan egy erdei vadászlakba, egy falu szomszédságába. A falu megint csak megmutatja (egy másik nézőpontból), hogy a háborús elszámolás és az új rend megszilárdulása milyen következményekkel jár. Például strázsáló vagy éppen intézkedő szovjet katonákat, akárcsak az *1945-ben*, itt is többször

láthatunk. Akárcsak, ahogy az egyik történeti szál felvillantja, elhurcoltak és visszatértek, rémes kálváriáikkal.

Az idill képei ezért leginkább a természetben kibontakozó, vadászházi romantika körébe utalódnak. Ezt a szerelmi szálát is óvatos adagolással mutatja be Szász. A párkapcsolati sémák hozzák a negyvenes évek erkölcsiségét: a film nem lép át igazán egy Karádyék által a *Halálos tavaszban* feszegetett társadalmi és képi ábrázolási normát. A felvidéki színésznő, Kerekes Vica által megformált Judit karaktere óvatosan mutatkozik meg. Jelenleg egyedülálló nő. Férje, a vadász a háborúból nem jött haza. Elsőre csak annyi bizonyos, hogy anya. Hiszen már feltűnésekor az oldalán van a vadászpuskát szintén tehetségesen kezelő kisfia, Virgil. Őt mellesleg Tóth Bercel alakítja, aki bár még gyerek, nem önmagát alakítja, hanem ténylegesen felépíti karakterét. Szerepe fontos. Hiszen ő

emlékezteti a két fiatal felnőttet arra, hogy bár egyelőre nincs a színen, de létezhet az apa, a történet szempontjából talán legfontosabb személy.

Rejtély övezi minden szereplő múltját, és ezek a titkok táplálják a történetet. Az eleinte tartózkodó nő lassan nyílik meg. Szép az idáig vezető dramaturgiai ív. Mint ahogy a két fiatal közötti szerelem kibomlása is igen átgondolt. Az erotikus képek is felettébb ízlésesek. Érződik a szereplőkön a vágy, de a légyottok jelenetei esztétikusak, a „kevesebb több” szempontjai szerint inkább sejtetőek a képek, amelyekből épp ezért sütni tud a két fiatal érzelmi és erotikus közelsége. Fontos, hogy ez nem kifejezetten egy megcsalás-történet. Balázs és Judit szemünk előtt kibomló kapcsolata sokkal több ennél.

A filmben erősen működtetett csapda-szimbólum az egész sztorit végigkíséri. Hiszen hazugságok hálójában vergődnek a szereplők, de nem tudni igazán, hogy ki és mikor csap be kit. Ki és mikor állít igazán csapdát a másiknak. Ez akkor fokozódik még inkább, amikor megjelenik a színen a nagy-

bányai születésű színész, Molnár Levente által megformált apa és férj figurája. A frontról hazatérő férfi érkezéssel ugyanis megszűnik ez a már-már kényelmes festőiség. Halk és fenyegető figurájában egyszerre búvik meg a megtört és az átélt gyötrelmek miatt változásra képes személyiség, a sadista akarnok, a szürke és egyszerű kisember meg a körmönfont csaló. Figurája megfejthetetlen. Felbukkanása csak távolról hasonlít ahhoz a mozzanathoz, amikor *Az aranyemberben* megjelent az egyértelműen gazember Krisztyán Tódor (Latinovits). Bár a ködös múltú antihős idillt robbantó felbukkanása folytán azért megvolna a hasonlóság. A történet számos gellert kap a férj megjelenésétől: a feszültség egyre csak nő. A szövevényes múlt a film-

beli jelenig ér. Emiatt pedig a szereplők jelleme sem lesz egyértelmű. Más-más megvilágításba kerülnek, hiszen a történet tele van az igazságok és hazugságok mentén kibontakozó, nagy tétekkel bíró morális csapdákkal.

Olyan korszak ez, amelyben a túlélők számos sorsfordító és jellemformáló traumán mehettek keresztül. Nem véletlen, hogy olyan mondatok is elhangzanak a párbeszédekben, mint az „olyan akarok lenni, mint amilyennek hazudtál”. Illetve az sem, hogy a főszereplők személyiségének árnyalását segítő mellékszereplők is erősen megrajzoltak. Azaz a forgatókönyvnek köszönhetően a dialógusokban ezek saját sors történeti pokla is benne foglaltatik. Egyed Attila detektívének, Gyabronka József jegyzőjének vagy Tamási Zoltán Feledijének átváltozóban lévő személyisége szépen megmutatkozik a történetben. Kis szerepek ezek, de a cselekmény igényes kibontásának szempontjából elengedhetetlenek.

Ám nem csak a Köbli–Szász duó és a színészek munkája érdemel dicséretet. Nagyon ütős a film képi világa és zeneisége is. Nagy András operatőr kiemelkedő munkát végez. Persze ő sem először dolgozik Köbli-adaptációban. Perspektívái, leselkedő kameraja, természeti képei sokszor beszédebbek a szövegnél, segítik a nézőt abban, hogy átélje az érzelmek különféle fázisait. Nemcsak a beállítások, hanem a fényhatásokkal való játékok is profi kézre vallanak. Hargittai László vágói tehetsége a pontos és jó arányú képváltásokban mutatkozik meg.

Két zeneszerző is fel van tüntetve a stáblistán. Egyikük Parádi Gergely, akinek a nevével már az *Örök tél*, az *Árulók* és a

Félvilág című filmek apropóján is találkozhattunk, másikuk a *Szabadság, különjáratért* és a Bergendy-filmek zenéjéért felelős Pacsay Atti, aki a *Budapest Noir* komponistája is volt. A filmben van ugyan egy jelenet, amely zeneiségében is, akárcsak képi megfogalmazásával a *Cape Fear* (*A rettegés foka*) című filmet idézi, és van egy olyan, amely határozottan morricónés, talán ezért is egy parányit Tonino Delli Colli beállításaira emlékeztet. De ezekkel kapcsolatban azt feltételezem, hogy csak egy nem eléggé elmosott rendezői szándék maradványaként ragadtak benn a végső verzióban. Ezen túl kiemelendő, hogy nagyon érdekesek a betétdalok, szövegviláguk is sokat hozzáad a film hangulatához. Emlékezetemben megmaradt a „Minden el fog múlni” strófa, mint a háború utáni életérzés fontos árnyalatának kifejezője. A kérdés már csak az, hogy a felejtéssel vagy a titkok felszínre kerülésével (hogyan) lehet tovább élni. Nem biztos, hogy a film ad erre egyértelmű választ. Arra viszont ékes példa, hogy napjainkban igenis létezik jó magyar zsánerfilm.

BERETVÁS GÁBOR